

**KÜRESELLEŞME VE GELİŞMEKTE
OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUK**
Onur BÜYÜKÇAVUŞOĞLU
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç.Dr. Mehmet KARAGÜL
Nisan, 2009
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME VE GELİŞMEKTE OLAN
ÜLKELERDE YOKSULLUK

Hazırlayan
Onur BÜYÜKÇAVUŞOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Mehmet KARAGÜL

AFYONKARAHİSAR 2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Küreselleşme Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../2009

Onur BÜYÜKÇAVUŞOĞLU

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

İmza

Danışman Üye : Doç. Dr. Mehmet KARAGÜL

Jüri Üyeleri : Yrd. Doç. Dr. Mahmut MASCA

: Yrd. Doç. Dr. Tuğrul KANDEMİR

İktisat Anabilim dalı tezli yüksek lisans öğrencisi Onur BÜYÜKÇAVUŞOĞLU'nun “**Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk**” başlıklı tezini değerlendirmek üzere 09.04.2009 günü saat 11:00'de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

KÜRESELLEŞME VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUK

Onur BÜYÜKÇAVUŞOĞLU

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Nisan 2009

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Mehmet KARAGÜL

Çalışmada küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerde neden olduğu yoksulluk olgusu incelenmiştir. Öncelikle küreselleşmenin geniş bir tanımı, nedenleri ve boyutları anlatılmıştır. Daha sonra küreselleşme sürecinde rol alan kurumlar ve politikaları üzerinde durulmuştur. Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelere etkileri ve yoksulluk konusuna değinildikten sonra da küreselleşme ile gelen yoksulluğun Türkiye'ye etkileri incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda da küreselleşmenin yoksulluğun önemli sebeplerinden biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, az gelişmişlik, yoksulluk, gelişmekte olan ülke.

ABSTRACT

POVERTY OF GLOBALIZATION AND DEVELOPING COUNTRIES

Onur BÜYÜKÇAVUŞOĞLU

Department of Economy

Afyon Kocatepe University, The Institute of Social Sciences

April 2009

Advisor: Doç. Dr. Mehmet KARAGÜL

In this study the fact of poverty, brought by the globalization to developing countries, has been analysed. At first comprehensive description of globalization has been given and its reasons and dimensions has been mentioned. Then institutions, taking part in the globalization period, and their policies have been discussed. After having been referred the effects of globalization on developing countries and the matter of poverty, the effects of poverty, caused by the globalization, on Turkey have been mentioned. Consequently, analyses showed that globalization is a one of the important reasons of poverty.

Key Words: Globalization, underdevelopment, poverty, developing country.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması yürütülürken benden desteğini hiç esirgemeyen tez danışmanım Doç.Dr. Mehmet KARAGÜL'e emeklerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Onur BÜYÜKÇAVUŞOĞLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, TEORİK ÇERÇEVE VE KAPSAM

1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE GELİŞİMİ.....	3
1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI.....	3
1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	5
1.2.1. Siyasi Gelişmeler.....	6
1.2.2. Teknolojik Gelişmeler.....	8
1.2.3. Ekonomik Gelişmeler.....	9
2. KÜRESELLEŞMENİN NEDENLERİ VE ETKİLERİ.....	10
2.1. KÜRESELLEŞMENİN NEDENLERİ.....	10
2.2. KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ.....	12
2.2.1. Küreselleşmenin Muhtemel Olumlu Etkileri.....	15
2.2.2. Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri.....	17
3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI.....	23
3.1. EKONOMİK KÜRESELLEŞME.....	24
3.1.1. Üretimin Küreselleşmesi.....	24
3.1.2. Finansal Faaliyetlerin Küreselleşmesi.....	25
3.2. SİYASİ KÜRESELLEŞME.....	25
3.3. SOSYAL VE KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME.....	26
4. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ROL ALAN KURUMLAR VE POLİTİKALARI.....	27
4.1. ULUSLAR ARASI PARA FONU (IMF).....	27
4.1.1. IMF'nin Amaçları.....	28
4.1.2. IMF'nin Finansal Politikaları ve İmkanları.....	29
4.1.3. IMF ve Gelişmekte Olan Ülkeler.....	31

4.1.4. IMF ve Küresel Yoksulluk	33
4.2. DÜNYA BANKASI	33
4.2.1. Dünya Bankası'nın Amaçları	34
4.2.2. Dünya Bankası'nın Yan Kuruluşları.....	36
4.2.2.1. Uluslar arası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (IBRD).....	37
4.2.2.2. Uluslar arası Kalkınma Birliği (IDA).....	37
4.2.2.3. Uluslar arası Finansman Kurumu (IFC).....	38
4.2.2.4. Çok Yanlı Yatırımları Garanti Ajansı (MIGA).....	39
4.2.2.5. Uluslar arası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) ..	39
4.2.3. Dünya Bankası Politikalarının Yoksulluk Üzerine Etkisi.....	40
4.2.4. Dünya Bankası ve Gelişmekte Olan Ülkeler.....	43
4.3. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GATT)	45
4.3.1. GATT'ın Amaçları.....	46
4.3.2. GATT'ın Temel İlkeleri.....	46
4.4. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (DTÖ).....	47
4.4.1. Dünya Ticaret Örgütü'nün Amaçları	49
4.4.2. Dünya Ticaret Örgütü ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri	50
4.4.3. Dünya Ticaret Örgütü ve Küreselleşme.....	51
4.4.4. Dünya Ticaret Örgütü ve Yoksulluğa Etkisi.....	54
4.4.5. Değerlendirme	54

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK, YOKSULLUKLA MÜCADELE VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

1. İKTİSAT TEORİSİNDE YOKSULLUK VE YOKSULLUĞU ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	56
1.1. DAR VE GENİŞ ANLAMDA YOKSULLUK	56
1.2. YOKSULLUK TÜRLERİ	58
1.2.1. Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk.....	58
1.2.2. Nesnel Yoksulluk-Öznel Yoksulluk.....	59
1.2.3. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk.....	59
1.2.4. Sosyo-Ekonomik Zayıflık	60
1.2.5. Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk.....	61
1.3. YOKSULLUK SINIRI	61
1.3.1. Nisbi Yoksulluk Yaklaşımı.....	63
1.3.2. Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı	63
1.3.3. Öznel Yoksulluk Yaklaşımı.....	63
1.4. YOKSULLUK SINIRINA GÖRE YOKSULLUK ENDEKSLERİ.....	64
1.4.1. Kafa Sayısı Endeksi	64
1.4.2. Yoksulluk Açığı Endeksi	65
1.4.3. Sen Endeksi.....	66
1.4.4. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi.....	67
1.4.5. Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri İle İlgili Diğer Alternatifler.....	68
1.4.5.1. Lorenz Eğrisi	69
1.4.5.2. Gini Katsayısı.....	70

2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE ORTAK ÖZELLİKLERİ.....	71
2.1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ.....	73
2.1.1. Gelişmekte olan ülkelerin az gelişmiş olmasının sebepleri.....	75
2.1.2. Gelişmekte olan ülkelerin yoksul olmasının nedenleri.....	76
2.1.2.1. Gelir Dağılımı ve Nüfus Faktörü.....	77
2.1.2.2. Emek Piyasası Faktörü.....	79
2.1.2.3. Finans Piyasası Faktörü.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME İLE ARTAN YOKSULLUĞUN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ VE TÜRKİYE

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUK.....	84
1.1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK SÜRECİ.....	84
1.1.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Boyutu ve Gelişimi.....	84
1.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğu Artırıcı Faktörler.....	91
1.1.3. Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Yoksulluk İçin Çözüm Arayışları.....	95
1.2. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ.....	98
2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK.....	102
2.1. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK.....	102
2.1.1. Türkiye'de Gelir Dağılımı.....	102
2.1.1.1. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı.....	102
2.1.1.2. Türkiye'de Sektörel Gelir Dağılımı.....	105
2.1.1.3. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	107
2.1.2. Dünden Bugüne Türkiye'de Yoksulluk Profili.....	110
2.1.3. Türkiye'de Küreselleşmeye Dönük Politikaların Yoksulluğa Etkisi..	123
2.1.4. Uluslar arası Kuruluşlar ve Türkiye'deki Yoksulluk İlişkisi.....	125
2.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞU AZALTICI POLİTİKALAR.....	128
2.2.1. Milli Ekonomik Düzenlemeler.....	128
2.2.2. Sosyal ve Kültürel İçerikli Politikalar.....	130
2.2.3. Eğitim İçerikli Politikalar.....	134

SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	139

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. Gelişmekte Olan Ülkelere Net Sermaye Akışı, 1991–2005.....	19
Tablo 2. GATT’ dan DTÖ’ ne Kronoloji, 1946–1994.....	48
Tablo 3. Dünya Bankası Verilerine Göre Çeşitli Ülkelerdeki Nüfus Artış Hızı	78
Tablo 4. Dünya’nın Değişik Bölgelerinde Yoksul Nüfus ve Yoksulluk Oranları, 1987–2005.....	85
Tablo 5. Dünya’nın Değişik Bölgelerinde Göreli Yoksul Sayısı ve Yoksulluk Oranları, 1990–2005.....	87
Tablo 6. Bazı Uluslararası Yoksulluk Sınırlarına Göre Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Oranı ve Gini Katsayısı.....	89
Tablo 7. Seçilmiş Ülkelerde Değişik Refah Göstergeleri, 2006.....	90
Tablo 8. Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme Endeksi, 2006.....	91
Tablo 9. ABD’de Yoksulluk Eğilimi, 1980–1990.....	94
Tablo 10. ABD’de Seçilmiş Sağlık Göstergeleri (Siyahlar ve Beyazlar Arasında Bir Karşılaştırma).....	95
Tablo 11. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borcu (Milyar \$).....	97
Tablo 12. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bazı Bakımlardan Yoksunluklar... ..	101
Tablo 13. Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı, 1963–2005.....	103
Tablo 14. Türkiye’de Gelir Dağılımı (Kent-Kır Ayrımı), 1994–2005.....	105
Tablo 15. Türkiye’de 1973–2007 Yılları İtibariyle Karşılaştırmalı Sektörel Gelir Dağılımı.....	106
Tablo 16. Türkiye’de Sabit Fiyatlarla GSYİH Faaliyet Kolları Payları (1987 Yılı Faktör Fiyatlarına Göre), 1990–2006.....	107
Tablo 17. GSYİH İçindeki Faktör Ödemelerinin Payı (%).....	108
Tablo 18. İstihdam İçindeki Ücretli-Yevmiyeli İşgücünün Durumu ve GSYİH İçinde Ücretlilerin Durumu, 1990–2004.....	109
Tablo 19. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Aylık Ortalama Açlık ve Yoksulluk Sınırları.....	111
Tablo 20. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Oranları (%).....	112
Tablo 21. Yoksul Hanehalkı Oranları (%) 1968, 1973, 1987.....	113

Tablo 22. Türkiye’de Kişi Başına Yoksulluk Sınırı.....	114
Tablo 23. Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Öğrenim Durumu ve Cinsiyet Dağılımı (1999).....	116
Tablo 24. Yoksulluk Ölçütlerine Göre Türkiye’de Yoksulluk, 1987,1994.....	117
Tablo 25. Türkiye’de Göreli Yoksulluk Ölçütleri (%) 1987,1994.....	119
Tablo 26. Yoksulluğun Dağılımı (%).....	121
Tablo 27. Yoksulların Yaş Kompozisyonu.....	122

KISALTMALAR DİZİNİ

\$: Amerikan Doları
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FGTE	: Foster-Greer-Thorbecke Endeksi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HGTHA	: Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi
IBRD	: Uluslar arası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası
ICSID	: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
IDA	: Uluslar arası Kalkınma Birliği
IFC	: Uluslar arası Finansman Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
KSE	: Kafa Sayısı Endeksi
MIGA	: Çok Yanlı Yatırımları Garanti Ajansı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

GİRİŞ

Küreselleşme olgusu her ne kadar son yıllarda yoğun olarak tartışılmaya başlansa da olayın gelişim süreci ve etkileri çok daha eskilere dayanmaktadır. Ancak özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve yaşanan sürecin toplumların göz önünde gerçekleşmesine imkân vermesi, küreselleşmenin yeni bir olgu olduğu yanılığısına neden olmaktadır. Lakin söz konusu karmaşık sürecin etkilerini, tüm dünya üzerinde her geçen gün çok daha derin bir şekilde hissedildiğini kabul etmek durumdayız. En yoğun haliyle ekonomik alanda görülen küreselleşmenin etkilerini; siyasi, kültürel, sosyal ve hatta askeri alanlarda etkin bir şekilde hissetmek mümkündür. Bilhassa, gelişmekte olan ülkelerin ilgili sürecin hızına yetişememeleri ve hatta onu anlamada bile yetersiz kalmaları, birçok sorunun doğmasına neden olmaktadır.

Genel anlamda küreselleşme; gelişmiş merkez ülkeler için olumlu, gelişmekte olan çevre ülkeler için ise olumsuz etkiler sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu süreç, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında çok yoğun tartışmaların çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü malların, hizmetlerin, sermayenin, bilgi ve teknoloji ile kültürlerin serbest hareketini ifade eden bu kavram, bir anlamda neo-liberal iktisadın dünya çapında uygulanma biçimidir.

Küreselleşmenin üzerinde durulması gereken bir diğer özelliği, ekonomi ile küreselleşmenin aktörleri olan uluslar arası kuruluşların iç içe geçtiği bir konu oluşudur. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlar küreselleşme sürecinin hızlanması için her yola başvurumaktadırlar. Adı geçen kuruluşların yönetim biçiminde az sayıdaki merkezi ülkelere ekonomileriyle orantılı oy imkânı verilmesi, ister istemez ilgili kuruluşların politikalarında hep gelişmiş ülkelerin çıkarlarını koruma yönünde karar almalarına sebep olmaktadır.

Küreselleşme sürecinin birçok farklı ülkede, çok değişik sorunlara yol açması bize konumuzu sınırlandırmayı zorunlu kılmıştır. Bu da bizi küreselleşmenin yarattığı sorunlar arasında en ciddi olan “yoksulluk sorunu”nu incelemeye ve gelişmekte olan ülkelerle olan bağlantısını ortaya koymaya yönlendirmiştir.

Küreselleşme adı verilen bu hızlı süreç, Dünya'nın nüfus yoğun bölgelerinde ve bu hıza ayak uyduramayan farklı ülke ve alanlarda dengesizliğe sebep olduğu geniş kabul gören bir gerçektir. Bu nedenle değişim ve gelişimi içerdiğine inanılan küreselleşmeye, bu sürecin sonuçlarından olan yoksulluk açısından yaklaşıldığı bu çalışmada amaç; tarih sürecinde insanoğlunun en temel sorunu olan yoksulluk problemine ilişkin küreselleşmenin yapmış olduğu etkileri ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada, küreselleşmenin eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiği ve gelişmekte olan ülkelerde, küreselleşmenin yoksulluk getirip getirmediği irdelenmiştir.

Çalışmada konu, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, küreselleşmeye kavramsal bir bakış açısıyla yaklaşılmış ve bu kavramsallığın tarihsel sürekliliği tüm boyutlarıyla ele alınmıştır. Küreselleşmenin bu anlatılanlar ve açıklananlar ışığında getirmiş olduğu fırsat ve sorunların neler olabileceği de ele alınan bir başka konu olmuştur. Ayrıca küreselleşme sürecinde rol alan kurum ve politikalarına da değinilmiştir.

İkinci bölümde yoksulluk türleri ve yoksulluk sınırını belirleyen yaklaşımlar ele alındıktan sonra gelişmekte olan ülkelerin ortak özellikleri ile küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelere etkilerinden söz edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise birinci ve ikinci bölümlerle ilişkili olarak gelişmekte olan ülkelerde yaşanan küreselleşmenin yoksullukla ilişkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda küreselleştirilmiş ve gelişmekte olan Türkiye'nin yoksulluk profili üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde de çalışmada ele alınan konu ve savunulan görüşlerle bağlantılı olarak Türkiye'de küreselleşme-yoksulluk ilişkisi değerlendirilerek ülkemizdeki yansımaları ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, TEORİK ÇERÇEVE VE KAPSAM

İçinde yaşadığımız şu dönemde, dünya çapında birçok değişimle karşı karşıya bulunmaktadır. Şüphesiz bu değişimlerin en önemlisi ve en çok tartışılanı da küreselleşmedir.

“Ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların ortadan kaldırılmaya başlandığı hemen hemen her alanda liberal eğilimlerin güç kazandığı, teknolojinin akıl almaz bir hızla geliştiği ve toplumsal hayatın büyük bir kısmının küresel süreçler tarafından belirlendiği bir çağa doğru ilerlenmektedir” (Aktan ve Şen, 1999: 5).

1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE GELİŞİMİ

Son yıllarda dünya genelinde teknolojiye yaşanan hızlı gelişme ve çarpıcı değişimler devlet, toplum ve insan hayatının her alanına nüfuz etmiştir. Söz konusu gelişim ve değişimler teknolojik, sosyo-politik, sosyo-psikolojik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dinamikler arasında, çok ince bir çizgi oluşturmuştur. Bu noktada “değişmeyen tek şeyin değişim olduğu yenedünya düzeninde, artık değişim olgusunu kabullenmek kaçınılmaz hale gelmiştir” (Kevük, 2006). Söz konusu “değişim” de küreselleşmenin motor gücünü oluşturmaktadır.

1.1. KÜRESELLEŞMENİN TANIMI

Küreselleşmenin tanımı konusunda henüz bir fikir birliği sağlanmış değildir. Bazı yazarlar, küreselleşmenin sadece ekonomik boyutuna ağırlık verirlerken; bazıları ise küreselleşmenin ekonomik boyutu yanında siyasal ve sosyo-kültürel boyutuna da dikkat çekerek, konuyu daha geniş bir perspektiften ele almaktadırlar. Örneğin, Ouattara (1997), küreselleşmeyi ekonomik açıdan ele almakta ve ticaret, finansal akımlar, teknoloji değişimi ile bilgi ve işgücünün mobilitesi yoluyla dünya ekonomilerinin birbirleriyle entegrasyonu olarak tanımlamaktadır.

Küreselleşme tarihin akışı içinde ortaya çıkan bir olgu olduğu kadar; uluslar arası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinin artması, teknolojiye hızlı değişim sonucunda ülkelerin siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine

yakınlaşmaları olarak da tanımlanmaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 11). Bu çerçevede küreselleşme, “iktisadın, siyasetin, kültürün ve bir ülke ideolojisinin diğerine nüfuz etmesine imkân sağlayan değişik uluslar ötesi süreçlerin ve yerli yapıların bir arada bulunmasıdır”(İyibozkurt, 1994: 36).

Karluk (1995)'a göre ise küreselleşme, “ülkelerarasındaki ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkilerin gelişip yaygınlaşması, ideolojik farklılıklara dayalı kutuplaşmanın çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inançların ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arası ilişkilerin yoğunlaşması, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması” olarak tanımlanmaktadır.

Küreselleşme ideolojik açıdan değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerin sahip oldukları milli ve manevi değerlerin dünya ölçeğinde çevre ülkelere yayılması ve Dünya'nın ‘küresel bir köy’ haline gelmesidir. Diğer bir tanıma göre küreselleşme, uluslar üstüleşmeyi zorunlu bırakan bir süreç ve hedef olarak küresel işletmeler aracılığıyla zenginliklerin ortaya çıkarıldığı, yeniden değerlendirildiği, üretildiği, tüketildiği ve adil olmayan şekilde dağıtıldığı bir sistemdir. Başka bir ifadeyle küreselleşme, Dünya'daki değişik sosyo-ekonomik yapıların basit bir karşılıklı bağımlılık esasından öteye, tek taraflı bir harekettir.

Küreselleşmenin bir başka tanımı ise şu şekildedir: “Batı'nın ekonomik düzeni olan kapitalizmin ulusal kabına sığmadığı ve Dünya'ya yayılmak istediği bir haldir”(Kevük, 2006). Son zamanlarda, küreselleşme, globalleşme, yenedünya düzeni, post-modernizm, yerelleşme, neo-liberalizm gibi kavramlar da bazen birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

"Dünya'nın tek bir mekân olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreci"(Tutar, 2000: 18) tanımlayan küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda Batı'nın değerlerinin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılması (Erbay, 1998: 170). olarak değerlendirilmektedir. Özetle küreselleşme, yerel kültürlerin, geleneksel ve toplumsal bağların çözüldüğü, milli devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyselleşmenin geçerli olduğu, değerler sistemidir (Koçdemir, 2000: 154–155).

Ancak küreselleşmeye ilişkin yorum ve değerlendirmeler çok geniş bir yelpazede sürdürülmektedir. İlgili kavramı her şeyi değiştiren, kaçınılmaz ve kesinlik

kazanmış bir eğilim olarak gören mutlak küreselleşmeci tavidan, küreselleşmenin ilk kez yaşanan bir gelişme olmadığını, savunan tavra ve dünya ekonomisinin, üç ya da daha fazla kutuplu uluslar arasılaşmış bir yapı olarak görülmesi gerektiğini savunan yaklaşımlara kadar çok sayıda farklı açıklama, bu konuda geniş bir tartışma ortamını da beraberinde getirmektedir (Köse, 2003: 6).

1.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Küreselleşmenin ne zaman başladığı konusunda kesin bir zaman belirlemek çok zordur. Bazıları küreselleşmenin insanlık tarihi kadar eskiye dayandığını, bazıları ise küreselleşmenin ortaya çıkışını modern çağın başlangıcı, diğer bazıları 1800'lü yılların ortasını, bir kısmı da 1950'lerin sonları ya da 1970'li yıllar olarak göstermektedirler (Aktan ve Şen, 1999: 12).

Kapitalizmin ortaya çıkması, gelişmeye başlaması ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artması 1870–1914 dönemleri arasında gerçekleşmektedir. Bu dönemde ulaşımın ve iletişim ağlarının gelişmesiyle Dünya'nın farklı yerleriyle fiziki temas kurma imkânı ortaya çıkmış ve bunun doğal bir sonucu olarak ülkeler arasındaki ticaret hızla ilerlemiştir. Bu dönemde dünya üretimi reel bazda yıllık olarak ortalama % 2,7 oranında artarken, ihracat % 3,5 oranında artmıştır. Dünya ticaretinin bu kadar artmasında tarifelerin düşürülmesi, deniz ve demiryolu ulaşımının yaygınlaşması ile ülkelerin dış ticarete olan ilgilerinin artmasının etkili olduğu söylenebilir.

Küreselleşmeye hız kazandıran gelişmelerin başında, bölgeselleşme ve entegrasyon hareketleri gelmektedir. Çok taraflı üretim, ticaret ve finansal ilişkilerin gelişmesi küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, aynı zamanda benzer özelliklere sahip olup da aynı coğrafi bölge içerisinde yer alan ülkeleri güç birliğine ve yoğun bölgesel ilişkiler içerisine itmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2000: 4–5).

Küreselleşmenin ivme kazanmasına katkıda bulunan dinamikleri üç boyutta değerlendirmek mümkündür (Kar ve Günay, 2003: 9–13). Bular: siyasi gelişmeler, teknolojik gelişmeler ve ekonomik gelişmelerdir.

1.2.1. Siyasi Gelişmeler

R. Robertson küreselleşmenin siyasi yönüne ağırlık vererek küreselleşme sürecini 1400'lerden başlatmış ve bu tarihten günümüze beş safhada ele almıştır. Bu safhalar şu şekilde belirtilmiştir (Masca, 1996: 8-11).

Avrupa'da 1400–1750 Arası Oluşum Safhası

Avrupa'da 1400–1750 yıllarını kapsayan oluşum safhası ile ilgili temel özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Ulusal cemaatlerin genişlemeye başlaması ve “ulus üstü” orta çağ sisteminin alaşağı edilmesi,
- Birey ve insanlık kavramlarının vurgulanması,
- Güneş merkezli dünya kuramı ve modern coğrafyanın başlangıcı, ilk dünya haritası,
- Sömürgecilik.

Avrupa'da 1750–1875 Arası Başlangıç Safhası

Robertson'un küreselleşmenin Avrupa'da Başlangıç Safhası olarak nitelendirdiği döneminde şu gelişmeler gözlenmiştir:

- Homojen, üniter devlet fikrine keskin geçiş,
- Devletlerarası resmi diplomatik ilişkiler,
- Standartları konulmuş vatandaş, bireyler ve daha somut bir insanlık anlayışının berraklaştırılması,
- Avrupalı olamayan toplumların “uluslar arası topluma kabulü” meselesinin ortaya çıkışı,
- Ulusçuluk-uluslar arası meselesinin gündeme gelmesi.

1875–1925 Arası Take-Off Safhası

1875–1925 arası dönem, bir gelişme safhası olarak değerlendirilmiş ve bu dönemle ilgili olarak şu gelişmeler yaşanmıştır:

- Kabul edilebilir bir ulusal toplumun “doğru ana hatları”na dair giderek küreselleşen anlayışlar,
- Ulusal ve kişisel kimliklere dair fikirlerin oluşturulması,
- Bazı Avrupalı olmayan toplumların “uluslar arası toplum”a dahil edilmesi,
- İnsanlığa dair fikirlerin uluslar arası kademedede formüle edilmesi ve uygulamasına girişilmesi,
- Küresel iletişim biçimlerinin sayısında ve hızında çok keskin yükseliş,
- Ekümenlik (*evrensel*) hareketin yükselişi,
- Küresel yarışların gelişmesi (Olimpiyatlar, Nobel Ödülleri vs.),
- Dünya Zamanı uygulaması ve Gregoryen Takvimi küresele yakın benimsenişi,
- Birinci Dünya Savaşı,
- Cemiyeti Akvam (Özel, 1995, Aktaran: Masca).

1925–1969 Arası Hegemonya Uğruna Mücadele Safhası

1925–1969 dönemi büyük devletlerin hegemonya uğruna mücadele verdikleri bir dönem olmuştur. Bu dönemdeki gelişmeler ise şunlardır:

- Birleşmiş Milletler,
- İkinci Dünya Savaşı ve bunu takip eden Soğuk Savaş dönemi,
- Savaş suçluları ve insanlığa karşı suçlar kavramının ortaya çıkışı,
- Atom bombasının evrensel bir nükleer tehdit oluşturması,
- Üçüncü Dünya’nın ortaya çıkışı.

1969–1992 Arası Belirsizlik Safhası

Robertson, 1969 sonrası dönemi ise Belirsizlik Safhası olarak adlandırmaktadır. Bu dönemle ilgili olarak aşağıdaki gelişmeler üzerinde durmuştur:

- Uzayın keşfi, Aya ayak basış,

- Post-materyalist (maddeciliğin ötesine giden) değerlerin ve hakların vurgulanması,
- Cinsel farklılık ve ırk temeline dayanan dünya topluluklarının ortaya çıkması,
- Uluslar arası ilişkilerin daha karmaşık hale gelmesi,
- Küresel çevre problemlerinin farkına varılması,
- Uzay teknolojisi yoluyla kitle iletişiminin küreselleşmesi (Waters, 1995, Aktaran: Masca).

1.2.2. Teknolojik Gelişmeler

Küreselleşme insanlık tarihi yönünden oldukça yeni bir olgudur. 16. yüzyıl öncesine kadar ülkeler arasındaki fikir, emek, sermaye ve ürün hareketliliği sınırlı durumdaydı. Fakat teknolojiye meydana gelen büyük değişim ve yenilikler sayesinde bu sınır ortadan kalktı ve fiziki uzaklıkların sebep olduğu engeller ve yüksek maliyetler düşerek, küreselleşmeye önemli katkıda bulunmuştur. Okyanus ötesi nakliye bedelleri % 50, hava taşımacılığı maliyetleri % 80 ve transatlantik telefon maliyetleri % 99 oranında düşmüştür (Kevük, 2006).

Teknolojik gelişmeler ticaret bileşenlerini de değiştirmiştir. Elektronik ticaret sayesinde insanlar evlerinden çıkmadan bilgisayarlarının karşısında bir ülkeden diğer bir ülkeye mal alış-satışı yapılabilmekte ve kredi kartı kolaylığı ile ödemelerini gerçekleştirmektedir.

Dünyada 1990'lı yılların başından itibaren liberal eğilimlerin arttığı, siyasi blokların ortadan kalktığı, teknolojik gelişmelerin sınır tanımaz şekilde önemli değişmelere yol açtığı bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, uluslar arası mübadelelerde mal ve finans piyasaları milli sınırları sürekli zorlamış ve ülkelerin kendi boyutlarını aşmıştır. İletişim teknolojisindeki hızlı gelişme, hem başlayan sürecin öncüsü olmuş, hem de ekonomik, siyasal ve kültürel bir küreselleşmeyi zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca iletişim teknolojisindeki gelişmeler, uluslar arası siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerdeki zaman, mekân ve fayda kavramlarını geliştirmiştir. Haberleşme, iletişim ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmeler

sayesinde evrensel standartlarda bir tüketim kültürü ortaya çıkmıştır (<http://www.kuzeyyildizietut.net/uploads/1170438917.doc> -01.02.2008).

1.2.3. Ekonomik Gelişmeler

Ulaşım teknolojisinde meydana gelen gelişmelerle özellikle demir yolu teknolojisinde yaşanan gelişmeler, hem Avrupa içi hem de Avrupa dışı ticareti kolaylaştırmıştır. Böylelikle mal piyasalarındaki serbestlik 1850'lerden I. Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki dönemde ise ekonomik koruma ve yüksek devalüasyonlar, dünya ekonomisini ve barışı olumsuz yönde etkilemiştir. 1944 yılında devalüasyonlara son veren, Amerikan dolarına endeksli para sistemi uygulamaya konulmuştur.

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde ise Dünya'nın tekrar siyasi ve iktisadi bir kaosa sürüklenmemesi için ABD'nin inisiyatifi ile Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi kuruluşlar kurulmuştur. Bu kuruluşların amacı dünya ekonomisinde ve dış ticaretinde piyasa kurallarının daha iyi işlenmesini sağlamak sureti ile iktisadi küreselleşme hareketine hız vererek, başta ABD'nin dünya üzerindeki kontrol ve çıkarlarını koruyabilmektir.

Amerikan şirketlerinin 1960'lı yılların başında ve ortalarında, deniz aşırı pazarlardaki hareketleriyle birlikte, küreselleşme çabaları görülmeye başlanmıştır. Yerli pazarlarda yavaşlayan büyüme hızı, birçok şirketi Amerika'nın dışındaki zengin pazarlara açılmaya yöneltmiştir. Bu dönemde uluslar arası pazarlara yayılmış işletmelerin pazarlardaki büyüme oranları iç pazardan çok fazla olmuştur. Örneğin: Coca Cola, Amerikan pazarındaki yavaşlamadan etkilenmiş, fakat uluslar arası pazarlarda hızla büyümüştür (Güzelcik, 1999: 19). 1960 bir taraftan küresel şirketlerin ortaya çıktığı ve küresel düzeyde faaliyetlerini sürdürdüğü, diğer taraftan da ticari faaliyetlerin hızla geliştiği bir dönem olmuştur. "Ancak küresel faaliyetler, görece olarak eski olsa da bu işleyiş biçimini ifade eden küreselleşme kavramı oldukça yenidir" (Tutar, 2000: 21).

Ağustos 1971'de Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle sabit kur sistemi terk edilmiş ve gelişmiş ülkeler; başta ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya olmak üzere peş peşe sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır. Bu kısıtlamaların kaldırılması finansal küreselleşme ile büyük bir ivme kazanmıştır. Öte

yandan, 1970'lere kadar Amerikan orijinli trans-nasyonal firmalar dünya üretiminin hemen hemen yarısını karşılarken, 1970'lerden itibaren diğer gelişmiş ülkeler ve Japonya ile bazı Latin Amerika ülkeleri ABD ile rekabete girmişlerdir. Bütün bu gelişmeler dünya ticaret hacminin ve rekabetin artmasına ve dolayısıyla da üretimin küreselleşmesine ortam hazırlamıştır.

Ayrıca 1990'lı yılların başında, ABD'de tahvil piyasasının küreselleşmesine olanak veren SEC 144 A yasası çıkarılmıştır. Böylece, ABD tahvil piyasası Euro-Tahvil piyasasına dönüşmüştür. Bu durum, Dünya'da fon arzını artırdığından, dünya faiz oranları üzerinde düşürücü etki yapmıştır (Parasız, 1996: 224).

Küreselleşme sürecinin başlangıcıyla birlikte birçok işletme hayatta kalabilmek için, uluslar arası faaliyetlere katılmak zorunda kalmışlardır. Böylece dünya çapında faaliyet gösteren çok uluslu işletmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk çok uluslu işletmeler, 19. yy'da Avrupa merkezli olmak üzere Belçika'da (Cockeril), Almanya'da (Bayer), İsviçre'de (Nestle), Fransa'da (Michelin) ve İngiltere'de (Lever) ortaya çıkmıştır. Bunların amacı, sermayenin ucuz olduğu yerde elde edilmesi ve en yüksek karı getireceği yerde kullanılmasıdır (Güzelcik, 1999: 21).

Özetle; I. Dünya Savaşı'na kadar gelişme eğilimi gösteren küreselleşme süreci, 1914–1945 yılları arasında düşüş eğilimi göstermiş ve II. Dünya Savaşı sonrasında tekrar yükselişe geçmiştir. 1980'li yıllardan itibaren bu süreç daha da hızlanmış ve 2000'lerde zirveye ulaşmıştır.

2. KÜRESELLEŞMENİN NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Küreselleşmenin nedenleri arasında iletişim ve bilgi teknolojisindeki hızlı gelişmeler, bilgisayar ve internetin yayılması, ulusal ve uluslar arası ticaret ağlarının genişlemesi, yabancı yatırımların ve uluslar arası şirketlerin artması gibi temel gelişmeler sayılmaktadır. Ayrıca İngilizce'nin dünya genelinde çok hızlı yayılması ve evrensel bir dil haline gelmesi de küreselleşmenin bir diğer nedeni sayılabilir.

2.1. KÜRESELLEŞMENİN NEDENLERİ

Kongar'a göre Küreselleşmenin *birinci temel nedeni* "bilgisayar alanında ve bilgisayar yardımıyla, iletişim ve genetik konularında ortaya çıkan gelişme", *ikinci*

temel nedeni de “Sovyetler Birliği’nin Çöküşü”dür. 20.Yüzyılın üç büyük siyasal ideolojik dönüşüme tanıklık ettiğini ifade eden Kongar, birinci büyük dönüşümün Birinci Dünya Savaşı ile ikinci büyük dönüşümün İkinci Dünya Savaşı ile ve üçüncü büyük dönüşümün ise 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ile başladığını ifade etmektedir. İşte bu üç büyük dönüşüm ve bilgi-bilişim teknolojisindeki gelişmeler küreselleşmenin temel nedenleri arasında yer almaktadır (Kongar, kişisel iletişim, 19 Haziran 2000).

Kutlu (1998: 213)’ya göre ise Küreselleşmenin üç nedeni vardır. Bunlardan birincisi; *Ekonomik Nedenlere Dayalı Küreselleşmedir*. Küreselleşmenin en belirleyici unsurları bu grupta toplanmaktadır. Doğal kaynaklar, sermaye, teknoloji ve işgücü gibi faktörlerden yararlanma amacını taşır. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişme ekonomik küreselleşmeyi doğuran itici güçlerdendir. İkincisi ise *Sosyal Nedenlere Dayalı Küreselleşmedir*. İnsanların arzu ve davranışları, günümüzde tüketim toplumu kavramı en gelişmemiş bölgede bile kullanılmaktadır. Öyle ki hükümet politikaları artık tüketimi artırıcı yönde oluşmaktadır. Her ne kadar gerçekleşme oranı düşük ise de adil paylaşım arzusu etkilidir. Üçüncüsü ve de sonuncusu; *Siyasi Nedenlere Dayalı Küreselleşmedir*. İki kutuplu dönemin sona ermesinden sonra Dünya’nın süper gücü olma amacıyla başta ABD olmak üzere Almanya ve daha çok ekonomik yönüyle Japonya koltuğa oturmak istemektedir.

Yenidoğan (2005: 213)’da küreselleşmenin nedenleri olarak üç olgudan bahsetmektedir. Bunlardan *birincisi*; iletişim, ulaşım ve finans alanındaki liberalleşme hareketleridir. Liberalleşme hareketlerinin artmasında uluslar arası kuruluşlar kadar hükümet politikaları da önemli rol oynamıştır. Devlet anlayışındaki değişimler ve piyasa ekonomisinin ülkeler arasında giderek artan ölçüde benimsenme eğilimi, dış ticaret ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına ortam hazırlamıştır. Öte yandan, ülkelerin birçoğu IMF’nin desteğiyle uluslar arası sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmışlardır. Bu gelişmeler küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. *İkincisi*; artan dünya ticaretinden daha fazla pay alabilmektir. *Üçüncüsü ise* ürün çeşitliliği, kalite ve üretimin artması ile birlikte rekabet üstünlüğü elde etmektir. Gerek hükümetlerin deregulasyon politikaları, gerekse teknolojik gelişmeler sonucu firmaların faaliyetleri küresel bir boyut kazanmıştır. Bu firmalar, üretim alanı olarak tek bir ülkeyi değil, bütün

Dünya'yı hedeflemektedirler. Firma faaliyetlerinin küreselleşmesi, bir taraftan firmalar arasındaki işbirliğini artırmış, diğer taraftan da küresel rekabetin artmasına yol açmıştır.

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında soğuk savaş döneminin sona ermesi de önemli ölçüde etkili olmuştur. 1990'lı yılların başında komünizmin çökmesiyle soğuk savaş dönemi sona ermiştir. Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle, küreselleşme önündeki engeller ortadan kalmış ve eski Doğu Blok'u ülkeleri Batı Ülkeleri ile ekonomik ve siyasi bütünleşme içine girmişlerdir. Sonunda bu ülkeler, siyasi açıdan demokrasiyi, ekonomik açıdan da serbest piyasa ekonomisini benimsemeye başlamışlardır.

Diğer bir taraftan, gerek ulaşım, gerekse iletişim teknolojisindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkan tüketici tercihindeki değişimler, ülkeleri birbirlerine yakınlaştırmıştır. Ulaşım ve iletişim ağındaki bu gelişmeler, reklâmlar yoluyla mal ve hizmetlerin tanıtımını kolaylaştırmıştır. Ayrıca tüketiciler, çok uluslu firmalar tarafından üretilen ucuz ve kaliteli malları yakından tanıma fırsatına kavuşmuşlardır. Böylece bir ülkede tüketilen McDonalds ürünleri diğer bir ülkede de tüketilmeye başlamıştır. Bu ise tüketici tercihlerinin birbirlerine doğru yaklaştığını göstermektedir.

Ayrıca; terörizm, insan hakları, salgın hastalıklar, çevre kirliliği, uyuşturucu ve silah ticareti gibi örgütsel suçlar uluslar arası sorunlara çözüm bulma zorunluluğunu gerektirmiş ve böylece ülkeleri ortak kararlar almak adına birbirine yakınlaştırmıştır.

Sonuç olarak, uluslar arası kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilen liberalleşme hareketleri, teknolojik gelişmeler, firma stratejilerindeki ve tüketici tercihlerindeki değişimler, küreselleşmeyi ortaya çıkaran başlıca faktörlerdir.

2.2. KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ

Şenatalar'a göre; küreselleşmenin etkileri, gerek ülkeler içinde olsun gerekse ülke içindeki toplumsal kesimler arasında olsun, kuşkusuz farklılıklar göstermektedir. Küreselleşmeden yarar sağlayan ülkeler ve toplumsal kesimler olacağı gibi zarar görenler de olmaktadır.

Batı ülkelerinde birçok sol yazar yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların küreselleşmeden değil, uygulanan politikalardan kaynaklandığını savunmaktadır. Örneğin bir süre Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin başkanlığını yürüten Oskar Lafontaine, Christa Müller ile yazdığı kitapta küreselleşmenin yeni olanaklar, fırsatlar yarattığını söylemekte ve özellikle Almanya'daki yetersiz istihdam ve büyümenin küreselleşmeden değil, Hıristiyan Demokrat Parti'nin politikalarından kaynaklandığını savunmaktadır

(http://www.sodev.org.tr/okullar/sdo/ders_notlari/kuresellesme.htm-28.01.2008).

Aynı yaklaşımı savunan Rainer ZUGEHÖR tarafından 1998'de "Globalleşme Yalanı" adını taşıyan kitapta da aynı şeyler telaffuz edilmektedir. Oysaki küreselleşme, gelişmekte olan bir ülke için tümüyle yararlı bir süreç değildir. Aksine basite indirgenemicek, çok karmaşık ve zararları ağır basan bir süreçtir.

Kongar (1999: 684)'a göre ise; küreselleşmenin üç temel etkisi bulunmaktadır. Birincisi, *Politik Etkiler*; ikincisi, *Ekonomik Etkiler*; üçüncüsü de, *Kültürel Etkilerdir*. Politik etkiler içinde siyasi ve askeri alanda ABD'nin egemenliği ve dünya jandarmalığına soyunması örnek verilebilir. Ekonomik etkiler ise IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslar arası kuruluşların Dünya'daki mal ve hizmet ticaretinin yönlendirilmesi ve uluslar arası sermayenin egemenliğini içermektedir. Kültürel etkiler de tekdüze tüketim ve mikro-milliyetçilik akımlarının yayılmasıdır. Bu etki, tüm Dünya'yı aynı yaşam biçimini paylaşan, aynı beklentilere sahip olan ve aynı tüketim kalıpları sergileyen tek bir pazar haline getirmeye yöneliktir

Küreselleşmenin ekonomiye yaptığı en önemli etki, şüphesiz sermaye hareketlerine getirdiği müthiş akışkanlıktır. Küreselleşme sayesinde dünya finans piyasaları birbirine tarihte ilk kez entegre olmuştur. Sermayenin bu inanılmaz hızla el değiştirmesi sonucu reel ekonominin payı da giderek azalmıştır. Bu durum üretime ayrılan payların azalmasına yol açmıştır.

Uluslar arası şirketler, küreselleşmenin en önemli ekonomik etkilerinin belirleyicisi olarak görülmektedirler. Özellikle bu şirketler gelişmekte olan ülkelere yönelip, buranın vermiş olduğu ekonomik avantajlardan faydalanıp, maliyetleri yerel

hükümetlere yıkmaktadırlar. Rahatsız edildiklerinde de gitme tehdidi ortaya atıp, hem reel ücretleri hem de sosyal maliyetleri aşağıya çekmeye çalışmaktadırlar.

Küreselleşmenin uluslar arası şirketler üzerindeki etkisi kadar, teknolojinin üretim süreci üzerindeki etkisi de önem taşımaktadır. Teknolojik değişim ya da gelişme, önce üretilen malların doğasını ve miktarını değiştirmekte, bu değişimde giderek insan davranışları ve tutumlarında kendini göstermektedir (Şaylan, 1995: 99).

Küreselleşmenin başka bir önemli etkisi de teknolojinin gelişmesiyle birlikte hızını arttıran uluslar arası finans piyasalarıdır. Finansal hareketlerin çok hızlı gelişmesi ve en küçük olumsuzluklara bile aşırı refleks vermesi; yıkıcı etkilere neden olmaktadır. Bu güçler hemen hemen hiçbir sorumluluğu olmaksızın tüm dünyada rahatça hareket edebilmelerine karşın, eğer girdikleri piyasada umdukları kar hadlerine ulaşamazlarsa hemen başka bir ülkenin piyasasına girebilmektedirler. Böyle bir ortamda da yaşanan ekonomik krizlerin etkileri ve alanı geniş çaplı olmaktadır. Asya Kriz'i buna en iyi örnektir (Ulagay, 1999: 21).

Küreselleşme ile uluslar arası firmalar artan serbest rekabet karşısında, küresel pazardan daha fazla pay alabilmek için farklı kültürlere ve coğrafyalara ürün pazarlayabilecek esnek yapıyı oluşturmaları gerekmektedir. Bu da firmaların hem işgücü hem de hammadde olarak daha esnek bir yapıya sahip olmalarını gerektirmektedir. Bunun en iyi örneğini McDonalds göstermektedir. McDonalds Dünya'da 119 ülkede faaliyet gösteren bir kuruluştur. Burada farklı ülkelere ve ülkelerin kültürlerine göre değişik menüler ve fiyat politikaları geliştirmiştir. Mesela Türkiye için özel Mc Turco, Japonya için ise Teriyaki Mc Burger gibi ürünleri piyasaya sürerek ulusal şirketlerle rekabete girmektedir.

Küreselleşmenin bir diğer etkisi de gelir dağılımı üzerinde görülmektedir (Baştürk, 2003). Bu bağlamda hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde gelir dağılımı oranları giderek kötüleşmektedir (İyiboçkurt, 1999: 291). “Dünya'nın en zengin ülkesiyle en fakir ülkesinin ortalama geliri arasındaki oran 19.yüzyılın sonlarında 1/9 iken günümüzde bu oran 1/60 olmuştur” (Birdsdall, 1999: 27). Ayrıca, “Amerikan halkının kişi başına düşen GSMH'sı, 1973 ve 1994 yıllarında reel olarak artmasına rağmen işçi kesiminin 3/4'ünün ortalama ücreti % 19 oranında

gerilemiştir. Piramidin en altında yer alan nüfus 20 yıl öncesine göre % 25 daha az ücret almıştır” (Bozkurt, 2000: 99). Gelir dağılımı bozukluklarına paralel olarak sosyal refah devleti anlayışının yıkılmasıyla birlikte işsizlik oranları da artmaktadır. Bu yapı Avrupa ülkelerinde daha etkin bir şekilde görülmektedir. İşçi çıkarmanın maliyetli, uzun ve zor bir süreç haline gelmesi Avrupa ekonomisinde kimsenin yeni işçi almayı ve işçilerini işten çıkarmayı göze alamadığı bir döngü oluşturmaktadır. Bu koşullar altında Avrupalı firmalar işe almanın ve işten çıkarmanın daha kolay olduğu yerlere taşınmaktadır. Bu gelişmeler küreselleşmeye duyulan tepkilerin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Yukarıda anlatılanlardan küreselleşmenin, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki çelişki meydana getirdiği görülmektedir. Bu noktada ilk önce küreselleşmenin muhtemel olumlu sonra da küreselleşmenin olumsuz etkilerini incelemek söz konusu çelişkiyi çözmeye yardımcı olacaktır.

2.2.1. Küreselleşmenin Muhtemel Olumlu Etkileri

Küreselleşme ile birlikte 1960’lardan sonra gelişmekte olan ülkelerin, Japonya ve ABD gibi gelişmiş Avrupa ülkeleriyle ekonomik ve ticari bağlantıları belirgin bir artış göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde iletişim teknolojisinin hızla gelişmesiyle ve küreselleşmenin beraberinde getirdiği uluslar arası rekabet, hem bu ülkelerin ekonomilerinde hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yapısal değişimlere yol açmıştır.

Ayrıca, yeni yatırım araçlarının oluşturulması, bunların etkinliğini artıran ve yaygınlaştıran bir haberleşme ve bilgi teknolojisinin hızla gelişmesi, sermayenin dolaşımının serbestlemeye başlaması tüm ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşmasına yol açarak tek yönlü bir fayda ile gelişmiş ülke ekonomilerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Ayrıca küreselleşmenin ekonomiye bir diğer katkısı; her ülkenin ayrı olarak başaramadığı optimal kaynak dağılımı ve tam istihdamın beraber sağlanmasıdır (Ertürk, 2001: 177–178).

Üretim faktörleriyle mal ve hizmetlerin hareketliliğinin yol açtığı entegrasyon ve ekonomik bağımlılıktaki artış, dünyada daha geniş coğrafi alanlarda ilişki kurmayı mümkün hale getirmektedir. Küreselleşme bir taraftan gelişmekte olan ülkelerin daha geniş ticari pazarlara daha büyük sermaye girişine sahip olmasını sağlarken, diğer

tarafından da bu ülkeler için ihracat ya da ithal edilebilir malların genişlemesini ve bu ülkelerin üçüncü sınıf teknolojik gelişmelerden daha fazla yararlanmasına olanak sağlamaktadır. Küreselleşme ayrıca, ulaşım ve iletişim maliyetlerini düşürerek üretimde iş bölümü ve uzmanlaşmada etkinliği ve dolayısıyla verimliliği artırmaktadır. Artan verimlilik ise gelişmiş ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet güçlerinin yükselmesine imkân sağlamaktadır.

Çıtır (2008)'a göre küreselleşmenin olumlu etkileri şunlardır:

- Dünya çapında yüz binlerce çeşitli yeni iş imkânları yaratması,
- Haberleşme ve iletişim imkânlarını daha geniş kitlelere ulaştırması,
- Kredi ve yatırımlarda ciddi artışlar görülmesi,
- Enerji ve haberleşme alt yapılarının kurulması,
- Eğitim ile birlikte beşeri kaynakların etkinleştirilmesi,
- Çalışma koşullarının iyileşmesi,
- Hukuka, mülkiyete, insan haklarına saygılı yönetim tarzlarının yaygınlaşması,
- Sivil toplum kuruluşları ve bunlar arasındaki ilişkilerin gelişmesi.

Balay tarafından ise küreselleşmenin insanlık üzerinde birtakım olumlu etkileri olduğu iddia edilmektedir. Örneğin küreselleşme ile insan hakları, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramlar yaygınlaştıkça, insanlar yeni bir kişilik kazanmaya, kendine güven duymaya başlamıştır. “Kendini tanıyan ve giderek kendine güvenen insan, kendi değerini keşfetmiştir.” Sağlık alanında da birçok hastalık ülkelerin işbirliği ile yenilmiş, bebek ve çocuk ölümleri azalmış, insanların yaşam süreçleri uzamış, sağlıklı yaşam olanakları genişlemiştir.

Üretim ve tüketimde rekabet artmış, “Dünya'nın neresinde olursa olsun insanlar birbirlerinin üretiminden faydalanmaya ve birbirlerinin ürünlerini tüketmeye başlamıştır (...) İnsanlar arasında yeni ve ortak yaşam biçimleri belirlemeye başlamış, ortak eğitim politikaları yoluyla ülke vatandaşları arasında ortak kavrayış ve anlayışlar gelişmiştir” (Balay, 2004: 64–65).

Aktan ve Şen tarafından ise ülkelerin küresel ticarete katılmalarının ihracat ve ithalata yönelik üretim yapan sektörlerde nitelikli işgücünün istihdamını artırdığı; buna karşılık ihracat ve ithalata yönelik olmayan inşaat ve ulaşım gibi sektörlerde de

niteliksiz işgücü için istihdam olanaklarını doğurduğu; ulusal piyasaların ülkenin finansman ihtiyacını karşılamakta yetersiz olduğu durumlarda da euro, tahvil gibi uluslar arası finansal piyasaların devreye girdiği ve finansman açığı olan ülkenin ihtiyacının karşılandığı; iddia edilmektedir (Aktan ve Şen, 1999: 20–21).

Gelişmiş ülkelerde üretimin küreselleşmesi ile imalat sektörü önemini yitirmekte ve bankacılık, sigortacılık, finansman gibi hizmet sektörleri önem kazanmaktadır. Burada imalat sektöründe ortaya çıkan boşluk ise gelişmekte olan ülkeler tarafından doldurulmaktadır. Böylece küreselleşme ile her iki ülke grubu da yarar sağlamaktadır. Ancak burada gelişmekte olan ülkelerin sağladığı yarar tartışmalıdır.

Küreselleşmenin olumlu etkilerinden bir başkası da dünya ile bütünleşme fırsatıdır. Söz konusu bütünleşme ile dünyada olup bitenler hakkında bilgi sahibi olunurken, dış ülkelerle olan entegrasyondan dışlanmamış olunur. Kalifiye eleman yokluğu, know-how eksikliği, sermaye yetersizliği ve teknolojik eksiklik gibi faktörler, küreselleşmenin getirdiği olanaklar ile ortadan kaldırılabilmektedir (Tümer, 2007: 17). Bugün çok uluslu şirketler, din, dil, ırk, kültür ve coğrafya ayrımı yapmadan maliyet avantajı sağladığı ve kar fırsatı gördüğü her yere kolayca gidebilmektedir.

Buna paralel olarak, küreselleşmenin bir tehdit gibi görünen ama aynı zamanda bir fırsat olarak değerlendirilmesi gereken, başka olumlu etkisi de serbest ticaret kazançlarıdır. İlk bakışta ithalatı kıstamak yerli üreticiyi rahatlatacak gibi görünse de orta ve uzun vadede ithalatı kısıtlamak, fiyatların yükselmesine ve ülke içinde kalitenin düşmesine sebep olmaktadır (Tümer, 2007: 18–19). Yukarıda sıralanan küreselleşmenin olumlu etkilerinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerli olduğunu iddia edebilmenin oldukça zor olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu olumlu etkiler daha ziyade gelişmiş ekonomiler için geçerli olması çok daha muhtemel görülmektedir.

2.2.2. Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri

Küresel ekonomik bütünleşme, kısaca ülkeler arasında mal, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve ülkelerin ekonomik işbirliği alanlarının gelişmesi olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme süreci ile birlikte ülkeler arasında sosyal, siyasi,

kültürel, ticari ve ekonomik gelişmelerde beraberinde gelmektedir. Ülkeler dışa kapalı ekonomik yapıyı aşarak karma ekonomik modele doğru hızla yönelmektedir. Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki gelir dağılımı da iyice bozulmaktadır. Küreselleşmenin bir başka olumsuz etkisi ise Dünya'nın herhangi bir bölgesinde ortaya çıkan ekonomik bir krizin, kısa zamanda bütün diğer ülkeleri etkisi altına almasıdır (Albeni ve Eroğlu, 2002: 87-89). Ayrıca küresel sermaye, uluslar arası piyasalarda kolay hareket ederek küçük sermayenin rahat dolaşmasına da engel olmaktadır.

Küreselleşme ile büyük zenginlikler meydana gelmekte ve bunun yanı sıra yeni küresel fırsatların itici gücüyle dünya sermaye piyasaları canlanmakta ve üretim maliyetleri azalmaktadır. Fakat söz konusu bu ekonomik büyüme, küresel ekonomik sürece katılan bütün ülke ve bölgelerde birbirine benzer şekilde ve değerinde gerçekleşmemektedir

(www.dtm.gov.tr/dtmadmin/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ersan.doc -02.01.2008).

Ayrıca silah sanayi açısından çok ileriye giden küresel güçlerin insanlığa büyük tahribatlar verebileceği de bir ihtimal dahilindedir. Örneğin; ABD'nin uzayda patlamaya yönelik yaptığı bir bombanın Dünya'daki tüm iletişim sistemlerini çökertebileceği teorisyenler tarafından belirtilmektedir.

Küreselleşmenin olumsuz etkilerinden biri de şöyledir: Afrika'da 20–30 sene önce kişi başına kullanılan su, Almanya'da kullanılanı daha fazlaydı. Yine Afrika'da, küreselleşme öncesinde hiç açlık, kıtlık yaşanmamıştır. İnsanlar İsviçreliilerden daha iyi beslenmişlerdir. Yine, küreselleşme öncesinde Afrika'da ne ülkeler arasında savaflara ne de iç savaflara şahit olunmamıştır. Bütün bu felaketler küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkmıştır.

(www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html -02.01.2008).

1- Küreselleşmenin getirdiği olumsuz etkilerin başında, ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel entegrasyonun artmasıyla ulus devletin güç ve etkinliğinin azalması gelmektedir. Eskiden kendi siyasal sınırları içinde vatandaşlarına istediği muameleyi yapmakta kendisini serbest gören ulus devletin küreselleşme süreciyle birlikte gözetim ve denetimcileri artmıştır. Böylelikle bir zamanlar ulus devletin sorumluluk alanı içinde yer alan savunma, ekonomik yönetim

gibi pek çok alan artık IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, NATO ve Birleşmiş Milletler gibi uluslar arası kuruluşların koordinasyonu altına girmiştir. Bu kuruluşlar insan hakları, özgürlük, sivil toplum, demokrasi ve hizmetkâr devlet gibi kavramları öne çıkararak günümüzde devletlerin siyasi ve hukuki yapılarına müdahale edebilmekte, uluslar arası normlara uymayan devletlere de çeşitli yaptırımlar uygulatabilmektedirler (Tümer, 2007). Küreselleşme bu bağlamda bir paradoks ortaya koymaktadır. Şöyle ki bir taraftan küreselleşme ile tüm ülkelerde demokrasinin gelişmesi amaçlanırken, diğer taraftan da gücün uluslar arası kuruluşlara devredilmesiyle ülkeler kendi gelecekleriyle ilgili temel kararları almaktan yoksun bırakılmaktadır.

2- Küreselleşme, yakından incelendiğinde güçlü merkezlerin çıkarlarına hizmet eden bir tür yeni sömürge ilişkisi niteliğindedir. Böyle bir sonuca ulaşmak için iki sebep vardır. Birincisi; küreselleşen tüm üretim faktörleri değil, sadece sermayedir. Küreselleşme ile beraber sermaye hareketleri hem hacimsel olarak artmakta hem de kısa vadeli ve spekülâtif amaçlara yönelmektedir. Tablo 1’de görüldüğü gibi, son yıllarda gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye resmi kanallardan özel kanallara doğru yönelmiştir.

Tablo 1. Gelişmekte Olan Ünelere Net Sermaye Akışı, 1991–2005

Sermaye akışı/Yıl	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2002	2003	2004	2005	2006
Net özel sermaye akışı	136.1	127.4	141.2	118.3	151.2	200.7	100.6	60.5	74,40	90,1	168,3	239,4	271,1	220,9
Doğrudan özel yatırımlar ¹	20	27	36	59	48	45	73.3	113.5	175,5	154,7	164,4	191,5	262,7	258,3
Net portföy yatırımı	27	42	63	71	11	22	59.1	64.1	61,7	79,8	-11,7	21,1	23,3	-111,9
Diğer net yatırımlar ¹	53	69	1	-30	41	74	-32.4	-77.6	-166,8	26,0	14,5	25,1	-17,0	73,6
Net resmi sermaye akışı ¹	20,80	14,30	23,30	20,40	31,0	-3,8	11,70	23,60	18,2	-2,7	-48,7	-67,2	146,4	-165,8

Kaynak: Aktan ve Şen tarafından, IMF, World Economic Outlook, 1997, s.43 ve 1999, s.40-41’den derlenmiştir (1991–1999 arası).

Masca ve Karagül, 2008:6 (2002–2006 arası)

Not: Negatif işaretli değerler, sermaye kaçışını ifade etmektedir.

¹ Net özel sermayenin yüzdesi olarak (Milyar \$)

İkinci olarak, tüm üretim faktörlerinin küreselleşmesi sağlanmış olsa dahi, tarihi süreç içinde daha çok teknoloji yoğun birikimde bulunmuş ülkeler, geri teknolojiye sahip ülkelere karşı avantajlı olacaklardır. Sonuçta bir tür kutuplaşma gerçekleşecek, gelişmiş ülkeler hızla büyürken, gelişmekte olan ülkeler aynı hızı yakalayamayacaktır (Önder, 1995: 18). Bir diğer eleştiri ise gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki mesafenin giderek açılması ve kapitalizmin hâkimiyetini gün geçtikçe arttırdığı yönündedir (Tabakoğlu, 1995: 40).

3- Küreselleşmenin en temel olumsuz etkisinden biri de özellikle finans piyasalarındaki serbestlik sonucu büyük ölçüde finansal krizlerin olmasıdır. Latin Amerika ülkeleri, Türkiye, Uzakdoğu Asya ülkelerinde bu tür krizlerden örnekler yaşanmıştır. Bu krizlere karşı uluslar arası ekonomik kuruluşların getirdikleri çözümler ise yeterli ve etkili olmamıştır.

(www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_ekonomik_kriz.html -02.01.2008)

Bir ekonomik kriz ve güvensizlik anında o ülkeden yüklü miktarlarda sermaye kaçıışı küreselleşmenin getirdiği başka bir olumsuz etkidir. Buna örnek olarak, Türkiye’de 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 Şubat ayında ortaya çıkan belirsizlik ve panik ortamında bir iki gün içinde Merkez Bankası’ndan toplam 10 milyar doları aşkın bir para kaçıışı gerçekleşmiştir.

4- Ekonomik küreselleşmenin olumsuz etkilerinden bir diğeri de emekle ilgilidir. Emegin durumu serbestleşme ve küreselleşme ilişkisi incelendiğinde tam bir çelişki arz etmektedir. Sermaye hareketlerinde ve ticari ilişkilerde bir serbestleşme söz konusu iken emek açısından tam bir kısıtlama vardır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde emek milli sınırlar içinde tutsaktır. Sermaye emeğe göre daha hareketlidir. Çünkü sermaye bulunduğu yerden ayrılabilir. Emek ise ait olduğu ülkeden ayrılamamaktadır (Masca, 1996: 18).

Küreselleşme sürecinde gelişmiş ülkelerde niteliksiz işgücü, rekabetin kurbanı olmuştur. Şöyle ki küreselleşme ile ortaya çıkan rekabet, düşük işgücü maliyetine sahip gelişmekte olan ülkelere emek yoğun üretime dayalı mallarda karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır. Bu durum gelişmiş ülkelerdeki niteliksiz işgücünün istihdam edildiği endüstrilerdeki rekabet gücünü olabildiğince zorlamaktadır. Hızla artan rekabet, gelişmiş ülkeleri daha düşük ücretle işgücü

kullanımına ya da arayışlarına itmektedir. Bu durum ise söz konusu ülkelerde hem işsizliği körüklemekte hem de işgücünün işveren karşısında pazarlık gücünü zayıflatmakta ve böylece ücretlerin gerilemesine yol açmaktadır. Bundan da özellikle bu ülkelerdeki niteliksiz işgücü en fazla zararı görmekte ve yaşam standartları düşmektedir (Aktan ve Şen, 1999: 26).

5- Küreselleşme aynı zamanda ekonomik güvensizliği artırmakta ve sosyal güvenlik sisteminin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu ise gelişmiş ülkelerde serbest ticarete karşı olan korumacılık eğilimlerinin artmasına yol açmaktadır. Gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelerin emek yoğun üretim yapan endüstrilerindeki rekabete dayanamayınca kendi endüstrilerini dış rekabete karşı koruma yollarına başvurumaktadırlar. Gerçi GATT'ın korumacılığı engelleyici tedbirleri olsa da gelişmiş ülkeler ya mevzuat boşluklarından faydalanmak suretiyle ya da bir başka gerekçeyle korumacılığın arkasına sığınmaktadırlar.

6- Küreselleşme ile ülkeler arasındaki gelir dağılımında adaletsizliğin arttığı gözlenmektedir. Özellikle 1980 sonrasında kişi başına gelir açısından gelişmiş ülkelerle geliştirmekte olan ülkeler arasında uçurum büyümüştür.

Ayrıca geliştirmekte olan ülkeler de olduğu gibi gelişmiş ülkelerin gelir dağılımında da küresel süreçte bozulmalar meydana gelmiştir (Ekin, 1996: 21). Küreselleşme sürecinde dünya milli hâsılasının dağılımı da oldukça bozulmuştur. Dünya ticaretinden elde edilen gelirlerin büyük bir kısmı merkezin uçayağı olan Japonya, ABD ve AB tarafından paylaşılmıştır. Diğer ülkelere ise çok küçük paylar kalmıştır.

7- Öte yandan kültürel küreselleşme ile ortaya çıkan kültür, batı kültürüdür. Kısaca, Batılı değerlerin Dünya'da hâkimiyet kurmasıdır. Kültürel küreselleşme ulusal kültürlerin yok olması anlamına gelmektedir. Sonuçta kültürel küreselleşmenin toplumlara çağdaş-gerici, Amerikancı-komünist vb. gibi ayrımlara yol açtığı da bir gerçektir. Ayrıca Dünya'da tek tip tüketim alışkanlığının yayılması geliştirmekte olan ülkelerin sosyal gelişimine zarar verme olasılığı da yüksektir.

8- Küreselleşmenin ortaya çıkardığı olumsuz etkilerden birisi de çevre sorunlarının artmasıdır. Dünya'da, her geçen gün rekabetin artması ve diğer taraftan da nüfusun hızlı bir şekilde çoğalması ile küresel boyuttaki çevre sorunları giderek

hız kazanmaktadır. Küreselleşmenin çevreye ilgili olarak çıkardığı üç farklı tehlike söz konusudur. Bunlar;

— Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar,

— Fakirliğin çevreye verdiği zarar ve

— Kitle imha silahlarının hızla artmasıdır. (kimyasal, biyolojik ve nükleer)

(Zurn, 1996: 70).

Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar, genel olarak üretim ve tüketim faaliyetlerinin ortaya çıkardığı negatif dışsallıklardan kaynaklanmaktadır. Ormanların yok olması hem iklim değişikliklerine hem de olumsuz çevresel değişikliklere yol açmaktadır. Ozon tabakasının gittikçe incilmesi bunun bir işaretidir. Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar, ozon tabakasının inceliyle sınırlı kalmamakta; iklim değişikliklerine ve zararlı atıklar yoluyla çevre kirliliğine de neden olmaktadır. Bir taraftan ormanların yok olması diğer taraftan da hava kirliliğinin artması, atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunu yıldan yıla arttırmaktadır. Atmosferdeki bu karbondioksit yoğunluğu ise sera etkisi ile küresel ısınma sorununu gündeme getirmektedir.

Çevreye zarar veren bir başka faktörde fakirliktir. Fakirlik, insanların çevreye bağımlılığını arttırmakta ve zorunlu olarak insanları aşırı ölçüde doğal kaynak kullanımına yönelmektedir. Fakirliğin çevreye verdiği zararın sanayileşmenin çevreye verdiği zarara göre daha dar bir alanı etkilediğini en azından kısa dönemde söylemek mümkündür.

J.Brecher, Nation dergisinde yayınlanan “Global Village or Global Pillage” yani “Küresel Köy ya da Küresel Yağmalama” başlıklı yazısında denetim altına alınmayan küreselleşmenin tehlikeli sonuçlara sebep olacağını belirterek bunları yedi grupta toplamıştır. *Birincisi*, işçilerin, ülkelerin ve toplulukların uluslar arası şirketleri çekebilmek için giriştikleri yarış, ücretlerde, sosyal ve çevresel şartlarda bir düşüşe sebep olacaktır. *İkincisi*, kontrol altına alınmayan küreselleşme küresel bir ekonomik durgunluğa sebep olacaktır. *Üçüncüsü*, küreselleşme hem Dünya’daki ülkeler arasında hem de ülkeler içinde zengin ve fakirler arasındaki uçurumu arttırarak “sahip olanlar ve sahip olmayanlar” şeklinde bir kutuplaşmaya yol açacaktır. *Dördüncüsü*, küreselleşme ile birlikte milli hükümetler kendi

ekonomilerini yönetme güçlerini büyük ölçüde kaybedeceklerdir. *Beşincisi*, uluslar arası şirketlerin Dünya'nın en güçlü ekonomik aktörleri haline gelmesi bunları başıboş duruma sokacaktır. *Altıncısı*, IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi kurumların milli ekonomiler üzerindeki etkisi artacaktır. *Yedincisi*, küreselleşme rakip ticari bloklar arasında çatışmaya ve kaosa neden olacaktır (Brecher, 1993, Aktaran: Masca, 1996).

J. Brecher (1993), dünya ekonomisinin sebep olabileceği bu yedi tehlikeye karşı yedi maddelik bir reçete sunmaktadır. *Birinci* tehlikeye karşı, uluslar arası hak ve standartların konulması gerektiğini ileri sürmektedir. *İkincisine* karşı, ekonomik durgunluğu önlemek için milli ve uluslar arası düzeyde tedbir alınması gerekmektedir. *Üçüncüne* karşı, zengin ülkelerden fakir ülkelere doğru bir finansal yardım akışının gerçekleştirilmesini ön görmektedir. *Dördüncüsüne* karşı, demokrasinin güçlendirilmesini tavsiye etmektedir. *Beşincisine* karşı, uluslar arası şirketleri düzenleyen bir takım kurallar getirilmesi gerekmektedir. *Altıncısına* karşı, uluslar arası kurumların reformlardan geçirilmesi gerekmektedir. *Yedincisine* karşı ise çok taraflı düzenlemeler yapılmasını ön görmektedir.

Sonuç olarak, küreselleşmeyi çağdaş bir sömürgecilik olarak ele alan birçok teorisyen bulunmaktadır. Bu teorisyenlere göre; küresel ekonomide geleneksel üretim faktörü olan emek giderek ikinci plana itilmiştir. Ayrıca tüm doğa kirlenmektedir. Dünya gittikçe yaşanmaz hale gelmektedir. İnsanlar madden ve manen yoksullaşmaktadır. Zengin daha zengin, fakir daha fakir olmaktadır. Ulus devletler işlevlerini yitirmekte ve iktidar alanları daraltılmaktadır.

3. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Ekonomik amaçla başlayan küreselleşme olgusu, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki büyük sıçrama ile birlikte bugün artık toplumları hemen her açıdan etkileyen bir süreç durumuna gelmiştir (Türe, 2005: 4).

Burada küreselleşmenin üç boyutu önem arz etmektedir. Bunlardan ilki küreselleşmenin motoru sayılan *ekonomik küreselleşme*; ikincisi, ekonomik küreselleşme ile iç içe olan *siyasi küreselleşme*; üçüncüsü ise, *sosyal ve kültürel küreselleşmedir*.

3.1. EKONOMİK KÜRESELLEŞME

Küreselleşmenin en çok öne çıkan ve tartışılan boyutu ekonomik boyuttur. Ekonomik küreselleşme Dünya'nın tek bir pazar oluşturmasını ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme; ticaret, finansal akımlar, bilginin ve iş gücünün hareketliliği ile teknoloji değişimi yoluyla dünya ekonomilerinin birbiriyle bütünleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Acar, 2002: 15).

Günümüzde bilgisayar teknolojisindeki hızlı gelişmeler ve bilgi ticaretinin artması ekonomik küreselleşmeye yeni boyutlar kazandırmıştır. Artık ekonominin her alanında toplumların kaderi birbirlerine bağlanmıştır. Örneğin; Avrupa Birliği ülkelerindeki kullanılabilir gelirdeki bir daralma Türkiye'de işsizliğe neden olabilmektedir. Yine aynı şekilde iktisadi krizlerin tarihine baktığımızda da bir ülke içinde meydana gelen ekonomik kriz ülke sınırlarına taşabilmektedir.

Ekonomik küreselleşmeye ortam hazırlayan başlıca faktörler de şu şekilde sıralanmaktadır: Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslar arası kuruluşların çabalarıyla gerçekleşen liberalleşme hareketleri ve uluslar arası firmaların sınır ötesi satış yapma ve maliyet değiştirmek amacıyla daha ucuz kaynak sağlamaları (Tümer, 2007: 13).

Bu çerçevede, ekonomik küreselleşmeyi “üretimin küreselleşmesi” ve “finansal faaliyetlerin küreselleşmesi” olarak iki alt başlıkta incelemek mümkündür.

3.1.1. Üretimin Küreselleşmesi

Üretimin küreselleşmesi, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini diğer ülkelere ve kıtalara yaymalarını ifade etmektedir. Özellikle maliyet unsuru dikkate alınarak üretimin belirli aşamalarının Dünya'nın değişik bölgelerinde gerçekleştirilmesi biçiminde ortaya çıkan bir süreçtir. Üretim alanı olarak bütün Dünya'yı hedefleyen çok uluslu şirketler, faaliyetlerini hammadde maliyeti, ara malı maliyeti, işgücü maliyeti ve dışsal maliyetler açısından daha cazip gördükleri ülkeye kaydırmaktadırlar. Böylelikle bir ülkede tasarımı yapılan bir ürünün başka bir ülkede parçaları üretilmekte, üçüncü bir ülkede montajı yapılmakta, dördüncü bir ülkede ise satışı gerçekleşmektedir.

Ayrıca bu çok uluslu şirketler ücretlerin arttığı ülkeleri hemen terk ederek daha düşük işgücü maliyeti sağlayan ve çevre koruma mevzuatları daha gevşek olan ülke ya da bölgelere yönelmektedirler.

3.1.2. Finansal Faaliyetlerin Küreselleşmesi

Finansal küreselleşme ekonomik küreselleşmenin kendini gösterdiği bir diğer alandır. Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi ile sermaye sınır tanımadan düşük riskli ve kazancın yüksek olduğu alanlara ya da bölgelere kolayca yayılmaktadır.

Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi, özellikle 1980'li yıllarda ve sonrasında hızlı bir gelişme göstermiş ve uluslararası finansal piyasaları birbirinden ayıran sınırlar hemen hemen ortadan kalkmıştır. Bu gelişmenin temelinde gelişmekte olan ülkelerin uluslar arası finansal faaliyetleri kendi ülkelerine çekmek için uygulamaya koydukları deregulasyon politikaları, esnek kur rejiminin benimsenmesi, finansal araç türlerindeki hızlı artış, telekomünikasyon araçları gibi siyasal, kurumsal ve teknik faktörler yatmaktadır (DPT, 1995: 214). Günümüzde devletler sonlarını düşünmeden finansal piyasalarda büyük esneklikler sağlayarak sermayenin ülke içinde dolaşımına izin vermektedirler. Hâlbuki finansal piyasalarda gerçekleştirilen bu serbestiler ülke ekonomilerinde önemli zararlara yol açmaktadır. Bunun en iyi örneklerini gelişmekte olan ülkelerde görmek mümkündür.

3.2. SİYASİ KÜRESELLEŞME

Bugün bir yandan devlet üstü yetkilerle donatılmış yeni küresel ya da bölgesel örgütlenmelerle klasik devlet yapısı sarsılmaya başlarken, öte yandan ulus kavramı da giderek yerini etnik, kültürel ya da çıkar birliğine dayalı alt topluluk yapılanmalarına bırakmaktadır (Ülman, 1992: 47).

Siyasal küreselleşme ile özellikle gelişmekte olan çevre ülkelere ait ulus devletlerin üstünlüğü sarsılmış ve ulus devletler yetkilerini başkalarıyla paylaşmaya mecbur bırakılmıştır. Bu süreçte ülkeler arası ilişkilerin artmasıyla birlikte sorunların uluslar arası arenaya taşınması kaçınılmaz olmuş ve bu sorunların çözümü de uluslar arası işbirliğini zorunlu kılmıştır. Bir başka ifadeyle uluslar arası kuruluşlar az gelişmiş ülkelere ait devletlerin egemenliğine ortak olmuş ve bu ülkelerin uluslararası politika uygulamalarında dış dünyayı da dikkate almayı zorlamıştır.

Şöyle ki siyasal küreselleşme, bir devletin belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gerekçeleriyle dış müdahalelerin yoğunluk kazanması; ulus devletin önemini kaybederek uluslar arası üst kuruluşların öne çıkması olarak değerlendirilebilir.

Siyasi küreselleşmenin temel sonuçları ise şu şekilde sıralanabilir:

- Toplumlar arası ilişkilerin sadece ulus devletlerin resmi ilişkileri çerçevesinde değil, birçok farklı kanaldan gerçekleşmesi,
- Devletlerin iç ve dış politika konusu ayrımı yapmayı zorlaştıran bir ortam,
- Ülkelerin kendi aralarındaki ekonomik ya da siyasi sorunları silah marifetiyle çözmeye çalışması bu yeni ortamda artık kaçınılmaz bir olasılık olması,
- Ulus devleti politikaların merkezine koyan yaklaşım yerine devletin artık eskisi kadar güçlü olmadığı, uluslar arası kurumların önem kazandığı bir yaklaşım.

3.3. SOSYAL VE KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME

Sosyal ve kültürel küreselleşme, kültürler arasındaki ilişkinin hızlanması, sosyal ve kültürel sembollerin tüm dünyada tanınır hale gelmesi, giyim, yemek ve eğlence başta olmak üzere günlük yaşamın temel unsurlarının daha çok benzer bir görünüm alması süreci olarak tanımlanabilir. “Sosyal ve kültürel küreselleşme ile birlikte kültür, ulusal sınır tanımayan, dünya ölçeğinde belirli bir homojenlik gösteren ve modern kitle iletişim araçlarıyla metalaştırılan bir niteliğe dönüşmüştür” (Uluç, 2002: 90).

Ekonomik ve sosyal alanda ortaya çıkan küreselleşme ile birlikte fikirler, düşünceler, izlenimler, dünya çapında bir dolaşım içine girmiştir; böylece küresel bir kültür piyasası oluşmuştur. Batı uygarlığında üretilen değerler başta; demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisi olmak üzere giyim-kuşam, zevk-tercihler ve damak tadı bütün dünyaya yayılmıştır.

Farklı dillerin özellikle İngilizce kullanımının her geçen gün yaygınlaşması, iletişim ağının küresel düzeydeki etkinliğini artırmaktadır. Ekonomik, politik ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle kitle iletişim araçları üzerindeki devlet denetiminin azalması, bu araçların ticari amaçlarla çok geniş alanlara ulaşmalarını hızlandırmıştır.

Küresel kitle iletişiminin bir sonucu olarak da yerel kültürlerin, Batı kültürünün etkisinde kalarak kendi özünü kaybetmeleri kaçınılmaz olmaktadır. İngilizce'nin yaygınlığı, ABD ve İngiltere'nin teknolojik üstünlüğü, yerel kültürlerin dönüşümü üzerinde Anglo-Sakson ağırlıklı bir etkileşim yaratmaktadır. "Bu etkileşim kültür emperyalizmine neden olduğu iddiasıyla eleştirilebilmektedir" (Köse, 2003: 12–13).

4. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ROL ALAN KURUMLAR VE POLİTİKALARI

İktisadi alanda yaşanan küreselleşme sürecinin son dönemlerdeki biçimlenişini; teknolojideki gelişmelerin yanı sıra, Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar üstü örgütlerin küresel pazar ekonomisi idealini gerçekleştirme adına dayattıkları serbestleştirme politikaları almaktadır (Soyak, 2002: 9). Bu süreç kaçınılmaz olarak bütün ülkelerin tek küresel ekonomiye ve finans sistemine entegre olmasını ve ulus devletin düzenleyici gücünün uluslar üstü örgütlere devredilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerin küresel pazara uyum sağlaması ve küresel pazarın bir parçası haline gelmesi için dış kredi ve borçlandırma mekanizmalarını kullanmakta, bu süreci garanti altına almak için de istikrar ve yapısal uyum programları bu ülkelere adeta dayatılmaktadır.

4.1. ULUSLAR ARASI PARA FONU (IMF)

Temmuz 1944'de Bretton Woods şehrinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Konferansı'na katılan 45 hükümet temsilcisi, İkinci Dünya Savaşı'nda zarar gören ülkelerin hızlı bir şekilde yeniden yapılanmalarını sağlamak amacıyla bir ekonomik işbirliği çerçevesinde mutabakata varmış ve IMF'nin kurulmasına karar vermiştir.¹

IMF, dünya ekonomisi üzerindeki etkileri bakımından özerk bir kuruluş olarak bilinmesine karşın işleyiş biçimine yakından bakıldığında, ülkelere önerdikleri politikalar açısından birkaç devletin etkisinde olduğu söylenebilir. Öte yandan, IMF'nin gelişmekte olan ülkelere önerdiği ekonomik reçeteler, pek de olumlu

¹ Kuruluş Anlaşmasının tam metni <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm> adresinde bulunmaktadır.

sonuçlar vermemiştir. Hatta Arjantin gibi bazı ülkeleri iflasın eşiğine gtrmştir (iloğlu, 2008).

demeler dengesinde sorunları olan lkeler IMF'den demeler dengesizliğini gidermek amacıyla kredi talebinde bulduklarında bu kredi ile beraber IMF'nin önerdiği istikrar programları ile karşılaşmaktadırlar. Bu programları uygulayan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda ise hedeflerin gerisinde bir performans sergilenmiştir. Bu durumda hatanın büyük lde uluslar arası ekonomik konjonktürden kaynaklandığı ya da programın, uygulamadaki yetersizliğinden ortaya çıktığı ileri srlmştir (Alagöz, 1998: 75-76). Bu ülkelerin uyguladıkları istikrar programları

- Ortodoks ya da
- Heteredoks olarak adlandırılmaktadır.

Ortodoks istikrar programları, demeler bilânçosu açıklarının iyileştirilmesini ve ülke içerisinde enflasyon oranının düşürülmesini amaçlayan programlardır. Ayrıca sıkı para ve maliye politikası yoluyla kamu kesimi açıklarının büyük oranda kapatılmasını da hedeflemektedir (Parasız, 1995: 56). *Heteredoks istikrar programları* ise sağlanacak toplumsal uzlaşma ile ücret, faiz ve döviz kurunun kısmen ya da tamamen dondurulması ve gelirler politikası uygulamalarını kapsamaktadır (Parasız, 1998: 72). IMF kaynaklı istikrar programları genellikle Ortodoks yaklaşıma göre hazırlanmaktadır. demeler dengesi krizine giren lkeler IMF'den kredi sağlayabilmek için IMF ile anlaşma yapmak zorundadır. Bu anlaşma sonunda para, maliye ve kur politikaları yoluyla kamu açıklarının büyük oranda azaltılması ve demeler bilnosunun iyileştirilmesi hedeflenmektedir (www.dpt.gov.tr -12.10.2007).

4.1.1. IMF'nin Amaçları

IMF, 2008 yılı itibariyle 185 ülkenin yesi olan uluslar arası bir kuruluştur. Temel amacı, uluslar arası parasal işbirliği ve döviz kuru istikrarını desteklemek, yüksek istihdamı teşvik etmek ve ye ülkelerin demler dengesi finansmanında karşılaştıkları sorunların aşılmasını kolaylaştırmaktır.

IMF'nin amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- * Uluslar arası parasal işbirliğini teşvik etmek,
- * Uluslar arası ticaretin dengeli gelişmesi ve genişlemesini kolaylaştırmak,
- * Döviz kurlarında istikrarı teşvik etmek,
- * Çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına yardım etmek,
- * Genel kaynakların üye ülkelerin kullanımına gerekli hallerde geçici olarak sunmak,
- * Ödemeler dengesi finansmanında problemler yaşayan üye ülkelere finansal destek sağlamak.

IMF bu amaçların hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla kurulduğundan son yıllara kadar, yaptığı uygulamalar ve özellikle gelişmekte olan ülkelere önerdikleri reçetelerle tartışmalara yol açmıştır. Ancak kuruluştaki oy hakkı gereği; IMF'nin politikalarında başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler, kendi kalkınmalarının ve zenginleşmelerinin sürekliliğini sağlayacak biçimdeki kararların alınmasında etkili olmuşlardır.

4.1.2. IMF'nin Finansal Politikaları ve İmkânları

IMF'nin izlediği finansal politikalar dört grupta toplanır;

- Rezerv dilimi politikaları,
- Acil durum destek politikaları,
- Kredi dilimi politikaları,
- Borç ve borç servisi düşürme politikaları.

Ağır borç yükü altındaki ülkeler açısından en önemlisi borç ve borç servisi düşürme politikasıdır (Sönmez, 2001: 183–184).

IMF; kaynaklarının üye ülkelere kullanımına yönelik olarak, ülke ihtiyaçlarının çeşitlilik arz eden yapıları gereği birçok farklı mekanizma ve araç geliştirmiştir. Geri ödeme dönemi, borç verme şartları ve süre, izlenecek programa göre değişiklik arz etmektedir. Buna göre IMF kredi imkânları şu şekilde sıralanabilir (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 66–67).

Stand-by: IMF kredi politikalarının çekirdeğini oluşturur. Ödemeler dengesinin çözümü için 12–18 ay arasında ve 3 ayda bir taksitler halinde verilerek kullanılır. Geri ödemeler 3–5 yıl içinde yapılır.

Genişletilmiş fon kolaylığı: Yapısal sorunlardan ya da makro ekonomik sorunlardan kaynaklanan ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için hazırlanan orta vadeli programları desteklemek için biçimlendirilmiş üç yıllık bir imkândır. Geri ödemeler 4–10 yıl içinde yapılır.

Diğer imkânlar: Üç başlık altında toplanmaktadır.

i. Telif edici finansman kolaylığı (CCFF): Tahıl ithalatı fiyatlarında ortaya çıkan dalgalanmalar nedeniyle geçici ödemeler dengesi sorunu yaşayan üye ülkelere yardım için geliştirilmiş bir destek şeklidir.

ii. Ek rezerv imkânı (SFR): Piyasalarda ortaya çıkan ani bir güven kaybının yarattığı geniş kapsamlı ve kısa dönemli dış finansman sorunlarının neden olabileceği; ödemeler dengesi sorunlarını önlemekte kullanılan bir imkândır. SFR kredilerinin faizleri, vade şartlarına göre IMF'nin faiz oranının 300 ila 500 baz puan (% 3 - % 5) üzerinde bir ek maliyet içermektedir. Bu imkân Asya krizinden sonra yaratılmıştır. 2000 yılının Kasım ayında yaşanan likidite krizi ertesinde de Türkiye bu imkânı kullanmıştır.

iii. Kredi hattı (CCL): Krize maruz kalmadığı halde piyasalardaki güven bunalımı nedeniyle her an krize maruz kalabilecek üye ülkeler için geliştirilmiş bir imkândır.

IMF, politikaları gereği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere vermiş olduğu kredilerden bir takım kazançlar elde eder. Karagül'e göre 7 tane olan bu kazançlar şunlardır:

- 1- reel faiz geliri elde etme,
- 2- pazar oluşturma,
- 3- kendi iç para piyasalarında dengeleri kurma,
- 4- ihracatı arttırma, ithalatı kontrol etme,
- 5- istihdamı geliştirme,

6- milli gelir artışını sürekli kılma,

7- borç verdiği ülkeyi iktisadi ve siyasi anlamda kontrol etme.

Sayılan bu kazançlar karşısında, bu kuruluştan kredi alan ülkelerinde almış oldukları borçlar nedeniyle bir takım kayıpları bulunmaktadır. Bunlar da yine 7 tane olup şu şekilde sıralanmaktadır:

1- reel faiz ödeyerek dışarıya kaynak transferinin gerçekleşmesi,

2- milli paranın değeri artırılarak ihracatın kısıllıp ithalatın arttırılması,

3- dış açığın artması,

4- istihdamın daralması,

5- milli gelirin azalması,

6-alınan borçların istenildiği gibi kullanılamaması,

7- ekonomik ve politik bağımlılığın artması.

Dolayısıyla IMF ne olursa olsun borç verme çabasında olan bir kurumdur. Bu kurumun faiz almadan borç vermesi kazanç sağlamadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bu durumda yukarıda sayılan 7 kazançtan sadece biri feda edilmiş olmaktadır. Diğer kazançlar halen bu kurum lehine işlemektedir.

4.1.3. IMF ve Gelişmekte Olan Ülkeler

IMF'nin kuruluş amacı, üyelerinin beklenmedik likidite sorunlarını çözerek ve uluslar arası ticarete aksaklıkları ortadan kaldırarak, ödemeler dengesizliği ile karşılaşılacak ülkelere bu sorunlarını aşmasına yardım edecek krediler vermektir (Başkaya, 1997: 128). 1960'lardan sonra gelişmekte olan ülkelerin kaynak ihtiyacının artması, IMF'nin üstlendiği rolü arttırmıştır. Yani gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyaçlarının artması, IMF'nin bu ülkeler üzerindeki ve uluslar arası finans piyasasındaki hâkimiyetini de arttırmıştır. 1970–1980 döneminde Bretton Woods sisteminin çöküşü, doların devalüasyonu, petrol şokları gibi nedenlerle ülkeler daha fazla ödemeler bilânçosu dengesizliği ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu ödemeler dengesi sorunundan kaynaklanan rezerv sıkıntısı nedeniyle ülkelerin IMF'ye başvurması, IMF'nin ise bu sorunun çözümü için uygulanmasını istediği program ve kredi, ülkelerin kısa dönemde rahatlamasını sağlasa da uygulanan

programların parasal açıdan yeterli düzeyde desteklenmemesi uzun dönemdeki rezerv sıkıntısını daha da arttırmıştır (Alagöz, 1998: 75–76).

IMF'nin 1980'lerden sonra dış borç çözümü için kalıcı yöntemler bulmaya çalıştığı gözlenmektedir. Ayrıca uluslar arası finansman sağlayan bankalar, IMF ile Stand-by antlaşması yapan ve yapısal uyum programlarını uygulayan ülkelerin borçlarını ödeme kapasitesine sahip olduğunu düşünerek hareket etmeye başlamaları nedeniyle, IMF ile yapılan Stand-by anlaşmalarında artış olmuştur (Sönmez, 1998: 366). Bu dönemden sonra IMF, artık zor durumdaki ülkelere kolaylık sağlayan bir kuruluş olmaktan çok kendisine başvuran ülkelerin ekonomi politikalarını da yönlendirmeye başlayan bir kurum haline gelmeye başlamıştır. 1980 sonrasında IMF'ye yönelik eleştirilerden biri de IMF'nin ülkelerin ekonomik sorunlarını çözme görevi yerine, kendisinin ve uluslar arası finans kuruluşlarının alacaklarının tahsilini güvence altına alan bir kurum haline gelmesi yönündedir (Alagöz, 1998: 77).

IMF, 1980'li yıllardan sonra kuruluş amaçlarından uzaklaşmaya başlamış ve IMF destekli istikrar programları geliştirmekte olan ülkelerde bazı olumsuz etkilere yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu ödemeler dengesi açığını kapatmak için bu Fon'a başvurmuşlar. Bazı ülkeler ise bu Fon'a başvurmadan kendileri bir takım ekonomik politikalar uygulamışlardır. Fon'a başvuran ülkelere, Fon tarafından ulusal paralarını büyük oranda devalüe etmeleri ve gelirleri artırmak için vergi oranlarını yükselterek ücretlerin dondurulması ön görülmüştür. Neticede de öngörülen politikalar uygulanmış ve Fon'a başvuran ülkelerde ödemeler dengesi açığının kapanması beklenirken açık daha da artmıştır.

IMF tarafından uygulanan bu politikalar sonrasında ulusal parasını devalüe eden ülkelerin ihracatları artmıştır. Fakat aynı zamanda ithalattaki sınırlamaların azaltılması ithal malların ülkeye girişini artırmış ve bu durum bir süre sonra dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur. Bununla birlikte ülke içinde artan fiyatlar nedeniyle enflasyon oranının çok yükselmesi ve tüketici talebinin kısılmasıyla üretimde düşüşler meydana gelmiştir. Buna ek olarak, kamu harcamalarının kısılmasıyla devlet yatırımları da olumsuz etkilenmiş ekonomide durgunluğun yaşanmasına yol açmıştır (Alagöz, 1998: 77).

Sonuç itibariyle; IMF'nin gelişmekte olan ÷lkelere, mali destekten uzak olarak önerdiği istikrar programları, bu ÷lkelerde siyasal ve ekonomik istikrarsızlığın artmasına hatta bu istikrarsızlığın süreklilik kazanmasına neden olmuştur.

4.1.4. IMF ve Küresel Yoksulluk

Sermayenin dolaşımının önündeki engelleri kaldırmaya yönelik faaliyetler gösteren IMF, ÷lkeler arasındaki finans ağırlıklı ekonomik ilişkilerin kontrol altına alınması ve ortaya çıkabilecek aksaklıkların giderilmesi amacıyla kurulmuştur. Lakin krize giren ÷lkelere çözüm için dayattığı politikaların çözüm üretmekte yetersiz kalması IMF'nin her zaman tartışılan bir kurum olmasına neden olmuştur.

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren istikrarsızlık içindeki gelişmekte olan ÷lkelerin iktisat politikalarını oluşturma görevini üstlenen IMF, öngördüğü neo-liberal yapısal uyum politikaları aracılığıyla, ilgili ÷lkelerin küresel ekonomiyle bütünleşmelerini amaçlamaktadır. IMF ayrıca, bir yandan dış ticaretin serbestleşmesini dayatırken, öte yandan milli devletleri içe dönük sanayileşme politikalarından vazgeerip, oluşturdukları sanayi kuruluşlarının uluslararası rekabet gücünün zayıflığını ve ulusal ekonomi üzerinde oluşturdukları bütçe yükünü neden göstererek özelleştirmeyi teşvik etmekte, bu amacını da Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü ile koordineli bir şekilde yerine getirmektedir (şenses, 2004: 3).

4.2. DÜNYA BANKASI

II. Dünya Savaşı öncesi dönemde mali konularda uluslar arası işbirliğine rastlamak çok zordur. Bu dönemde enflasyon, devalüasyon, revalüasyon, ödemeler dengesi gibi tüm parasal düzensizlikleri görmek mümkündür. Buna ek olarak savaşın getirdiği ekonomik ve sosyal çöküntü, zaten iyi durumda olmayan dünya ekonomisini daha da kötü bir duruma düşürmüştür (Uludağ, 1975: 33). Yaşanılan tüm bu olumsuzlukların sonucunda 1944'te Bretton Woods konferansında Dünya Bankası kurulmuştur.

Dünya Bankası ilk ticari işlemini 25 Haziran 1946 tarihinde yapmıştır. Banka birçok ÷lkenin, yeniden yapılanma ve kalkınma ihtiyaçları için yeterli dövize ve bu fonları ticari bankalardan borçlanarak karşılayabilecek kredibiliteye sahip olamadıkları düşünesinden hareketle kurulmuştur. Bu boşluğun, çok taraflı resmi bir kuruluş statüsündeki Dünya Bankası tarafından doldurulabileceği düşün÷lerek

Banka'ya uluslar arası sermaye piyasalarından borçlanıp, üyelerine ticari bankalardan daha ucuza kredi sağlama görevi verilmiştir (Karluk, 2002: 239).

Ayrıca Banka, kalkınma programlarının finansmanına yönelik program kredisi vermektedir. Açtığı krediler de orta ve uzun vadeli olup 3–5–7 yıl ödemesiz, 15–20 yıl veya daha uzun vadeli değişken faizlidir. Banka sadece devletlere kredi verir. Özel sektöre verdiği krediler için devlet garantisi istemektedir. Enerji sektörünün finansmanı Dünya Bankası'nın açtığı kredilerde birinci sırayı almakta, ulaşım sektörü onu takip etmektedir.

Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerdeki yetişmiş eleman kıtlığından kaynaklanan uygun yatırım projesi hazırlayamama gerekçesiyle, kendi uzmanlarını yollamak suretiyle ilgili ülkelerin kalkınma politikalarını kendi isteğine göre oluşturmaktadır (Üçer, 1996: 312).

Dünya Bankası'na IMF'ye üye ülkeler katılabilir. Bu sebeple IMF üyeliği ve Banka üyeliği paralel bir artış sergilemektedir. Merkezi Washington'da bulunan Dünya Bankası'nın şu ana kadar 185 üyesi bulunmaktadır. IMF'den ayrılan bir ülke Dünya Bankası'ndan da çekilmek zorundadır. Ama Banka, toplam oyların dörtte üç çoğunluğu ile IMF'den ayrılan bir ülkeyi Banka'da bırakabilir.

4.2.1. Dünya Bankası'nın Amaçları

Dünya Bankası'nın teorik, yasal amacı; dünya piyasalarında elverişli koşullarda borç alarak elde ettiği fonları, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma projelerinin finansmanı için kullanmaktır. Ayrıca Banka, uluslar arası ticaretin uzun vadede dengeli gelişmesine destek vererek, üye ülkelerdeki üretkenlik artışına, yaşam düzeyinin yükselmesine, çalışma koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunarak; en yararlı projelere öncelik tanır. Gelişmiş ülkelerin mali olanaklarını gelişmekte olan ülkelere kanalize ederek gelişmekte olan ülkelere proje ve program kredileri vererek, insanların yaşam standartlarını yükseltmek, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak ve yoksulluğu azaltmak, Banka'nın temel amaçlarıdır.

Banka'nın amaçları ana sözleşmenin birinci maddesinde özet olarak şu şekilde ifade edilmektedir (Eğilmez, 1997: 65).

i. Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları aracılığıyla yardımcı olmak, gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarının ve verimli kullanım olanaklarının geliştirilmesini özendirmek.

ii. Özel yabancı yatırımları, garanti vermek ya da krediye katılımda bulunmak yoluyla desteklemek; özel sermayenin yetersiz olduğu yerlerde kendi kaynaklarını kullanarak destek sağlamak.

iii. Uluslar arası ticareti geliştirmek ve ödemeler dengesi istikrarını sürdürebilmek için kalkınma amaçlı uluslar arası yatırımları özendirmek.

iv. Başka kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenlemek ya da garanti etmek suretiyle daha yararlı ve acil projelerde öncelikle kullanılmasını sağlamak.

v. Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun koşulların sağlanmasına yönelik uluslar arası yatırımları yönetmek biçiminde ifade edilmektedir.

Dünya Bankası'nın yetmişli yıllarda önem verdiği konulardan biri olan yoksullukla mücadele, 2000 yılında tekrar Banka'nın gündemini oluşturmuştur. Bu amaçla Dünya Banka'sı, Yoksullukla Mücadele adıyla yayınlanan 2000/2001 yılı Kalkınma Raporu'nda yoksulluğun küresel düzeydeki durumunu ortaya koymakta ve çözüm önerileri ileri sürmektedir. Rapor, mevcut yoksulluğun görünümünü sadece düşük gelir ve tüketimi kapsayarak değil; eğitim, sağlık, beslenme ve beşeri gelişmenin diğer alanlarındaki yetersizliklerini kapsayarak ele almaktadır (Solmaz, 2005: 44).

Rapor'a göre küresel eşitsizliğin genişlemesi, birçok insan için adaletsizliği ve mahrumiyeti artırmaktadır. Sonuçta, sosyal fırsat eşitsizliği çoğu kimse için uzak ve yabancı bir kavram olmaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak Dünya Bankası aşağıdaki faaliyetlerin desteklenmesini önermektedir (World Development Report 2000/2001: 6–7)

i. *Fırsatların teşvik edilmesi:* Yoksul insanların toprak ve eğitim gibi varlıklarını güçlendirmek yoluyla bu varlıkların kazançlarını artırarak yoksullara yönelik ekonomik olanakları genişletmek;

ii. Yetki tanımayı kolaylaştırmak: Yoksul insanlara karşı daha duyarlı ve sorumlu devlet kurumlarını oluşturmak, yoksul insanların siyasi ve yerel süreçte karar vermelerine yönelik katılımı artırmak;

iii. Güvenliği artırmak: Yoksul insanların hastalıklara, ekonomik şoklara, kıtlıklara ve doğal afetlere karşı olan hassaslığını ortadan kaldırmak.

Bu nedenle yoksulluğu azaltmaya yönelik faaliyetler hem yerel, hem de küresel olarak düşünülmelidir. Çünkü kalkınmanın başarılı olabilmesi, kapsamlı, çok yönlü ve entegre edilmiş uygulamalar gerektirmektedir. Bununla beraber, hem yerel hem de küresel düzeydeki uygulamaların kendi içinde birbirine entegre edilmesi ve yoksul ülkelere uluslar arası arenada daha fazla söz hakkı verilmesi yoksullukla mücadelede büyük bir önem taşımaktadır. Fakat uygulamada gelişmiş ülkelerin dediği olmakta ve fakir ülkeler, zengin ülkelerin etki alanından kurtulamamaktadır. Ayrıca Dünya Bankası'nın bu önerileri, diğer dayattığı neo-liberal politikalarla çelişmektedir.

4.2.2. Dünya Bankası'nın Yan Kuruluşları

Daha büyük, daha geniş kapsamlı ve daha karmaşık bir yapıya sahip olan Dünya Bankası, birbiriyle yakından bağlantılı 5 kalkınma kurumunu kapsayan bir gruptan oluşmaktadır. Dünya Bankası denilince ilk akla gelen Uluslar arası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (The International Bank for Reconstruction and Development-**IBRD**) olmakla birlikte, gerçekte bu deyim, Uluslar arası Kalkınma Birliği (The International Development Association-**IDA**), Uluslararası Finansman Kurumu (The International Finance Corporation-**IFC**), Çok Yanlı Yatırım Garanti Ajansı (The Multilateral Investment Guarantee Agency-**MIGA**) ve Uluslar arası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (The International Centre for Settlement of Investment Disputes-**ICSID**)'nden oluşan 5 ayrı kurumu ifade etmektedir. Bütün bu kuruluşlar kaynak ve hesapları bakımından birbirinden bağımsız olmakla birlikte, üyelik, amaçlar ve yönetim ilişkileri açısından Dünya Bankası çatısı altında toplanmaktadırlar (Kaya, 2002: 4).

4.2.2.1. Uluslar arası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası

(IBRD)

IBRD, 1944 yılında Bretton Woods Antlaşması'nda IMF ile birlikte kurulmuştur. IBRD, Dünya Bankası'nın ana borç veren kuruluşudur. Esas amacı, Kişi Başı Milli Geliri yaklaşık 1.500–5.225 ABD Doları olan ülkelere, piyasa faizi üzerinden borç vermektir. Bunu ya özel sermaye yatırımlarının söz konusu ülkelere yönlendirilmesi biçiminde ya da Banka kaynaklarından bu ülkelere dolaysız sermaye transferi şeklinde sağlamaktadır. IBRD tarafından verilen krediler; otoyollar, okul, hastane gibi altyapı yatırımlarına ve hükümetlerin ülke ekonomilerinin işleyişini geliştirmek üzere hazırladıkları programlara yönelik olmaktadır (<http://hazine.gov.tr> -13.05.2008).

4.2.2.2. Uluslar arası Kalkınma Birliği (IDA)

Dünya Bankası'na bağlı kurumlardan işlevsel olarak en önemlisi Uluslar arası Kalkınma Birliği (IDA)'dır. Birlik 1960 yılında kurulmuştur. IDA, geliri düşük, geri kalmış ülkelere düşük faizli ve uzun vadeli kredi sağlayan bir kuruluştur. Birliğin temel amacı, üye ülkelerden en az gelişmiş düzeyde olanlara verimliliklerini ve yaşam standartlarını yükselterek kalkınma amaçlarına katkıda bulunacak kredileri, bu ülkelerin ödemeler dengesinde büyük bir ağırlık oluşturmayacak şekilde sağlamaktır.

IDA, Banka sermayesinin en fazla paya sahip olan sanayileşmiş ülkelerin verdikleri ödeneklerle en düşük gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkelere düşük faizle kredi açma görevini üstlenmiştir. IDA'nın kuruluşu Dünya Bankası açısından önemli bir gelişmedir. Özellikle de bazı Asya ve birçok Afrika ülkesinin gelecekte borçlarını geriye ödeyememe durumlarının var olması IDA'nın kuruluşunda rol oynayan etkenlerden bir tanesidir. IDA finansman ihtiyaçlarının değerlendirilmesinde, bu ülkelerin sahip oldukları hammadde potansiyellerini dikkate alır. Bu bağlamda hammadde üretimi, fiyat ve talebin gelişimi konusundaki değerlendirme, mali desteği belirlemektedir (Sönmez, 1998: 316).

IDA, Banka'nın yükünü hafifletmekte anahtar rol oynamaktadır. IDA yardımları, yoksul ülkelere yoğunlaşmıştır. IDA'nın yardımları varlıklı üye ülkelere ve onların mali kaynaklarına bağlıdır. Ayrıca IDA, yoksul ülkelere faizsiz kredi açan bir kurum olma özelliği taşımaktadır.

IDA'nın Dünya Bankası'ndan iki yönde farklılığı bulunmaktadır. (World Bank, Annual Report, Washington, 2005).

i. Dünya Bankası bütün gelişmekte olan ülkelerin kalkınma amaçlarına yönelik kredi açtığı halde IDA, yalnızca az gelişmiş durumdaki ülkelere kredi açmaktadır.

ii. Dünya Bankası üye ülkelere kredi açarken, onların ödemeler dengesinde yük yaratıp yaratmayacağı ile doğrudan ilgili değilken, IDA doğrudan bu amaca yöneliktir. Dünya Bankası kredileri piyasa kredilerine göre uzun bir vade (beş yıl ödemesiz olmak üzere 15–17 yıl) ve piyasa faiz oranlarına çok yakın bir faiz uygulamaktadır. IDA kredileri ise 35–40 yıl vadeli ve sıfır faizli olarak düzenlenmektedir.

IDA'nın fonları beş ayrı kaynaktan sağlanmaktadır. Bu kaynaklar şunlardır:

- i. Sermaye katılımları,
- ii. Kaynakların yeniden oluşturulması,
- iii. Hibe şeklindeki katkılardan oluşan özel fon,
- iv. Dünya Bankası gelirlerinden IDA'ya yapılan transferler,
- v. Taahhüt komisyonları ve hizmet ücretleri.

Geleneksel olarak IDA'nın kredileri devletlere verilmekle beraber Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin bütün kamusal ve özel kurumları IDA'dan borç alabilir. IDA kredileri temelde tarıma, kırsal kalkınmaya, ulaşım, enerjiye ve özellikle proje dışı finansmana yöneliktir.

4.2.2.3. Uluslar arası Finansman Kurumu (IFC)

IFC 1956 yılında kurulmuştur. IFC'nin en belirgin özelliği Dünya Bankası ve IDA'dan farklı olarak yalnızca gelişmekte olan ülkelerin özel sektör kuruluşlarına kredi vermesidir. Ayrıca bu kredilerde devlet garantisi aranmamakta ve vadede 15–20 yıl arasında değişmektedir.

IFC'nin temel amacı, “Dünya Bankası'nın üye ülkelere yönelik faaliyetlerini desteklemek için üye ülkelerde ve özellikle de az gelişmiş bölgelerdekiler öncelikli

olmak üzere özel sektör kuruluşlarının büyümesini özendirmek yoluyla kalkınmaya daha fazla katkı yapmaktadır” (Güran ve Aktürk, 1997: 111-112).

4.2.2.4. Çok Yanlı Yatırımları Garanti Ajansı (MIGA)

Dünya Bankası'nın diğer kurumlarından biri olan Çok Yanlı Yatırımları Garanti Ajansı (MIGA), Eylül 1988'de kurulmuştur. MIGA'nın temel amacı gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımlarını, döviz kısıtlamaları ile meydana gelen değişiklikler sebebiyle ortaya çıkan transfer zorluklarına; politik istikrarsızlık, ulaştırma ve yatırım sözleşmelerinin bozulması dolayısıyla karşılaşılan ticari olmayan risklere karşı korumaktır. Bununla birlikte MIGA, gelişmekte olan ülkelere yönelik teknik yardımları ve yatırımları teşvik etmekte ve böylece Dünya Bankası, IDA ve IFC çalışmalarını da desteklemektedir (Karluk, 2002: 204).

MIGA'nın faaliyetleri *garanti programı* ile *politika ve danışmanlık hizmetleri* olmak üzere iki grupta toplanmaktadır (Güran ve Aktürk, 1997: 139-141). Garanti kapsamı çerçevesinde MIGA, gelişmekte olan üye ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarına, özellikle politik risklere karşı garanti sağlamakta, bu risklere karşı yatırımları sigortalamaktadır.

Koruma kapsamına, hisse senedi yatırımları, hisse sahiplerince açılan veya garanti edilen krediler, teknik yardım ve yönetim sözleşmeleri ile imtiyaz ve lisans sözleşmeleri gibi dolaysız yatırım türleri ve belli koşullar altında mali kurumlarca açılan krediler girebilmektedir.

MIGA'nın en önemli finans kaynağı sermayesidir. MIGA'nın toplam sermayesi 1 milyar Özel Çekme Hakkıdır (SDR). Üye ülkelerin sermaye paylarının 50 adet paydan daha az olması söz konusu değildir. MIGA'nın verdiği garantiler karşısında aldığı ücret ve diğer gelirler, onun ikinci finans kaynağını oluşturmaktadır.

4.2.2.5. Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID)

Dünya Bankası yabancı sermayenin çekildiği riskli ortamı ortadan kaldırmak ve yabancı yatırımcılara güven sağlayan bir ortamı oluşturmak için ICSID sözleşmesi hazırlatmıştır. ICSID 1965 yılında Dünya Bankası çatısı altında ancak Dünya Bankası'ndan bağımsız olarak kurulmuştur.

ICSID, üye ülkelerle bu ülkelerin yurttaşları arasındaki yatırım anlaşmazlıklarının uzlaştırılması ve hakemliği için kolaylıklar sağlamaktadır. Temel amacı, üye ülkelerle diğer üye ülkelerin kuruluşları arasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkların ve uzlaşmazlıkların çözümü için gerekli uzlaşma ortamını hazırlamaktır.

ICSID'nin Yönetim Kurulu, Sekreteryası, Arabulucular ve Hakemler Paneli olmak üzere dört temel organı vardır.

Üye ülkeler ile diğer üye ülkelerin kuruluşları arasında yatırım konularına ilişkin anlaşmazlık veya uyuşmazlık olması durumunda üç seçenek söz konusu olmaktadır (Eğilmez, 1997: 119).

- i. Mahkemeye başvurarak yargı kararı almak,
- ii. Hakeme başvurarak ortak bir kesin hakem kararı alıp ona uymak,
- iii. Bir uzlaşma mercii önünde uzlaşma yolunu denemek.

ICSID, ikinci veya üçüncü durumun benimsenmesi durumunda başvuru organı olmakta, yabancı yatırımcılar ile yatırım yapılan ülkeler arasında oluşan yatırım anlaşmazlıklarına hakem kararı veya arabuluculuk yoluyla çözüm kolaylıkları sağlamaktadır.

ICSID üyeliği, Dünya Bankası'na üyelikle sınırlandırılmamış olup, *tüm ülkelere açıktır*. ICSID'nin mali kaynakları da diğer Dünya Bankası grubu üyelerinden farklıdır. ICSID'nin sermaye ya da borçlanma gibi gelir kaynakları yoktur. Kurumun temel gelir kaynağı, uzlaşma ve tahkim talepleri karşılığında ilgili taraflardan alınan bedellerden oluşur. Söz konusu gelirlerin ICSID'nin giderlerini karşılayamaması durumunda aradaki fark, Dünya Bankası'na üye olan ülkelere, Banka'daki sermaye payları oranında; Dünya Bankası üyesi olmayıp da ICSID üyesi olan ülkelere benzer yöntemler çerçevesinde, Yönetim Kurulu tarafından belirlenecek oranlarda tahsil edilmektedir.

4.2.3. Dünya Bankası Politikalarının Yoksulluk Üzerine Etkisi

Dünya Bankası, gelişmekte olan nüfusunun önemli bir kısmı yoksulluk sınırının altında olan ülkelere kaynak, yardım ve politika önerisi sağlayan kalkınma amaçlı bir kurumdur. Dünya Bankası'nın esas amacı yoksulluğun yok edilmesidir.

Ancak Banka'nın izlediği politikaların yoksulluğu ne ölçüde azalttığı konusunda çok farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Özellikle yatırımlar için sağlanan yardımlarla yoksulluğun azaltılamadığı, teknoloji açığının kapatılamadığı, eğitim ve beşeri sermaye birikimi için sağlanan kaynakların hem büyüme hem de yoksullukla mücadelede istenilen sonuçları ortaya koyamadığı birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır.

Banka'nın yoksullukla ilgili politikaları özellikle yapısal denge programları açısından eleştirilmektedir. Yaygın olan bu görüşe göre uygulanan politikalar emek piyasalarındaki deregulasyon ve yüksek faiz oranları nedeniyle yoksullar üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Bir başka ifadeyle kamu harcamalarının azaltılması ve devalüasyon dahil, Ortodoks ekonomik politikaların yoksullara ağır yük getirdiği savunulmaktadır (Doros & Sahn, 2000: 753–754).

Öte yandan 1980'li yıllardan beri IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere sunulan makro ekonomik programların yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına neden olduğu ve yapısal uyum programlarının büyük oranda ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin batışına katkı yaptığını söylemek mümkündür (Chossudovsky, 1999: 37). Bu bakış açısı IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların yoksulluğun küreselleşmesinde yapmış oldukları negatif katkıyı gösterir niteliktedir.

Her türlü ileri teknoloji ve maddi imkânların bulunduğu bu modern çağda genel anlamda Dünya'nın geçmiş yıllara göre çok daha zengin olduğunu söyleyebilmemize rağmen, insanların zengin yoksul ayırt etmeksizin daha huzurlu, daha mutlu ve güven içinde olduğunu iddia edebilmek mümkün değildir. Dünya GSMH'sı 1950 yılında 4 trilyon dolar iken bu gün 50 trilyon dolara ulaşmıştır. Ancak bunca gelir artışına rağmen dünyada açlıktan ölen insan sayısı azalmamış hatta artmıştır.

“Dünya da yaşanan yoksulluğun tabii olarak birçok sebebi ileri sürülebilir. Ancak bunlardan muhtemelen en önemlisi ya da en etkili olanı, dünyada hâkim iktisadi görüş olarak uygulanan neo-liberal politikalar ve bu politikaların hâkim kılınmasında etkin rol alan uluslar arası ekonomik kuruluşlar olduğunu inkâr etmek mümkün değildir” (Açıkgöz ve Karagül, 2007: 204).

Bu ekonomik kuruluşlardan biri olan Dünya Bankası da bu misyonunu yerine getirirken, küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda hareket ettiği iddiasıyla oldukça önemli eleştirilere maruz kalmaktadır.

Dünya Bankası soğuk savaş dönemi ve sonrasında Avrupa'ya yönelik yoksulluğu azaltma amacıyla başarı sağlamıştır. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki insanlara yönelik yoksulluğu azaltmada başarılı olduğu söylenemez.

“Dünya Bankası'nın ekonomik büyüme için önerdiği neo-liberal politikalar, daha çok yerel ve geleneksel düşünce ve tutumlarla kurumsal yapılanmalarını oluşturmuş ülkelerin kurumsal yapılarında negatif etki yaratıp; üretim, işbölümü ve paylaşım alanlarında kaotik bir durum oluşturmuştur. Bu da mülkiyet ve gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açtığından, ekonomik büyümeden büyük kitleler hak ettiği payı alamamış, dolayısıyla yoksulluk düzeyleri artmıştır” (Açıkgöz ve Karagül, 2007: 202).

Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkelere yönelik eğitim, sağlık ve benzeri sosyal içerikli politikaları uygulamada öne çıktığını görmek mümkündür. Ancak Dünya Bankası'nın eğitim ve sağlık projeleri kapsamında sağladığı destek kredileri, ilgili projelerin dış finansmanında kullanılmak koşulu ile verilmesi, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmaktan çok bu ülkelerin borç yükünü artırmaktadır (Chossudovsky, 1999: 37).

Dünya Bankası yoksullukla mücadele ederken öncelikle ülkelere birçok proje teklifinde bulunmaktadır. Ülkeler bu projelerden kaçınını uygularsa o kadar da Banka'ya borçlanmaktadır. Örneğin yoksulluğu azaltmak için 10 projenin uygulamaya konması, 10 adet borçlanmanın yapılması anlamına gelmektedir. Zira burada da görüldüğü gibi bir tezatlık bulunmaktadır. Ülkeler yoksulluktan kurtulmak için Banka'dan yardım istemektedir; Banka ise bu ülkeleri daha da fakirleştiren politikalara maruz bırakmaktadır.

Dünya Bankası, proje borçlanmalarının karşılığında ise hükümetlerden yapısal değişiklikler yapmalarını beklemektedir. Banka 2000 yılından bu yana hedeflediği gibi sosyal riski azaltma ve sosyal içermeyi hedefleyen projeler uygulamaktadır. Söz konusu hedefler sadece mikro ya da sadece makro düzenlemelerle gerçekleştirilemeyeceği için mikro-makro alanda projelerini uygulamaktadır.

Öte yandan projeler, proje amaç kapsamında bir hedef kitleye ulaşmaktadır. Örneğin bu hedef kitlenin yoksul kadınları içerdiği varsayıldığında "...bu kadınlara gelir getirici etkinliklerde bulunmaları amacıyla eğitim, olanak ve benzeri sunulabilir. Ancak kadınların gelir elde etmesi tek başına bir çözüm değildir. Çünkü bu gelir getirici etkinliğin ne kadar zamanda ve ne miktarda gelir getireceğinin cevabı yoktur" (Körükmez, 2007: 216).

Bir diğer yandan da projeler içinde yerel yönetimlerin ve yerel halkın güçlendirilmesi hedefinin oldukça ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ancak bu hedeflere ulaşmada iktidar-güç ilişkileri hesaba katılmamaktadır. Pek çok projede yerel halktan gelecek tekliflerle alt-projeler uygulanmaktadır. Bu projeler hem yerel halkı ekonomik olarak güçlendirmek hem de iletişim ağını sağlayarak, yoksulların aktif birer birey olarak katılımcı rol oynamalarını amaçlamaktadır. Ancak en altta olan en dezavantajlı olanların bu tür projelerden haberdar olması, projeye başvurması dahi oldukça güç iken proje geliştirmesi ve talepte bulunması daha da güç bir ihtimaldir.

4.2.4. Dünya Bankası ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmalarının finansmanına, ülkelerin ekonomik ve mali politikalarına göre hazırlanan projelere kredi açarak katılır. Bu projelerin hazırlanmasından uygulanmasına teknik destek vererek sürece katkıda bulunur.

Kuruluşundan 1965 yılına kadar enerji sektörünün finansmanı, Dünya Bankası'nın açtığı kredilerde birinci sırayı almakta, ulaşım sektörü onu takip etmektedir. Ancak son yıllarda Banka yoksullukla ilgili konulara öncelik vermektedir. 1990 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda, sosyal sektörlere ve tarıma yapılan yatırımları arttıran emek zenginleştirici büyümenin öneminden söz edilmektedir.

"Bu yaklaşım elbette yoksulluğu azaltma kavramını içine almakta, belli başlı amaçları arasında ekonomik büyümenin yanı sıra çevrenin korunması da bulunmaktadır. Ne var ki Banka, hakkaniyet kavramının önemini de kabul etmesine rağmen, gelir ve toprak dağılımından söz etmekte çekimser davranmış ve insan hakları ile demokrasiyi gündemine almamıştır" (Clark, 1996: 40).

Dünya Bankası politikaları gereği üç tip kredi açmaktadır. Bunlar, proje kredileri, program kredileri ve ulusal para kredileridir. Banka'nın kredi politikası

proje kredileri üzerine kurulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde, proje kredileri kadar program kredilerine, yani kalkınmanın genel olarak gerektirdiği hammadde, ara malları ve yatırım malları ithalatına ihtiyaç vardır. Oysa Dünya Bankası politikası gereği yalnızca proje kredisi vermektedir. Ancak sonradan, proje kredileri yanında ülkelerin ödemeler dengesine doğrudan katkı sağlayan program kredisi de sağlamaya başlamıştır. 1980'den sonra ise tümüyle program kredilerine dayalı yapısal uyum kredileri de finansman kaynakları arasında girmiştir.

Dünya Bankası vermiş olduğu bu kredilerle gelişmekte olan ülkeleri iflasa sürüklemektedir. Bunun bir ispatı da The Guardian gazetesinin 29 Nisan 2001 tarihinde Dünya Bankası'nın eski baş ekonomisti ve Başkan Yardımcısı olan Joseph Stiglitz ile yapmış olduğu söyleşide belirtilmektedir.

“Muhafif görüşleri nedeniyle iki yıl önce görevinden istifa ettirilen Stiglitz, Dünya Bankası ve IMF'nin gelişmekte olan ülkeleri dört adımda nasıl iflasa sürüklediklerini anlatıyor: Stiglitz, sermayesinin % 51'i ABD'ye ait olan Dünya Bankası ile IMF'nin üzerinde çok gizli, yazılı dökümanlarından yazılanları deşifre ediyor. Stiglitz, her ülkeye bir destek stratejisi hazırlandığını söylüyor ve hazırlanan bu destek stratejisinin, detaylı soruşturmalara süsü verilerek, beş yıldızlı otel odalarında ya da yalvaran maliye bakanlarının makamlarındaki toplantılardan ibaret olduğunu söylüyor. Tüm bunların ardından da değişmeyen dört adımlı bir planın, gelişmekte olan ülkeye dayatıldığını belirtiyor” (<http://www.guardian.co.uk/business/2001/apr/29/business.mbas> -09.03.2008).

Adım 1: Özelleştirme başlatılır. Kamu işletmeleri gerçek değerinin altında satılır. Siyasetçiler rant sağlar. Gerçekleştirilen özelleştirmeler sayesinde de ulusal üretim yarı yarıya düşer.

Adım 2: Sermaye piyasaları serbestleştirilir. Ancak Stiglitz Endonezya ve Brezilya örneklerine işaret ederek paranın üreten sektörlere değil, gayrimenkul ve borsa spekülasyonlarına yöneldiğini anlatıyor. Stiglitz'e göre gelişmekte olan yoksul ülkeler kaçınılmaz olarak sıcak para döngüsüne kapılıyor. En ufak bir dengesizlikte sıcak para dışarıya çıkıyor. Bundan sonra ise faiz artırımını gerçekleştiriyor. Faizlerin yüksek olması üretimi düşürüyor, halkı yoksullaştırıyor ve hazine boşalıyor.

Adım 3: Nefesi tıkanan ülkeye yeni bir politika öneriliyor. Politikanın adı “Pazar Koşullarında Gerçekçi Fiyat Uygulaması”. Stiglitz'in sözleriyle bu; ekmek, sebze, tüp gaz ve benzeri temel ihtiyaç ürünlerin fiyatlarını artırmanın başka bir ifadesidir. Temel ihtiyaç ürünlerinin fiyatları artınca IMF İsyancılar aşamasına geçiliyor. IMF İsyancı denilen şey, barışçı protesto gösterilerinin tank ve kurşunla

bastırılmasıdır yani yaranın dağlanmasıdır. Bu karışık ve belirsiz ortamda sıcak para kaçıyor. Hazine zayıflıyor, fırsattan istifa eden yabancılar "batan geminin mallarını" yok pahasına ele geçiriyor.

Adım 4: Ticaretin tamamen serbestleşmesi sağlanıyor. Avrupa ve Amerika diğer ülkelerin ürünlerine karşı kendi tarımsal sektörlerini korurken yoksul ülkelere pazarlarının tamamen açmaları isteniyor.

Dünya Bankası ve IMF ilk bakışta gelişmekte olan ülkelere yardım edersine bir tavır sergileseler de Stiglitz'in yukarıda belirttiği 4 adımda da görüldüğü üzere uygulamış oldukları politikalarla gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını engellemektedirler.

4.3. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GATT)

1929 yılındaki ekonomik bunalımın ardından ülkeler rasyonel davranarak bu büyük bunalımın getirmiş olduğu sorunlara yönelmişlerdir. Her ülke kendi problemlerine önem vermiş ve dünya ticaretinde işbirliğinden uzak bir dönem başlamıştır. Ülkeler artık, kendi sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi problemlerini çözmek için gümrük tarifeleri yoluna gitmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından ise ABD öncülüğünde uluslar arası ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanma hedefi çerçevesinde önce Birleşmiş Milletler Örgütü; devamında dünya ekonomisinde piyasa koşullarını sağlamak üzere Uluslar arası Para Fonu ve Dünya Bankası kurulmuş, uluslar arası ticaretin serbestleşmesi hedefine yönelik olarak da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmıştır.

30.10.1947 tarihinde Cenevre'de imzalanıp, 01.01.1948'de yürürlüğe giren GATT; uluslar arası ticaret kurallarını ortaya koyan ve üzerinde uzlaşılan tek uluslar arası anlaşma olarak ortaya çıkmıştır (Aktan, 1994: 2) "GATT'ın kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde rekabeti bozucu, ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılması nedeniyle dünya ticaretinde önemli artışlar kaydedilmiştir" (Karaca, 2003: 84). 01.07.1995 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Uruguay Anlaşması ile de GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü almıştır.

4.3.1. GATT'ın Amaçları

Çok taraflı bir anlaşma olan GATT'ın ana amacı, dünya ekonomisinde serbest bir ticareti sağlamak ve bunu güvenilir bir temele oturtmak suretiyle tüm dünyadaki ulusların refahına ve ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunmaktır. Böylece serbest ticaretin gerçekleşmesi ile birlikte üretim ve mal ticareti genişleyip, kaynakların optimum düzeyde kullanılmasıyla yaşam düzeyleri yükselmiştir olacaktır.

Genel Anlaşma metnindeki önsöze göre GATT'ın yazılı, teorik amaçları şu şekildedir:

- i. Tarafların hayat seviyelerinin yükselmesi,
- ii. İşsizliğin azaltılması ve tam istihdamın sağlanması,
- iii. Reel gelir ve efektif talep düzeyinde istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilmesi,
- iv. Üretimin ve ticaretin artırılması yoluyla ekonomik gelişmenin desteklenmesi,
- v. Dünya kaynaklarının tam kullanımının sağlanması.

Bununla birlikte, dış ticarete rekabetin mal kalitesini artıracığı, fiyatları düşüreceği, böylece dış ticaretin hacminin artacağı düşüncesi ile gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin ve farklı muamelelerin ortadan kaldırılması GATT'ın temel amaçları arasındadır.

4.3.2. GATT'ın Temel İlkeleri

GATT Genel Anlaşması uzun ve karmaşık bir belge olmasına karşın temel ilkeleri 4 ilkeye dayanmaktadır.

1. İlke: En çok kayırlan ülke (Most Favoured Nation-MFN) kuralıdır. Üye ülkeler arasındaki dış ticaret ayrımcı olmayan bazda yapılmalıdır. Bu hüküm gereğince, üye ülkelere biri diğer bir ülkeye herhangi bir gümrük kolaylığı sağladığı takdirde bu kolaylıktan anlaşmaya taraf ülkelerin tümü faydalanabilecektir.

Bu temel ilkenin istisnaları; Özel Tercihli Ticaret Anlaşmaları (İngiliz Uluslar Topluluğu preferansı en önde gelen örnektir), Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Bölgeleri, MFN dışında tutulurlar.

2. İlke: Koruma amacı olarak yalnız gümrük tarifelerinin kullanılabilmesidir. GATT üyesi ülkeler, sanayilerini sadece gümrük tarifeleri ile koruyacaklar ve diğer önlemlere başvurmayacaklardır. Bu ilke, ithal kotalarının yerli sanayinin korunması amacıyla kullanımını yasaklamaktadır.

Bu ilkenin istisnaları Genel Anlaşmada belirtilmiştir. Buna göre, geçici ödemeler dengesi zorluğu çeken ülkeler bir süre için ithalat kısıtlamalarına gidebileceklerdir.

3. İlke: Görüşmelerde üye ülkeler arasında “karşılıklık” sağlanmasıdır. Bu ilke çerçevesinde GATT üyelerinin ortaya çıkacak sorunları müzakereler yoluyla çözümlenmeleri ve uluslar arası ticarete zarar vermekten kaçınmaları istenmektedir. İki üye ülke bir uzlaşmaya varırlarsa, bu diğer tüm ülkeleri kapsamaktadır. Görüşmelerde, konu olan malların en önemli ihracatçısı olan ülke veya ülkeler, bu malın başlıca ithalatçısı olan ülkelere gümrük indirimleri tanırken, kendileri de karşılık olarak başka mallardan taviz vermektedirler. Bu şekilde ülkeler, verdikleri tavizleri aldıkları tavizlerle dengelemektedirler.

Bu uygulamanın istisnası ise gelişmekte olan ülkelerin karşılık olarak bir tavizde bulunmak zorunda olmayışlarıdır.

4. İlke: Tarife indirimlerinin bağlayıcı olmasıdır. GATT çerçevesinde yapılan çok taraflı ticaret müzakereleri sonucunda anlaşmaya varılan tarife indirimlerinin bağlayıcılığı söz konusudur. GATT genel anlamda tarifelerle ilgili bir anlaşma olduğu için mevcut tarifelerin saptanan seviyenin üstüne çıkarılmayacağı kabul edilmiş olmaktadır.

4.4. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (DTÖ)

İkinci dünya savaşı sonrası büyük ülkeler, dünya ticaretini çok taraflı bir anlaşmaya bağlama yoluna götürmüşlerdir ve 1947’de İsviçre’nin Cenevre şehrinde 23 ülkenin katılımıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. Bu anlaşma 1948 yılında yürürlüğe girmiştir. İkinci dünya savaşı sonrasında DTÖ’ nün o tarihte hayata geçirilememiş olmasından dolayı GATT geçici bir süre DTÖ’ nün görevini üstlenmiştir. Eski ismiyle GATT, yeni ismiyle DTÖ, 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1940'lardaki GATT'ın bugünkü DTÖ' ne evrimi kronolojik olarak Tablo 2'de özetlenmektedir.

Tablo 2. GATT' dan DTÖ' ne Kronoloji, 1946–1994

<p>1946-47: 23 ülke arasında, ticaret kurallarını ve tarife indirimlerini ihtiva eden Genel Anlaşmayı kuran müzakerelerin ilk raundu.</p> <p>1948: Geçici olarak GATT yürürlüğe girdi; GATT'ı tamamlayacak ITO (Havana) Şartnamesi'nin taslağının hazırlanması.</p> <p>1949: 11 ülkenin dahil olduğu tarife müzakerelerinin ikinci raundunun (Annecy) başlaması.</p> <p>1950: Çin Halk Cumhuriyeti GATT' dan çekilir; ABD yönetiminin ITO'nun kongre tarafından onaylanması yönündeki çabalarından vazgeçer.</p> <p>1951: Tarife müzakerelerinin üçüncü (Torguay) raundu; Türkiye ve Almanya GATT'a girer.</p> <p>1955: GATT'ın çeşitli maddelerinin değiştiği gözden geçirme seansı; ABD'ye bazı tarım ürünlerinde tavizlerden vazgeçme hakkı tanınır; Japonya GATT'a girer.</p> <p>1956: Çok taraflı ticaret müzakerelerinin dördüncü (Cenevre) raundu.</p> <p>1960-61: Çok taraflı ticaret müzakerelerinin beşinci (Dillion) raundu.</p> <p>1962: Pamuklu tekstil ürünleri ticaretine ilişkin Uzun Dönemli Düzenleme (LTA) sonuçlandı.</p> <p>1964: Gelişme yolundaki ülkelerin yararlanabileceği ticaret tedbirlerinin alınmasını sağlamak için Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) kuruldu.</p> <p>1964-67: Çok taraflı ticaret müzakerelerinin altıncı (Kennedy) raundu.</p> <p>1965: Gelişme yolundaki ülkelerle ilgili ticaret politikaları için yeni kurallar getiren ticaret ve kalkınma başlıklı Kısım IV GATT'a ilave edildi.</p> <p>1967: Polonya GATT'a giren ilk COMECON ülkesi oldu.</p> <p>1970: LTA üç yıl daha uzatıldı.</p> <p>1973-79: Çok taraflı ticaret müzakerelerinin yedinci (Tokyo) raundu.</p> <p>1974: Tekstil ürünleri ticaretine ilişkin Çok Elyafılar Düzenlemesi (MFA) yürürlüğe girdi.</p> <p>1977: MFA yeniden müzakere edildi.</p> <p>1982: GATT bakanlar toplantısı- yaklaşık on yıl içinde ilk toplantı.</p> <p>1986: MFA yeniden müzakere edildi.</p> <p>1986-94: Çok taraflı ticaret müzakerelerinin sekizinci (Uruguay) raundu.</p> <p>1988: Uruguay Raundu müzakereleri yarı dönem sonuçlarının bakanlarca gözden geçirilmesi.</p> <p>1990: Uruguay Raundu sonuçlandırmak için Brüksel'de yapılan bakanlar toplantısı başarısız olur; Kanada raundu sonucunda bugünkü DTÖ'nün kurulmasına dair bir resmi teklifte bulunulur.</p> <p>1993: Haziran ayında ABD kongresi hükümete Uruguay Raundu müzakerelerinin sonuçlandırılması için yalnızca 15 Aralık gününe kadar hızlandırılmış yetki verir.</p> <p>1994: 15 Nisan'da Marrakesh'de, Uruguay Raundu sonuçlarını ihtiva eden, 1995–2005 tarihleri arasında uygulanacak ve DTÖ'nü kuran nihai senet 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmek üzere imzalandı.</p>

Kaynak: Murat YAPICI, “DTÖ Anti-Damping Anlaşması ve Türk İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000, s.11–12.

4.4.1. Dünya Ticaret Örgütü'nün Amaçları

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üye ülkeler arasında ticari ilişkileri güçlendirmek amacının yanında üyelerin hayat standardını yükseltmek, istihdamı en üst seviyeye çıkarmak, mal ve hizmet üretimini geliştirmek, çevreyi korumak gibi amaçlara yönelmektedir. DTÖ' nün en dikkat çekici hedeflerinden biri dünya ticari hayatı içinde artan ticari ilişkilerde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin orantılı şekilde pay sahibi olabilmesi ve kalkınma ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Ancak bu amaçlar ve hedefler, örgüte üye olan güçlü devletlerin talepleri üzerine bir takım tavizler verilerek saptırılmaya çalışılmaktadır.

DTÖ' nün amaçları, Kuruluş Anlaşması'nın önsözünde açıklanmıştır. GATT'ın amaçları ile büyük benzerlik gösteren bu amaçlar şu şekilde özetlenebilir (Gültekin, 2005: 36–37):

- Üyelerin, karşılaştırmalı üstünlük ilkesine dayalı serbest ticaretin dinamik ve statik yararlarından en üst düzeyde faydalanmasını sağlayarak, tüm Dünya'da hayat standardını yükseltmek, dünya ticaretinde ciddi bir liberalizasyonu gerçekleştirmek,
- İstihdamı artırmak ve istikrarlı bir şekilde artan reel gelir ve reel talep hacmini yükseltmek,
- Mal ve hizmet ticaretini önleyen engelleri aşamalı olarak kaldırarak üyeler arasında mal ve hizmet ticaretini geliştirmek,
- Dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine en uygun şekilde dağıtımını sağlamak üzere, üretim ve çevre standartları ve sözleşmeleri oluşturmak, önlemler almak, çevreyi korumak,
- Farklı ekonomik düzeydeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmek,
- Gelişme yolundaki ülkelerin ve özellikle azgelişmiş olanların artan dünya ticaretinden ekonomik kalkınma ihtiyaçları ile orantılı bir pay almalarını sağlamak,
- Karşılıklı çıkar esasına dayalı ve gümrük tarifelerinde ve ticaretin karşılaştığı diğer engellerde önemli indirimler sağlamak ve uluslararası

ticarete ayırıcı muameleyi ortadan kaldırmak amacıyla anlaşmalar yapmak,

- Sübvansiyonlar, anti-damping, gümrük kıymeti ve ticarete teknik engeller konuları ile koruma önlemleri alanında çok taraflı ilke ve kuralları geliştirmek,
- Tarımda ihracat sübvansiyonları ve iç destek seviyesini aşağı çekmek,
- Belirli bir geçiş döneminden sonra dokuma ve hazır giyim sektöründe miktar kısıtlamalarını kaldırmak,
- Gönüllü ihracat kısıtlamalarına son vermek.

4.4.2. Dünya Ticaret Örgütü ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri

DTÖ' nün yaklaşık dörtte üçü geliştirmekte olan veya az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Doha'da düzenlenen 2001 Bakanlar Konferansı geliştirmekte olan ülkelerle ilgili konularda düzenlemeler getirmiştir. Bu nedenle Doha'daki bu görüşmeler "Gelişme Raundu" olarak da tanımlanabilir. DTÖ bünyesinde geliştirmekte olan ülkelerin özel ihtiyaçlarını inceleyen bir komite ve onun altında da en az gelişmiş ülkelerle ilgili bir alt komite yer almaktadır. "Bu komitenin sorumlulukları anlaşmaların uygulanması, teknik işbirliği ve geliştirmekte olan ülkelerin küresel ticaret sistemine dâhilinin artırılmasıdır." DTÖ, geliştirmekte olan ülkelere yıllık olarak yaklaşık 100 adet teknik işbirliği görevi organize etmektedir. Bölgesel seminerler özellikle Afrika ülkeleri olmak üzere Dünya'nın tüm bölgelerinde düzenli olarak yapılmaktadır. Ayrıca merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş aşamasındaki ülkelerin yetkilileri için eğitim programları düzenlenmektedir (Karaca, 2003: 95).

DTÖ Anlaşmaları, geliştirmekte olan ülkelere özel ve farklı muamelelerin genişletilmesini öngören hükümler içermektedir. Bu hükümler; geliştirmekte olan ülkelerin ticaretini kolaylaştıran önlemler almalarını gerektiren ve geliştirmekte olan ülkelere DTÖ Anlaşmaları tarafından getirilen yükümlülüklerin kabul edilmesinde esneklik sağlanması ve geliştirmekte olan ülkelerin kapasitelerini oluşturmalarında teknik yardım almalarını öngören hükümlerdir.

4.4.3. Dünya Ticaret Örgütü ve Küreselleşme

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi küreselleşme politikalarının etkili olduğu alan ekonomidir. Küreselleşme politikaları içerisinde ekonomik alanda sermayenin serbest dolaşımı konusunda DTÖ' ne önemli bir rol düşmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler, IMF ve Dünya Bankası yanında DTÖ sayesinde sermayenin serbest dolaşımını sağlamaya yönelmişlerdir. Bu ülkelerin başında ABD gelmektedir. ABD İkinci Dünya Savaşından en karlı çıkan devlet olmuş ve uluslar arası örgütlerin, özellikle de DTÖ' nün kurulmasına öncülük etmiştir.

Küreselleşme politikaları ile gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler farklı görevler edinmişlerdir. Gelişmiş ülkeler bilgiyi-teknolojiyi üreten ve satan, ticarete önde olan ülkeler iken gelişmekte olan ülkeler emeğin ve hammaddenin kaynağı olan ve üretim araçlarının ucuz yoldan elde edilebileceği ülkeler durumunda kalmaktadırlar. İşte bu sistemin oluşturulması ve teknolojinin-sermayenin diğer ülkelere akışını, ucuz hammaddeye ve işgücüne ulaşımını sağlayan en önemli araçlardan birisi de DTÖ' dür. Yeni uluslar arası arenada, gelişmekte olan ülkelerin bu ortamdaki yeri ucuz işgücü kaynağı temin etmek, ucuz doğal kaynaklar ve çevre kirliliğine engel bulunmayan çevre sağlamaktır (Yıkılmaz, 2004: 21).

Bu anlatılanların yanında gelişmekte olan ülkelere teknolojinin girmesinin tek yolunun yabancı sermayeye ülkenin kapılarının açılması olduğu diretilmektedir. DTÖ bu noktada çok önemli bir rol oynamaktadır. Sermayenin liberalleşmesi ve sınırsız bir şekilde dolaşımının yolu DTÖ ile gerçekleşmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler ile ekonomik anlamda rekabet edebilmesinin tek yolunun emeği olabildiğince ucuz hale getirmek ve çevreden ödün vermek olduğu söylenebilir. Bu ülkeler emeğin yabancılarca sömürülmesine ve çevrenin tahrip edilmesine göz yumarak yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmektedirler. Ancak bu durum kısır bir döngüyü de beraberinde getirmektedir. Gelişmiş ülkelere yaklaşmak için bu yollara başvuran ülkelerde, gerek emeğin ucuz kullanımı gerekse çevrenin geri dönülemez biçimde tahrip edilmesi beraberinde bu ülkelere daha büyük işsizlik, yoksulluk ve açlık getirmektedir. Bu bir nevi kendi kendini yok etme politikası olarak değerlendirilmektedir.

DTÖ' nün içeriğine baktığımızda da üye ülkeler açısından demokratik bir yapı sergilediği görülmektedir; ancak, normal uygulamaya baktığımızda bu demokratik yapının başını ABD'nin çektiği güçlü ülkeler ve şirketler lehine bozulduğu görülmektedir. Bu duruma örnek olarak DTÖ kapsamındaki 140 ülkenin desteklediği "İlaç Anlaşması" verilebilir. Bu anlaşmanın temel amacı yoksul ülkelere ilaçların daha ucuz fiyatlarla sağlanmasıdır. Ancak 140 ülkenin desteğine rağmen ABD'nin engellemeleri nedeniyle bu anlaşma yürürlüğe girememiştir. ABD'nin önemli ilaç firmaları ilaç fiyatlarını yüksek tutan patent yasaları konusunda taviz vermemiş ve özellikle dönemin ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in çabalarıyla bu patent yasası değiştirilememiştir. Eğer anlaşma sağlansaydı; Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki ölümcül hastalar, ihtiyaç duydukları ilaçları ucuza alabileceklerdi (Pakhuy, 2005: 41). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere güçlü ülkelerin, güçlü şirketlerinin istekleri ve talepleri, DTÖ' nün kararlarını etkilemektedir.

DTÖ gelişmiş ülke sermayesi ile gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri arasında bir birleştirici rol oynamaktadır. Ancak bu durum her zaman iki taraf lehine bir sonuç doğurmamakta, daha çok gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir sonuç doğurmaktadır.

DTÖ' nün politikaları, gelişmekte olan ülkeleri mamul ürün değil de hammadde ihracatına yöneltmektedir. Gümrük vergileri oranları hammadde de mamul maldan daha düşük tutulduğundan hammadde ihracatı özendirilmektedir. Son yıllarda gümrük tarifelerinin aşağıya çekilmesi bu ülkelere rekabet konusunda avantaj sağlamaktadır. Ancak bunun gerçekleşebilmesinin koşulu, gelişmekte olan ülkelerin uluslar arası rekabete açılacak güçlerinin bulunmasıdır. Bu koşul sağlanamadığı takdirde uluslar arası ticaret ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir.

DTÖ' nün gelişmekte olan ülkelerin üzerinde bir diğer etkisi fikri mülkiyet hakları konusunda olmaktadır. Fikri mülkiyet hakları kapsamında "Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPs)" ile DTÖ üye ülkelerinde bu yeni hakları yürürlüğe sokacak yerel yasalar çıkarmalarını gerekli kılmıştır. TRIPs anlaşması birçok alanda fikri mülkiyeti koruma altına almıştır. TRIPs anlaşması

ticarete yönelik mülkiyet haklarını korumayı hedeflemiş görünse de bu anlaşma serbest ticareti desteklemekten çok patent sahipleri için 20 yıllık bir süre için tekel oluşturma yolunu açmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ilaca ve gıdaya ulaşımında zorluklara yol açmıştır. Ayrıca TIRPs anlaşması ile geleneksel tarım ve tarımsal ürün yetiştirme yöntemlerinin büyük sermayeler tarafından patent altına alınması küçük çiftçiyi zor duruma düşürmüştür. Örneğin, çiftçinin ıslah ettiği tohumun büyük sermaye tarafından patent altına alınmasıyla küçük çiftçi kendi geliştirdiği yönteme yüksek meblağlar ödemek zorunda kalmıştır.

DTÖ bünyesinde yer alan Gıda Güvenliği ve Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Anlaşması (SPS) ile DTÖ, dünya çapında gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığını koruma rolünü üstlenmiştir. SPS anlaşması, gıda düzenlemelerinin dünya çapında standartlaşması ve gıda, hayvan ve bitki sağlığının DTÖ' ne uygun olabilmesi için bir takım kıstaslar getirmiştir. Bu konuda DTÖ' nün Avrupa'ya yapay hormon içeren sığır etini kabul ettirme çabası dikkat çekmektedir. Bilindiği üzere tehlikeli maddelerin pazarlanmadan önce güvenli olduğunun kanıtlanması gerekmektedir. Ancak 1997 yılında DTÖ jürisi AB'nin yapay hormon içeren sığır etine getirdiği yasağı geçersiz kılan bir karar vermesi bu kuralı geçersiz kılmıştır. AB, 1988 yılından itibaren yapay hormon içeren sığır etini yerli ve yabancı tüm üreticileri kapsayacak şekilde yasaklamıştır. Ancak AB'nin bu uygulaması yerli ve yabancı pek çok üretici tarafından tepki görmüştür. ABD 1996 yılında DTÖ' ne bu yasa konusunda bir dava açarak yasanın iptalini talep etmiştir. 1988 yılında ise DTÖ jürisi hormon yasağının SPS kurallarına aykırı olduğuna karar vermiştir. DTÖ, jürinin kararını onaylayarak AB'ye 13 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla ABD'den hormonlu sığır eti ithal etmesine başlanması kararına varmıştır. DTÖ' nün bu kararının temelinde zararlı olduğu kanıtlanmamış ürünlerin gıda güvenliği yasaları ile yasaklanamayacağı yatmaktadır. Sonuçta, DTÖ' nün bu kararı bir ürünün güvenli olup olmadığının kanıtlanması yükümlülüğünü üreticiden alıp hükümete vermiştir.

Görüldüğü üzere küreselleşme politikalarının iktisadi ayaklarından birini oluşturan DTÖ dünya politikası üzerinde etkili bir konuma sahiptir; ancak, bu etkinlik çoğu kez gelişmiş ülkelerin ve bu ülkelerin büyük sermaye sahiplerinin istekleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu durum ise DTÖ' nü objektiflikten uzaklaştırmakta ve güçlü devletlerin güdümüne sokmaktadır.

4.4.4. Dünya Ticaret Örgütü ve Yoksulluğa Etkisi

Esas itibariyle dünya ticaretinin tamamen serbest hale gelmesini amaçlayan DTÖ; bunun için miktar kısıtlamalarının hiçbir şekilde uygulanmamasını tarifelerin ise artırılmamak şartıyla, zamanla aşağıya çekilerek, sıfırlanmasını öngörmektedir.

Bugün neo-liberal politikaların teorik temelini mutlak üstünlükler teorisi ile karşılaştırmalı üstünlükler teorisi oluşturmaktadır. Ancak bu teorilerin bu günkü dünya gerçeği ile uyuşmaması, bu teorileri tartışmalı hale getirmektedir. Çünkü söz konusu teorilerde dış ticaret, bugün geçerli olan piyasa fiyatları üzerinden değil, emek değeri üzerinden yapıldığı varsayımına dayanılarak yapılmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş bir ülkedeki emeğin 4 saatlik üretimi ile fakir bir ülkedeki emeğin 4 saatlik üretimi, karşılıklı ticarete tabii tutulduğu için her iki taraf kazançlı çıkmaktadır. Dolayısıyla bu günkü dünya şartlarında böyle bir şey söz konusu olmadığından ilgili teorilerin ispata çalıştığı karşılıklı kazanç da geçerliliğini kaybetmektedir (Açıkgöz ve Karagül, 2007: 204).

Gelişmekte olan ülkeler açısından yaşanan bu olumsuzlukların üç temel nedeni vardır. Birincisi; gelişmiş ülkelerin üretip pazarladıkları ileri teknoloji malların fiyatının gelişmekte olan ülkelerin pazarladığı malların fiyatına göre çok yüksek olmasıdır. İkincisi; gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere kıyasla rekabet gücünün üstün olmasıdır. Üçüncüsü ise; gelişmiş ülkelerin DTÖ ve diğer uluslar arası örgütlerin yapılanmasını ve politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda oluşturarak haksız bir unsur sergilemesidir.

Sonuç olarak DTÖ'nün dayatmış olduğu serbest ticaretin, gelişmekte olan ülkeler için refah artışına imkân vermesi bir yana, bu ülkelerdeki gelir dağılımının daha da bozulmasına ve yoksulluğun artmasına yol açtığı görülmektedir.

4.4.5. Değerlendirme

Küreselleşme politikalarının en önemli aktörlerinden birisi olan DTÖ kendisine bağlı üye ülkeler dışında etkisini diğer ülkeler üzerinde de gösterme yeteneğine sahiptir. DTÖ'nün konusu ticaret olduğundan bu örgüte üye olsun ya da olmasın tüm ülkeleri birbirine bağlamakta ve bağımlı kılmaktadır. DTÖ'ne bu çerçeveden bakıldığında dünya ekonomi politikaları üzerinde ne denli önemli bir yerde olduğu açıkça görülebilmektedir.

ABD'nin egemen güç olduğu DTÖ'nde büyük Amerikan şirketlerinin lehine olan durumlarda diğer ülkelerin hakları çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Mesela, ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmayı hedefleyen DTÖ, bu politikasını gerçekleştirmek için ekonomi dışındaki alanlara müdahale etmekte, hatta çevre gibi geri dönüşümü imkânsız olan alanların tahribatına yol açacak kararları, ticari engellerin kaldırılması adına ihlal etmektedir. Son zamanlarda çevre konusunda artık geri dönülemez noktalara gelinmesi nedeniyle bir takım önlemler diğer örgütlerde olduğu gibi DTÖ'nde de tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bunda nedenli samimi olduğu, politikaların işlerlik kazanması ile ortaya çıkacaktır.

Bilindiği gibi DTÖ'nün egemen güçleri (ABD), kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için örgütün yargı kanallarına şikâyet etmek ile rakiplerini caydırma yoluna gitmektedir. Bu konu ile ilgili örneklerden birisi de şudur: AB hayvan hakları ile ilgili olarak birçok yasayı yürürlüğe koymuştur. 1991 yılına gelindiğinde AB bu uygulamayı kürk hayvanlarını da kapsayacak şekilde genişletme yoluna gitmeye çalışmıştır ancak; Kanada ve ABD'nin DTÖ'ne şikâyet tehdidiyle karşılaşmıştır. Burada kuşkusuz bu ülkelerin çıkarları söz konusudur. DTÖ içerisinde de ekonomisi güçlü ülkelerin diğer üye üyeleri, örgütün ilgi alanlarında, yönlendirdiği ve bu çerçevede güçlü ülkelerin örgüt içerisinde etkin bir rol oynadığı ortadadır. Örgüt içerisindeki ekonomik güç olarak önde olan ülkeler diğer üye ülkelerin üzerinde baskın bir rol oynamaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise güçlü küresel sermayenin, örgüt sayesinde, dolaşımının kolaylaşması ve üye ülkelerdeki küçük sermayeyi işlevsizleştirmesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK, YOKSULLUKLA MÜCADELE VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

1. İKTİSAT TEORİSİNDE YOKSULLUK VE YOKSULLUĞU ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Net bir tanımı olmayan yoksulluk kavramı, insanların zenginliklerine göre yorumlanabilmektedir. Zenginlik ve yoksulluk kavramları tarih boyunca birbirine zıt iki kavram olarak görülmüş ve yoksulluk en basit anlamıyla zengin olmayan kişi olarak tanımlanmıştır.

Zenginlikle yoksulluk arasındaki ilişki bilinen bir gerçek olmakla birlikte, yoksulluğu belirlemede yaşam standartlarının da bu konuda belirleyici bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak yaşam standartlarının neye göre belirlendiğini bilmek son derece önemlidir. Bu standartlar, zamana ve mekâna göre farklılıklar arz etmektedir. Örneğin; herhangi bir toplum için kabul edilen yoksulluk sınırı, başka bir toplum için zenginliğin ölçütü olarak kabul edilebileceği gibi; yoksul bir toplum için zenginlik ölçütü, zengin toplumların yoksulluk sınırlarının bile çok altında kalabilmektedir (Avcı, 2003: 124).

Eğer yoksulluğun belirlenmesi gerekiyorsa bu rakamsal verilere dayalı analizler ile gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda önce yoksulluk kendi içinde sınıflandırmalara ayrılacak; daha sonra bu tanımlara göre ölçümler yapılarak sonuçlar değerlendirilecektir.

1.1. DAR VE GENİŞ ANLAMDA YOKSULLUK

Geçinmek için yeterli olanakları bulamayan kişiye kısaca *yoksul* denilmektedir. Yalnız, burada önemli olan geçinmenin ne anlama geldiğidir. Çünkü geçinmek farklı şartlara bağlı olarak şekil değiştirebilmektedir. Mesela, bir kişi hayatını idame ettirecek kadar para kazanabiliyorsa ve bu parayı harcadığı yerde de hayat standartları o kişinin aldığı ücrete tekabül ediyorsa; bu kişi yoksuldur denilemez. Ama kişi aldığı ücret ile sadece karnını doyurabiliyorsa, diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa bu kişi yoksuldur denilebilir.

O yüzden yoksulluğun sadece kontrol edilebilen faktörleri kapsayan dar bir anlayışla değil, kontrol edilemeyen faktörleri de içine alan daha geniş bir anlayışla değerlendirilerek yorumlanması gerekir. Bunu sağlamak için de yoksulluk, farklı kategorilere ayrılıp farklı açılardan tanımlanmalıdır.

Literatürde çok farklı yoksulluk tanımları yapılmaktadır. Yoksulluğun azaltılması tüm dünya tarafından esas hedef olarak kabul edilirken, yoksulluğun tanımı konusunda böyle bir görüş birliği bulunmamaktadır. Dar anlamda yoksulluk; açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken geniş anlamda yoksulluk; gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade etmektedir (Erdoğan, 2002: 364).

İnsani kalkınma endeksine göre insanca yaşayabilmek için; sağlıklı gıda ve yeterli beslenme, eğitim ve sağlık olanaklarından gerektiği oranda yararlanma, alt yapı ve modern donanıma sahip yerleşim ortamlarında barınma, kendisini ve ailesini geliştirmeye yönelik bilimsel, kültürel ve sanatsal olanaklardan yararlanabilme zorunlu hale gelmiştir. İnsanların elde ettikleri gelire bu ihtiyaçlarını karşılayamamaları hali yoksulluk olarak tanımlanmaktadır (Atalay, 2003: 9).

Yoksulluk ilk olarak geçimlik düzeyi anlamıyla Charles Booth tarafından tanımlanmıştır. Booth yoksulluğu; fiziksel bakımdan sağlıklı bir var oluşu sürdürmek için gerekli ya da bedenin fiziksel olarak etkin işleyişini olanaklı kılacak yeterlilikteki yiyecek ve barınma gereksinimlerini karşılayabilecek miktardaki temel maddelerin yoksunluğu (Giddens, 2000: 288) olarak açıklamıştır.

Sosyal politika açısından yoksulluk ise temel maddi ve sosyo-kültürel ihtiyaçları karşılayabilme anlamında asgari hayat standardının altında olmaktır. Buna göre, bir ülkede ortalama gelir seviyesinin altında gelire sahip olanlar, yoksulluk kapsamına girmektedirler.

Yoksulluk tanımının içinde olan kitleye bakıldığında bu kişilerin genellikle işsiz ya da eksik istihdam sorunlarıyla karşı karşıya buldukları görülmektedir. Dolayısıyla işsizliğin bulunduğu bir ortamda yoksulluğun varlığı kaçınılmazdır. Bunun tam tersi olarak yoksulluğun işsizliği beslediği de bir gerçektir.

Bu toplumsal karmaşık akış içerisinde yoksulluk, yoksullar için maddi eşitsizliğin yanı sıra yeterli büyüklükteki ve kalitedeki konuta sahip olamama,

sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, niteliksiz işler yapmaya mecbur kalma, yeterli güvenliğe ve güvenceye sahip olamama, şiddete daha açık olma gibi etki alanı geniş olan bir olgudur. Bunun da ötesinde yoksulluk gurur kırıcı bir yaşama mahkûm olma, kendini ifade etmekten yoksun olma, kendini kusurlu, değersiz görme, gelecek kaygısı yaşama gibi bireysel özgürlükleri kısıtlayan ve içine kapanık bir toplum ferdi yetiştirmektedir. Bu anlamda yoksulluk bir kadermiş gibi algılanmakta ve yoksulluk nesilden nesile geçerek kendini yenileyebilmektedir.

Yukarıda anlatılan yoksulluk tanımlarını daha iyi anlayabilmek için burada bir ayırım yapılmalıdır. Yoksulluğu kendi içinde temel olarak beş bölüme ayırabiliriz. Bunlar da yoksulluk türleri başlığı altında incelenebilir.

1.2. YOKSULLUK TÜRLERİ

Yoksulluğun tanımlanmasına dair görüş farklılıkları, yoksulluk türlerinin de farklılaşmasına neden olmaktadır. Bunlar; mutlak yoksulluk-görelî yoksulluk, nesnel yoksulluk-öznel yoksulluk, gelir yoksulluğu-insani yoksulluk, sosyo-ekonomik zayıflık ve kırsal-kentsel yoksulluk olmak üzere beş başlık altında incelenmektedir.

1.2.1. Mutlak Yoksulluk – Görelî Yoksulluk

Hane halkının, biyolojik olarak varlığını sürdürebilmesi için, ihtiyacı olan asgari beslenmeyi gerçekleştirebileceği tüketim miktarı, *mutlak yoksulluk* olarak tanımlanmaktadır. Burada asgari tüketim miktarı ve bu miktarı gerçekleştirmeye yarayacak olan birey veya hane halkının gelir bütçesidir. Bu bütçelemeye iki temel unsur bulunur: birincisi ailenin büyüklüğü ile tüketilecek mal ve hizmet gereksinimi, ikincisi ise bu gereksinimleri karşılayacak mal ve hizmetlerin fiyatıdır. Bu noktadan hareketle varılacak ve para birimi ile ifade edilecek miktar, *yoksulluk çizgisi* olarak kabul edilmektedir (Dumanlı, 1996: 6–7).

Mutlak yoksulluk yaklaşımına göre yoksulluk, mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumudur. Buna göre yaşamda kalabilmek için gerekli en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk çizgisi oluşturmakta ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul sayılmaktadır.

Dünya Bankası 1990 yılındaki çalışmalarında, bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli en düşük kalori miktarı olan 2400 k/cal' lik besini alabilecek geliri

olmayanları mutlak yoksul olarak kabul etmiştir. Yoksulluk sınırı için yapılan bu mutlak sınırın ortaya çıkışı, ülkeden ülkeye değişen görelî bir yoksulluk yaklaşımını da beraberinde getirmiştir.

Buna göre *görelî (nisbi) yoksulluk*, hane halkı veya bireylerin biyolojik anlamda varlığını sürdürme düzeyinin yanı sıra, içinde yaşadığı toplumun asgari yaşam standartlarına göre toplumsal anlamda da varlığını sürdürme düzeyidir.

Gerçekte nisbi fakirler gelir yoksulu olan dar gelirli insanlardır. Asgari hayat standardını yakalamış olsalar da bu kesimin gelir düzeyi çoğu kez ortalama refah seviyesinin altında seyretmektedir. Bu gruplar temel gereksinimlerini kısmen karşılasalar bile eğitim, sağlık, altyapı, sosyo-kültürel katılım açısından yeterli bir profil çizememekte ve telefon, televizyon, buzdolabı gibi bazı nesnel araçlara sahip olamamaktadırlar (Seyyar, 2003: 42).

1.2.2. Nesnel Yoksulluk - Öznel Yoksulluk

Nesnel yoksulluk, yoksulluğun hangi sebepler yüzünden ortaya çıktığı ve bu sebeplerin yol açtığı sonuçlarla beraber nasıl ortadan kaldırılacağı ile ilgili sorulara önceden belirlenmiş kriterlere göre cevap bulan bir yaklaşımdır. Hane halkının sağladığı toplam faydayı daha net gösterdiği için de tercih sebebidir.

Öznel yoksulluk ise büyük ölçekli anketler yapılarak toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardının belirlenmesidir. Diğer bir ifadeyle bu yaklaşım, yoksulluğun tanımlanmasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmesine bırakır. Sonuçlar anketlerin doğruluk derecesine bağlı olduğu için daha az tercih edilen bir yöntemdir.

Her iki yaklaşımda da amaç; gerçekçi bir refah düzeyi ve buna uygun bir gelir seviyesini tespit etmek suretiyle kritik yoksulluk çizgisini belirlemektir.

1.2.3. Gelir Yoksulluğu – İnsani Yoksulluk

Varlığını devam ettirmesini sağlayacak olan hane halkının, asgari temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli geliri kazanamaması *gelir yoksulluğu* olarak tanımlanmaktadır. Burada “yeterli gelir”, yoksulluk sınırını belirlemek için gerekli olan kriterdir. Ancak her ülkenin yeterli gelirden anladığı şey kendi şartlarına göre farklılık göstermektedir.

Yoksullar yalnızca gelir ve kaynaklardan mahrum kalmamaktadırlar, bunun yanı sıra fırsatlardan da yoksun kalmaktadırlar. İşte *insani yoksulluk yaklaşımı* da yaşam süresinin kısalığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksunluk, iş olanaklarında yoksunluk gibi temaları incelemektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin tanımına göre ise insani yoksulluk; katlanabilir bir yaşam için gerekli fırsatlara ve seçeneklere sahip olmamaktır. Burada yapılan yoksulluk tanımı, sadece bireylerin varlıklarını sürdürebilmeleri için ihtiyaçları olan maddiyatı değil, ayrıca refah içinde yaşamaları için gerekli olan olanakları da ifade etmektedir.

İnsani yoksulluk üç kriterden yola çıkarak hesaplanmaktadır:

(<http://www.yoksulluklamucadele.org/icerik.php?id=1> -25.02.2008)

i. Yaşam Süresi: Uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul edilmekte, UNDP hesaplarına göre 40 yaşın altında yaşam süresi insani yoksulluk olarak ele alınmaktadır.

ii. Eğitim: Eğitim imkânlarından yoksun olma, insani yoksulluğun ikinci göstergesidir. Yetişkinler arasındaki okuma-yazma bilmeme oranı, insani yoksulluğun bir diğer kriterini oluşturmaktadır.

iii. Ekonomik ve Sosyal İmkânlar: Bireylerin ekonomik ve sosyal imkânlardan yoksun olması insani yoksulluğun diğer bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. UNDP aşağıdaki üç temel veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkânlara sahip olma düzeyini belirlemektedir:

- Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi,
- Sağlık imkânlarından yoksun olan nüfus yüzdesi,
- 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi.

1.2.4. Sosyo – Ekonomik Zayıflık

Yoksulluk, maddi nitelikli imkânlardan kaynaklandığı kadar sosyal nitelikli imkânlardan da kaynaklanabilir. Yoksul insan, temel ihtiyaçlarını bile tatminsiz bir şekilde karşılarken bu insandan sosyal ihtiyaçlarını karşılaması beklenemez. Bu insan asgari yaşam standartlarına sahip olmadığı için kendini yetersiz hissetmekte, içinde bulunduğu çevreye ait özellikler üzerinde söz sahibi olamamaktadır.

Yoksul insan belli olanaklardan mahrum kaldığı için haklarını koruyacak bilince de sahip bulunmamaktadır. Bu da pek çok haksızlığa uğramasına yol açarak yoksulluk halini zorlaştırmaktadır. Sosyal hayata dâhil olması da yaşadığı yoksunluklar sebebiyle zorlaşan yoksulun, yoksulluk hali kısır bir döngü gibi içinden çıkılamayacak bir hal almaktadır.

1.2.5. Kırsal Yoksulluk – Kentsel Yoksulluk

Kırsal alanda yaşanan yoksulluk daha çok tarım ve hayvancılık sektöründe ağırlık kazanmışken, kentsel alanlarda yaşanan yoksulluk sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmaktadır.

Yapılan araştırmaların sonucunda, kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluktan daha vahim boyutlarda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise kırsal alanların kentsel alanlardan hep daha geri planda bırakılarak ihmal edilmiş olmasıdır. Aslında bu durum, bir yandan da kentsel yoksulluğa zemin hazırlamaktadır. Zira kırsal alanların bu derece ihmal edilmesi, buralarda yaşayan insanların geçim sıkıntısına düşüp gelir kapısı olarak gördükleri kentlere göç etmelerine sebep olmakta ve kentliler iş sahalarını, göçle gelen bu insanlarla paylaşmak durumunda kalmaktadır. İstihdamın kentliler açısından daralması anlamına gelen durum, bir bakıma kentsel yoksulluğun da ana sebebini oluşturmaktadır (Erol, 2006: 13-14).

1.3. YOKSULLUK SINIRI

Yoksulluk çok kapsamlı bir kavram olmasından dolayı, içersinde barındırdığı faktörleri ayrı ayrı analiz edebilecek nitelikteki ölçüm araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ölçüm araçlarının doğru sonuçlara ulaşabilmesi için de yoksulluğun sınırlarının belirgin bir şekilde çizilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun, yoksul kişilerin gelir düzeyleri ile yoksulluk sınırı arasındaki farka veya bu sınırdaki yaşayanların miktarına göre ölçüldüğünü söylemek mümkündür.

Peki, yoksulluk sınırı nasıl tanımlanmalı? Burada iki yaklaşım vardır. Birincisi, besin harcamaları besin yoksulluk sınırına eşit olan bireylerin, toplam harcama düzeyi, nihai yoksulluk sınırı olarak kabul edilen; *geleneksel yoksulluk sınırıdır*. Bu yöntemle nihai yoksulluk sınırı; toplam harcamaları nihai yoksulluk sınırı altında olan bireylerin, besin harcamalarının besin yoksulluk sınırının altında; toplam harcamaları nihai yoksulluk sınırı üzerinde olan bireylerin, besin

harcamalarının besin yoksulluk sınırının üzerinde olacağı yönündeki beklentiye dayanılarak oluşturulmuştur (Lanjouw, 1997: 16).

İkincisi ise ilk olarak Orshansky tarafından kullanılan, *besin payı yöntemi* olarak adlandırılan *Orshansky yöntemi*dir. Bu yöntemde ilk olarak minimum beslenme için gerekli gıdaları alabilecek minimum harcama belirlenmekte; gıda dışı harcamalar ise gıda harcamalarının belli bir katsayı ile genişletilmesiyle hesaplanmaktadır. 1963–1964 yıllarında Mollie Orshansky, o zamanlar Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tüketicilerin, toplam harcamalar içindeki besin harcama payı ortalamasının 1/3 olmasına dayanarak, gerekli besin alımının masrafını hesapladıktan sonra, hesaplanan rakamı üç ile çarparak temel ihtiyaçların maliyetini bulmaktadır. Diğer bir deyişle Orshansky, nihai yoksulluk sınırına, besin yoksulluk sınırını üç ile çarparak ulaşmaktadır. Dolayısıyla Orshansky yöntemine göre, minimum besin sepeti maliyetini ortalama besin payına bölerek nihai yoksulluk sınırına ulaşılabilir (Atahan, 2006: 34). Ancak bu yöntemin kullanılabilmesi için öncelikle araştırma yapılan alanlardaki tüketicilerin toplam harcamalar içindeki besin harcama payı ortalamalarının tahmin edilmesi gerekmektedir.

Yoksulluk sınırının belirlenmesinde yukarıda değinilen yaklaşımlar dışında alternatif yaklaşımlarda vardır. Bunlardan birisi, *temel ihtiyaçlar yaklaşımı*dir. Bu yaklaşım yalnızca gıda harcamalarını ele alıp, bunu toplam harcamalardaki payını göz önüne almak yerine doğrudan temel ihtiyaçların maliyetini hesaplamaktadır. Ancak temel ihtiyaçların tanımındaki anlaşmazlıklardan dolayı uygulamada güçlük yaratmaktadır.

Diğer bir alternatif ise Goedhart, Halbestadt, Kapteyn ve Van Praag tarafından geliştirilmiş olan *Leyden yoksulluk sınırı*dir (Erdoğan, 1996: 16). Bu yöntem ankete dayalı bir yöntemdir. Anketlerde, insanlara ne kadar gelirleri olursa kendilerini yoksul hissedecekleri sorulmakta ve bu sorulara verilen yanıtlarla bireyler için gelirin fayda fonksiyonuna ulaşıldığı iddia edilmekte ve buradan da hareketle bir yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır.

Yoksulluk sınırı hesaplamasında kişilerin, anket sorularına vermiş oldukları yanıtlara ilaveten bir dizi değişkenlerin de dahil edildiği bir regresyon denklemi kullanılmaktadır. Burada kullanılan değişkenlerin geçim düzeyini doğrudan etkileyen

değişkenler olması gerekmektedir. (Minimum gelir, hanenin büyüklüğü, konut harcamaları, sağlık harcamaları gibi). Kullanılan regresyon denkleminde tahmin edilen katsayılar kullanılarak her bir hanenin durumuna göre yoksulluk sınırı hesaplanabilmektedir.

1.3.1. Nisbi Yoksulluk Yaklaşımı

Yoksulluğu farklı şartlarda ele alıp, değerlendirip, kıyaslayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, şartlar değiştikçe yoksul kesiminde değişeceğini hesaba katmakta ve aynı zamanda bireylerin farklı tüketim kalıplarını seçerek bu değişimi daha da belirginleştirebildiğini açıkça göstermektedir.

Nisbi fakirlik kavramı, fakir hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade etmektedir (Dumanlı, 1995: 7-8).

1.3.2. Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı

Hane halklarının yaşamlarını devam ettirecek kadar refah standartlarına sahip olmaması mutlak yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. İhtiyaçların gelir seviyelerine göre karşılanabildiği göz önüne alındığında, hane halkının gelirine uygun bir harcama alışkanlığının olacağı, dolayısıyla da temel tüketimlerinin buna bağlı ortaya çıkacağı fark edilebilmektedir. Belli bir yaşam tarzının veri olarak alınması, yoksulluk sınırının ve bu sınırın altında yaşayanların belirlenmesini de kolaylaştırmaktadır.

1.3.3. Öznel Yoksulluk Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre yoksulluk çizgisini belirlemenin bir yolu, büyük ölçekli anketler yaparak, toplumun bu konudaki görüşünü belirlemektir. Yapılan anketlerde deneklere, yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulmaktadır. Bu yöntem Leyden Yaklaşımı olarak da bilinmektedir. Anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilmektedir. Ancak sınırın anketlerde verilen cevaplara göre belirlenmesi, objektif bir sonuca ulaşılmasını

zorlaştırmaktadır. Anketlere katılanların cevapları gerçeği yansıtmayabilir veya tutarsız olabilir. Bu nedenle sonuç beklenildiği kadar net ortaya çıkmamaktadır.

1.4. YOKSULLUK SINIRINA GÖRE YOKSULLUK ENDEKSLERİ

Yoksulluk ölçümleri için sadece yoksulluk çizgisinin tespiti yeterli değildir. Bunun yanı sıra, yoksulluk araştırmalarına göre kullanılmak üzere uygun endekslerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Nüfusun bütünü ya da alt grupları için oluşturulan birçok yoksulluk endeksleri vardır. Ama temel olarak incelenmesi gereken dört tanedir. Bunlar; Kafa Sayısı Endeksi, Yoksulluk Açığı Endeksi, Sen Endeksi ve Foster-Greer-Thorbecke Endeksi'dir.

1.4.1. Kafa Sayısı Endeksi

Yoksulluk ölçümlerinde kullanılan en kolay olan yöntemdir. Yoksulluğun toplumda ne kadar sık görüldüğünü araştırmak amacıyla kullanılır. Yoksulluk sınırı altında yaşayan yoksul miktarını tüm nüfusa oranlar. Ancak burada önemli olan, yoksulluğun topluma ne kadar nüfuz ettiği'dir. Kafa Sayısı Endeksi (KSE) aşağıdaki şekilde formülize edilebilir.

$$KSE = YS / N$$

YS, yoksulluk sınırı altındaki nüfus

N, toplam nüfus

Örneğin, 1000 kişilik bir örnekleme dayanan araştırmada, 100 kişinin yoksulluk sınırının altında olması durumunda, $KSE = 100/1000 = 0,1$ olarak hesaplanmaktadır.

Bu endeks şu şekilde de ifade edilebilir (Atahan, 2006: 44);

$$KSE = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N I(y_i < z)$$

Bu ifade de y_i i. kişinin gelir ya da harcama düzeyini gösterirken; z yoksulluk sınırını göstermektedir. $I(i)$, parantez içindeki ifade gerçekleştiğinde 1, gerçekleşmediğinde 0 değerini alan gösterge fonksiyonunu ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, denklemde bireyin harcama düzeyi z ile belirtilen yoksulluk sınırının altındaysa, fonksiyonun 1 değerini alacağı ve bireyin yoksul sayılacağı

ortaya konulmaktadır. 1 değerini alan yoksul bireylerin toplanmasıyla, toplam yoksul sayısına ulaşılmaktadır.

Bu endeks yoksulluk derecesi hakkında bir fikir vermediğinden yeterli değildir. Şöyle ki, en yoksul birimden en zengin birime bir miktar gelir transferi olduğunda endeksin değeri değişmemektedir. Ya da tüm yoksulların yoksulluk düzeyinin hemen altında bir gelire sahip olmaları ile hiç gelirleri olmaması arasındaki derin farklılık bu endekse hiçbir biçimde yansımamaktadır. Özetle, KSE yoksulluğun derinliğine ve yoksullar arasındaki gelir dağılımına tamamıyla duyarsız kalmaktadır.

Ancak bu endeks birçok eksikliğe sahip olmasına karşın, en yaygın olarak kullanılan bir endekstir. Bunun sebebi ise bu endeksin yoksulluk sınırı altında bulunan bireylerin oranında meydana gelen değişmelerin izlenmesinde büyük kolaylık sağlamasıdır. Bir başka deyişle, bu endeksten sadece yoksulların gelir dağılımlarından bağımsız olarak yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranlarının tespitinde yararlanılabilir.

1.4.2. Yoksulluk Açığı Endeksi

Bu endeks yoksulların, yoksulluk sınırına olan uzaklıklarının ölçülmesi amacıyla geliştirilmiştir. Yani her bir yoksul kimsenin gelirini, yoksulluk sınırı üzerine çıkaracak olan destekleme olanağını ölçmektedir. Bu durum ise yoksullar arasındaki yoksulluk derecesini yansıtmaktadır (Karadeniz, 2003: 19).

$$YAE = \text{Ortalama Yoksulluk Açığı (A)} / \text{Yoksulluk Sınırı (z)}$$

Burada YAE; Yoksulluk Açığı Endeksini göstermektedir. Bu endekse göre, toplam yoksulluk açığı, yoksul olan ve olmayan tüm nüfusa bölünerek toplumda bir kişinin ortalama yoksulluk açığı bulunmakta, ardından da ortalama yoksulluk açığı(A) yoksulluk sınırını gösteren z rakamına bölünerek, bir kişinin ortalama yoksulluk açığının yoksulluk sınırına oranı bulunmaktadır. Böylece yoksulluk açığı endeksi, bir kişinin yoksulluktan kurtulabilmesi için ihtiyaç duyduğu miktarı, yoksulluk sınırının oranı şeklinde ifade etmektedir.

Yoksullaşma düzeyini göstermekte başarılı olan bu endeks, yoksullar arasında gerçekleşen gelir transferine karşı duyarsız kalmaktadır. Aynı zamanda, yoksulluk sayısı hakkında da her hangi bir sonuca ulaşma niteliği bulunmamaktadır.

1.4.3. Sen Endeksi

Yoksulluk açığı endeksinin eksiklikleri göz önüne alınarak yoksulluğun şiddetini daha iyi yansıtan ve yoksullar arası gelir dağılımını da hesaba katan endeks, Amartya Sen tarafından 1976 yılında geliştirilmiştir. Sen endeksi, kafa sayım oranı, yoksulluk açığı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını birlikte ele alır. Yoksulluğun şiddetini ve düzeyini gösteren Sen Endeksi (SE);

$SE = KSE(OGA+(1-OGA)G_Y)$ Şeklinde ifade edilmektedir. Burada;

KSE: Kafa Sayısı Endeksi = YS/N

OGA: Yoksulluk sınırının bir yüzdesi olarak Ortalama Gelir Açığı

$$= \sum q(YS-G_i / YSGSH)$$

G_Y : Yoksullar arasındaki gelir eşitsizliği katsayısı (Yoksullara ait Gini Katsayısı)

YS: Yoksulluk Sınırı

N: Toplam nüfus

G_i : İ'nci hanenin geliri

YSGSH: Yoksulluk sınırı geliri altında gelire sahip olan hane halklarının sayısını temsil etmektedir (Dumanlı, 1995: 36–37).

Yoksullar arasında gelir eşitsizliğinin olmadığı durumda, yoksullar arasındaki Gini katsayısı sıfır değerini almakta ve Sen endeksi yoksulluk açığı endeksine denk bir hale dönüşmektedir. Tam tersi şekilde yoksullar içinde bir kişinin bütün geliri topladığı gelir eşitsizliğinin en yüksek düzeyde olduğu noktada Gini katsayısı bir değerini almakta ve Sen endeksi yalnızca kafa sayısı endeksine eşit bir hale dönüşmektedir. Eğer ki durum, bu iki uç arasında bir yerdeyse Sen endeksi, sıfır ile bir arasında bir değer almaktadır. Sen endeksi, yoksul hiç kimse olmadığında sıfır değerini; tüm bireylerin yoksul olduğu ve sıfır gelire sahip oldukları durumda, bir değerini almaktadır.

Dumanlı'ya göre, Sen'in geliştirdiği endeksin üç farklı özelliği vardır. Bunlar;

i. Yoksulların dışında kalan kesimin gelirleri ölçüme dahil değildir. Ölçüm ancak, yoksul kesimlerin gelirlerine göre yapılmaktadır. Bu anlayış, hem yoksulluk açığı hem de kafa sayısı endekslerinin içeriklerine uygun olduğu gibi, Gini katsayısı için de gerekli özellikleri taşımaktadır.

ii. Yoksulların gelirleri azalınca yoksulluk endeksi artış gösterir ve yoksulluğun artmakta olduğunu haber verir. Bu anlayış; kafa sayısı endeksi ve Gini katsayısı için gerekli özellikleri taşımayıp, yalnızca yoksulluk açığı endeksi açısından uygun özelliklere sahip bulunmaktadır.

iii. Yoksulların gelir değişimlerini, özellikle gelir transferleri açısından dikkate almaktadır. Gelir transferleri yapılmadan önceki gelirle yapıldıktan sonraki gelirler birbirinin aynı olmamaktadır. Aynı zamanda gelir transferi yapılan yoksulla, yapılmayan yoksul arasındaki gelir durumu da farklılaşmaktadır. Gelir transferi yapıldıktan sonra yoksulluk endeksi de artış gösterme eğiliminde olmaktadır. Bu anlayış kafa sayısı endeksi ve yoksulluk açığı endeksi için gerekli olan özelliklere sahip değildir. Sadece Gini katsayısına uygun düşmektedir (Dumanlı, 1995: 35).

Kısaca burada anlatılmak istenilen; yoksullara gelir aktarımı ile oluşacak olan faydanın toplumsal bir fayda olduğudur. Bunu kalıcı kılmak için de gerekli olan şart adil bir gelir dağılımıdır. Tüm bu söylenenlerden yola çıkarak Sen endeksinin, yoksullar arasındaki gelir dağılımı, yoksulluk açığı ve yoksulluk oranı birlikte düşünülerek oluşturulmuş kapsamlı bir endeks olduğunu söylemek mümkündür.

1.4.4. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi

Foster-Greer-Thorbecke endeksi (FGTE) yoksulluğun, yoksulları oluşturan değişik alt gruplar arasındaki, yoksulluk düzeylerinden ne şekilde değişebileceğini göstermek amacıyla geliştirilmiş bir endekstir. Bu endeks hesaplanırken yoksul grup, farklı etnik, sosyo-ekonomik veya bölgesel gruplara ayrılmaktadır ve bunlara ait yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Toplam yoksulluk ise bu alt grupların yoksulluk düzeylerinin ağırlıklı ortalamasıyla bulunmaktadır. Foster, Greer ve Thorbecke tarafından geliştirilen bu yaklaşımda yoksulluk endeksi aşağıdaki gibi formüle edilmektedir.

$$FGTE = P_{\alpha} = \frac{1}{N} \sum_{y_i < z} \left[\frac{(z - y_i)}{z} \right]^{\alpha}$$

$[(z-y_i)/z]$ ifadesi, yoksulluk sınırı ile i 'nci yoksulun harcama düzeyi arasındaki farkın yoksulluk sınırına oranını ifade etmektedir. $[(z-y_i)/z]^{\alpha}$ ifadesi, i 'nci yoksulun harcama açığının (i 'nci yoksulun harcama düzeyinin yoksulluk sınırına uzaklığı) yoksulluk sınırına oranının üstü alınmış halidir. Her bir bireyin harcama açığının yoksulluk sınırına oranının üstü alınmış halinin teker teker toplanması ve bu toplamın toplam nüfusa ya da hane halkı sayısına bölünmesi yoluyla P_{α} ' ya ulaşılmaktadır. α 'nın sıfır ve bir değeri aldığı özel durumlar vardır. FGTE, α sıfır değerini aldığı anda kafa sayısı endeksine dönüşmektedir. FGTE, bir değerini aldığı anda yoksulluk açığı endeksine dönüşmekte ve yoksulluk açığı endeksinin tüm özelliklerini göstermektedir.

Yoksulluk ölçüm yöntemlerine ilişkin yapılan çalışmalar içinde en anlamlı katkı FGTE tarafından sağlanmıştır. FGTE'nin en önemli katkılarından ilki, endeksin toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayrıştırabilme özelliğiyle ilgilidir. Bu endeks yoluyla yoksul kitle birbirinden kesin çizgilerle ayrılarak, değişik sosyo-ekonomik ya da bölgesel gruplara bölünebilmekte, bunlara ilişkin yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmekte ve alt gruplara ilişkin endeksler alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında da toplam yoksulluk oranı elde edilmektedir. Böylelikle, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki göreceli yoğunluğuna ilişkin bilgilere de ulaşılabilmektedir.

1.4.5. Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri İle İlgili Diğer Alternatifler

Yukarıda açıklanmış olan endekslere ilave olarak yoksulluk ve eşitsizliği açıklamak için birçok yöntem sayılabilir. Yoksulluğun ölçülmesi oldukça zor bir olgudur. Bunun için öncelikle güvenilir varsayımlara dayanarak yoksullar tanımlanmalı ve gelirlerinin kaynakları, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma durumları ve sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıkları gibi yoksullarla ilgili bilgiler toplanmalıdır.

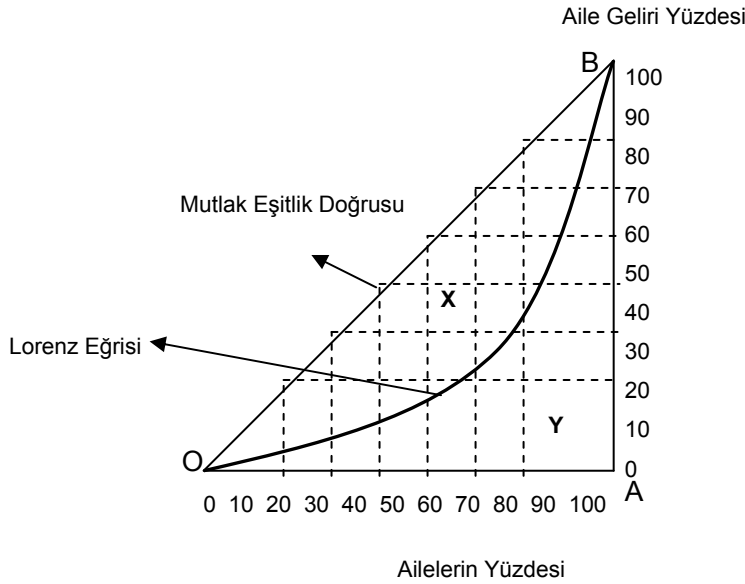
Burada yoksulluğun ölçümü ile ilgili olarak iki farklı alternatif üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birisi Lorenz Eğrisi, öteki ise bu eğri ile bağlantılı olarak ortaya çıkarılmış Gini Katsayısı'dır.

Lorenz eğrisi, Gini katsayısı gibi görece yoksulluk göstergelerinin yanında, kişi başına gelir/harcama düzeyi, kişi başına eğitim ve sağlık harcaması, öğretmen başına öğrenci sayısı, doktor başına hasta sayısı, eğitim durumuna göre işsizlik oranı gibi sosyal göstergeler de yoksulluğun açıklanmasında önemli araçlardır.

1.4.5.1. Lorenz Eğrisi

Amerikalı istatistikçi Max Lorenz'in 1905 yılında geliştirdiği ve yatay ekseninde gelir elde eden birimlerin birikimli yüzdelerini, dikey ekseninde ise her bir yüzdenin toplam gelirdeki paylarını gösteren diyagram, gelir dağılımının gösterilmesinde en çok kullanılan yöntemlerden birisi olmuştur. Ülkelerin ulusal gelirlerinin ne derecede adil bir şekilde dağıldığını gösteren bu eğrinin eksenleri eşit uzunlukta bir kutu diyagramıdır.

Şekil 1. Lorenz Eğrisi

Kaynak: Mahfi EĞİLMEZ, Ercan KUMCU, "Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması", Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s.100

Şekilde görüldüğü üzere, OB doğrusu üzerinde yer alan her noktada nüfus yüzdesi ile bu nüfusa karşılık gelen gelir yüzdesi birbirine eşittir. Milli gelirin bütün kişilere eşit bir şekilde dağıtıldığını gösteren OB doğrusu “mutlak eşitlik doğrusu” olarak adlandırılmaktadır. OAB eğrisi ise milli gelirin eşitsiz bir şekilde dağıldığını ifade etmektedir. Lorenz eğrisi, mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştıkça milli gelir dağılımındaki eşitsizlik azalmakta, mutlak eşitsizlik doğrusundan uzaklaştıkça ise eşitsizlik artmaktadır.

Eğer gelirler bireyler arasında eşit olarak dağılmışsa, lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile çakışarak 45 derecelik bir doğru biçimini almaktadır. Lorenz eğrisinin mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaşmaya başlayarak daha çukur bir hal alması, gelir paylaşımında eşitsizlik olduğu anlamına gelmektedir.

Lorenz eğrisi yardımıyla ülkeler ve zamanlar arasında karşılaştırmalar yapılabilmekte, farklı meslekler, sektörler ya da bölgeler için lorenz eğrileri kullanılarak her birinin kendi içindeki eşitsizliği ölçülebilmektedir. Yine benzer şekilde, vergi öncesi ve vergi sonrası gelirlerin dağılımına ilişkin lorenz eğrilerini çizerek devletin gelir dağılımını ne yönde ve ne ölçüde etkilediği de görülebilmektedir. Ayrıca Gini katsayısının hesaplanmasında da lorenz eğrisi kullanılmaktadır. Şekle göre Gini katsayısı (G), OB doğrusu ile lorenz eğrisi arasında kalan alanın (X), OAB üçgeni içinde kalan alana bölünmesi ile ölçülmektedir. Yani, $G = X/(X+Y)$ 'dir.

Lorenz eğrisi, teorik içeriği olmadığı ve birbiriyle kesişen iki farklı eğrinin karşılaştırılmasında ortaya çıkan açmazdan dolayı eleştirilmektedir. Mesela iki dağılım eğrisi, köşegen ile aralarında aynı büyüklükte bir alan kalacak biçimde kesişebilir. Bu durumda bir yorum yapabilmek için alt ve üst gelir grupları arasındaki eşitsizlik arasında bir ağırlıklandırma yapmak zorunda kalınabilir.

1.4.5.2. Gini Katsayısı

Gini, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirlemek için lorenz eğrisine göre geliştirilmiş bir katsayıdır. Bu yüzden insanlarca algılanması çok kolay olan ve yaygın olarak kullanılan bir eşitsizlik ölçütüdür. Katsayı şu şekilde formüle edilmektedir:

$$G = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N |Y_i - Y_j| * f_i f_j}{2\bar{Y}} \quad i, j = 1, 2, 3, \dots, N$$

Burada Y_i ve Y_j , i'nci ve j'nci gelir gruplarını temsil eden gelir düzeylerini; f_i ve f_j ise bu gelir gruplarının görece frekanslarını, \bar{Y} ise genel ortalama geliri göstermektedir. Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır ve 0 ile 1 arasındadır. 0'a yakın bir değer alırsa adil; 1'e yakın bir değer alırsa bozuk bir gelir dağılımına yaklaşıldığını göstermektedir.

Gini katsayısı en yaygın kullanılan eşitsizlik ölçüsü olmasına rağmen, yığılmanın alt gelir gruplarında ya da üst gelir gruplarında olması karşısında duyarsızlığı nedeniyle eleştirilmektedir.

2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER VE ORTAK ÖZELLİKLERİ

Her ülke bir diğer ülkeye göre; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel özellikler açısından farklı konum ve yapıdadır. Bu farklılığa rağmen gelişmekte olan ülkeler, aralarında bulunan temel ortak noktalar ile tanımlanabilmektedirler. Zira; tarımsal üretimin GSMH içindeki hem pay, hem de nüfus bakımından yüksek oranda bulunması, gizli işsizliğin yaygınlığı, kişi başına düşen sabit sermaye ve tasarrufların düşük düzeyde olması gibi ana çizgiler gelişmekte olan ülkelerin ortak noktalarını oluşturmaktadır (Savaş, 1986: 14).

Gelişmekte olan ülkeler genellikle fert başına düşen milli geliri ileri sanayi ülkelerin, fert başına düşen milli gelirlerinden önemli ölçüde düşük olan ekonomiler olarak tanımlanmaktadır (Savaş, 1986: 15). Bir başka tanımlamaya göre ise zengin ve yoksul ülkeler şeklinde ikiye ayrılan ülkelere şehirleşme ve sanayileşmenin üst düzeye çıktığı ve halkı, yüksek bir maddi yaşam standardına ulaşmış olanlara gelişmiş ülkeler, diğerlerine de gelişmekte olan ülkeler denilmektedir (Özgüç ve Tümertekin, 1999: 82).

Gelişmekte olan ülkeler kendi aralarında bazı alt bölümlere ayrılırlar. Bunlar: (www.ekodialog.com/konular/gelistmekte_olan_ulkeler.html -05.03.2008).

i. Orta seviyede gelişmiş olan ülkeler. Gelişmiş ülkelere nazaran kişi başına milli geliri düşük, fakat henüz tümüyle kullanmadığı kaynakları mevcut olan ülkelerdir.

ii. Nüfus başına geliri çok düşük, nüfusuna oranla yetersiz doğal kaynaklara sahip fakat belli bir büyümeyi gerçekleştiren ülkeler.

iii. Doğal kaynaklar bakımından zengin olmasına karşın, gelirlerinde büyük bir artış gözükmeyen ülkeler.

iv. Hem doğal kaynakları kıt, hem kişi başına milli gelirin düzeyi düşük, hem de önemli bir kalkınma hızı gerçekleştiremeyen ülkelerdir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı bugünlerin popüler konusu olan küreselleşme açısından da önem taşımaktadır. “Küreselleşme gerek yaşanan bir gerçeklik gerekse bir yaklaşım olarak Dünya’yı kendi içinde bütünleşmiş bir sistem varsaymaktadır” (Şaylan, 2003: 244). İşte böyle kendi içinde bütünleşmiş bir Dünya’nın, gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar olarak ikiye ayrılması ve bunlar arasında giderek artan eşitsizliğin var olması da birçok çatışmayı da beraberinde getirmektedir.

Başta ABD olmak üzere bütün gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin yükselişine ve politik örgütlenişine karşı mesafeli bir politika izlemişlerdir. Gelişmiş ülkelerin stratejisinin ana çizgisi, şantaj, provokasyon, birbirine düşürmek, sabotaj, iç istikrarı bozmak vb. girişimlerin yanı sıra, gelişmekte olan ülkeleri gerçek iktidar odaklarının dışında tutmaktır. Bir yandan gelişmiş ülkelerin bu stratejisi, bir yandan da kendi bölünmüşlükleri nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerin; IMF, Dünya Bankası, GATT gibi uluslar üstü kuruluş ve kurumlarda hiçbir zaman söz hakları olmamaktadır (Adalı, 1997: 48).

1979’a kadar temelde gelişmiş ülkelere finansal destek veren IMF, 1980 sonrasında desteğini gelişmekte olan ülkelere kaydırmıştır ve küreselleşme sürecinden bundan böyle IMF ve Dünya Bankası sorumlu olmuştur. Fakat bu kuruluşların uygulamış oldukları istikrar ve yapısal uyum programları gelişmekte olan ülkelere birçok olumsuzluklara neden olmuştur. Bunun en iyi kanıtını şuan gelişmekte olan ülkelere yaşanan yoksulluk, istikrarsızlık ve ekonomik sarsıntılar göstermektedir.

2.1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Bu yüzyılın dünyasına baktığımızda, ülkelerin bir kısmının açıklık, bilgisizlik ve kaynak yetersizliği içindeki gelişmekte olan ülke toplumlarından diğer bir kısmının da hızlı ekonomik ve sosyal gelişim gösteren sanayi toplumlarından meydana geldiği görülmektedir. Bu çelişkili yapının bir sonucu olarak da dengeler gelişenlerin aleyhine işlemektedir. Bunu daha iyi görebilmek için gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliklerine değinmek bize yardımcı olacaktır. Bu özelliklerin en önemlilerinden biri, kalkınma politikalarının yapısal özelliklerine göre şekillenememesi ve toplumun kültürel, ekonomik ve sosyal yapısı ile uyum sağlayamamasıdır.

Weatherby ve diğerleri (1994), gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere geri kalmalarında rol oynayan dört ortak özellik sıralamaktadırlar. Birincisi; Batılı güçlere bağımlılık, ikincisi; modernleşmede gecikme, üçüncüsü; nüfus patlaması, dördüncüsü ise refahın (zenginliğin) adaletsiz dağılımıdır. Bunlardan Batılı güçlere bağımlılık, ya geçmişteki sömürge dönemi bağımlılığın ekonomik ve siyasal olarak süregelmesi şeklindedir ya da yeni sömürgeci güçlerin gelişmekte olan ülkelerin çoğu üzerindeki ekonomik ve dolayısıyla da siyasal kontrol mekanizmalarının sonucudur (Kaya, 2005: 210).

Gelişmekte olan ülkelerdeki becerikli ve deneyimli işgücü eksikliğinin de modernleşme sürecindeki gecikmede önemi büyüktür. İdareci, bilim adamı, mühendis gibi becerili ve yeterli işgücünün yalnızca birkaç merkezde toplanması ve daha zengin ülkelere beyin göçü olasılığının her zaman var olması, buna ek olarak da sermaye azlığı ve teknolojik yetersizlikler yine bu ülkelerin kalkınma ve modernleşmesinde olumsuz rol oynamaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerin kendi toplum yapısından doğan sorunları da bulunmaktadır. Bunların başında, nüfus artış hızı gelmektedir. Hızla sanayileşen ve buna uygun kentlileşemeyen, kadınları düzenli iş yaşam biçimlerine sokmayan, gelişmekte olan ülkeler, nüfus artış hızını düşürememektedirler. Nüfus artışının yüksek düzeylerde seyretmesi ise bir dizi ekonomik ve toplumsal sorunun gerisindeki temel nedenleri arasında sayılabilir.

Gelişmekte olan ülkelerin belirleyici özelliklerini incelersek, bu ülkelerin kalkınmasının önündeki engelleri de daha iyi görebiliriz (İlkin, 1983: 6).

Ulusal Gelir ve Gelir Dağılımı: Yetersiz sermaye birikimi, teknolojik gerilik, vasıfsız işgücü, dış ticaret açıkları, düşük eğitim düzeyine karşılık, hızlı nüfus artışına sahip olmaları, gelişmekte olan ülkelerin kişi başına ulusal gelirlerinin düşük kalmasına neden olmaktadır.

Nüfus: Gelişmekte olan ülkelerde görülen yüksek nüfus artışı, kişi başına düşen geliri etkileme, tasarrufları kısıtlama, üretim yapısını değiştirme, işsizliği artırma gibi sosyo- ekonomik sorunlar doğurmaktadır.

Sosyal Yapı ve Yaşama Düzeyi: Gelişmiş ülkelerde bireycilik, doruğuna ulaşmışken gelişmekte olan ülkelerde bireyler güncel işlerin yapılmasını bile devletten bekleyen bir tavır almaya yönelmişlerdir.

Eğitim Düzeyi: Gelişmekte olan ülkelerdeki eğitim yapısının özellikleri genel olarak üç ana noktada toplanabilir.

- Okuma-yazma bilmeyenlerin oranının büyüklüğü.
- Mevcut eğitim kurumlarının, nüfus artış hızının yüksekliği karşısında yetersiz kalması.
- Kaynak dağılımının bozuk olması nedeniyle eğitim harcamalarının karşılanamaması.

Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de vasıflı işgücünün yeterli düzeyde olmamasıdır.

İki (Düalist) Yapı: Genellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin birbirinden kopuk iki farklı kesimden oluştuğu ifade edilir. Bunlardan biri geleneksel kesim, diğeri de modern kesimdir. Bu iki kesim arasında büyük uçurumlar mevcuttur. Bu da bize gelişmekte olan ülkelerdeki eşitsizliğin boyutunu göstermektedir.

İhracat: Gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünleri sınırlıdır, yani bu ülkelerin ihracatı ya tek ya da belli birkaç çeşit ürüne dayanmaktadır. Öte yandan gelir elastikiyeti düşük ürünlere dayalı ihracat yapısı nedeniyle ithalatı karşılama oranı

sınırlı kalmakta ve ödemeler dengesi açıkları büyümektedir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında önemli sorun kuşkusuz döviz rezervidir.

Gelişmekte olan ülkelere baktığımızda, ekonomik yapılarındaki farklılıkları görebiliriz. Bazı ülkeler diğerlerine göre daha fakirken, bazıları da gelişmelerini sürdürme gayreti içindedir. Ayrıca bazı gelişmekte olan ülkeler kaynak sıkıntısı çekerken bazıları da zengin doğal kaynaklara sahiptir. Gelişmekte olan ülkeler fakirliğin kısır çemberinden kurtulmak amacıyla kalkınma çabalarını sürdürmektedirler. Fakat ekonomik gelişmelerini sınırlayacak bazı engeller mevcuttur. Öncelikle gelişen teknolojiye adaptasyonda güçlük çekmektedirler. Çünkü vasıflı eleman ve sermaye birikimleri yeterli değildir. Yeni girişimleri destekleyecek kolaylıkların henüz nitelikli bir şekilde oturtulamaması, sanayileşme aşamalarını güçleştirmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkelerdeki diğer bir problem de hızlı nüfus artışı ve bunun neden olduğu işsizliktir. Ayrıca siyasal ve sosyal çatışmalar, siyasi istikrarsızlıklar, darbeler ve sosyal sermaye yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar, bu ülkelerin ortak özelliklerini oluşturmaktadır.

2.1.1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Az Gelişmiş olmasının sebepleri

Gelişmekte olan ülkelerin neden yoksul olduğu sorusuna cevap alabilmek için öncelikle gelişmekte olan ülkelerin diğer gelişmiş ülkelere göre daha az gelişmiş olmalarına yol açan etmenlerin belirlenmesi, konunun anlaşılması bakımından daha anlamlı olacaktır.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli kriterlerden ilki kişi başına düşen gelir ölçüsüdür. Bu ölçü sayesinde, fertlerin refah düzeyi tespit edilebilmekte ve ülkenin ne derece kalkınabildiği anlaşılmaktadır. “Ancak, yine de gelir dağılımında yaşanması muhtemel adaletsizlikleri göstermede yetersiz kalması dolayısıyla, azgelişmişliğin tespitinde tek başına bir anlam ifade etmemektedir” (Kaplan, 2004: 9). Fakat tüm bu olumsuz yönlerine rağmen kişi başına gelir düzeyi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılmasında faydalı bir kriter olarak kullanılabilir. Zira bu düzeyin düşük olduğu ülkelerde gelişmişlik düzeyi de düşük olmakta ve yoksulluk problemi ortaya çıkmakta, yüksek olduğu ülkelerde ise gelişmişlik düzeyinin de yüksek olması dolayısıyla yoksulluk problemi

yaşanmamaktadır. Bu durumu, Dünya Bankası'nın, kişi başına gelir düzeylerini baz alarak ülkeleri gruplandığı çalışmalarda görmek mümkündür.

Kişi başına gelir düzeyleri düşük olan ülkeler kendi aralarında bir grup oluşturarak düşük gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler kategorisini oluşturmakta, diğerleri ise yüksek gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler kategorisine girmektedir. Kişi başına gelir düzeyinin bir gelişmişlik ölçüsü olarak görülmesinin nedeni ise yatırımlarla olan ilişkisidir. Zira yatırımların az olması düşük gelire yol açarken, düşük gelir de tasarrufları azaltarak yeniden yatırımları düşürmekte ve tekrar en başa dönülmesine sebep olmaktadır. Böylelikle; yatırımları gelişmişlik düzeyinin esas belirleyicisi olarak görebiliriz.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren diğer bir önemli kriter ise özel tüketim harcamalarıdır. Zira gelişmekte olan ülkelere özel tüketim harcamalarının GSYİH'ya oranı yaklaşık % 75 iken bu oran gelişmiş ülkeler için yaklaşık olarak % 55'tir (Kaplan, 2004: 9). Bunun sebebi; kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde temel gereksinimlerin ancak gelirin önemli bir bölümünün harcanması suretiyle karşılanabilmesidir. Bunun yanı sıra; yine bu ülkelerde, ithalatın GSYİH'daki payının da yüksek olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelere fark edilen bu olumsuz faktörlerin yoksulluğu iyice belirgin hale getirerek arttırdığı söylenebilir.

Gelişmekte olan ülkelerin gelişme aşamalarında ihtiyaç duydukları yatırım malları, kendileri tarafından yeterli düzeyde üretilmediği için ithal edilmek suretiyle temin edilmektedir. Bu durum karşısında gelişmekte olan ülkeler düşük kar marjıyla tarım ürünlerini ihraç ederken, yüksek maliyetli sanayi (ara-yatırım) malı ithalatlarıyla da zarar etmektedirler. Gelişmiş ülkeler için düşük maliyetli tarım ürünü ithalatları ve yüksek karlı sanayi ürünü ihracatları ile kaçırılmaması gereken bir fırsat oluşturan bu yeni durum, ekonomik değerleri sadece bir tarafın lehine işleterek diğer tarafı yoksullaştırmaktadır. İstihdam edilen kesimin yarıdan fazlasının yine tarımdan geliyor olması da bu yoksulluğu iyice artırmaktadır.

2.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Yoksul Olmasının Nedenleri

Yoksulluk ne kadar farklı şekillerde olursa olsun hemen hemen her ülkenin ortak bir sorunu durumundadır. Her ne kadar gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğun sebepleri ile ilgili kesinleşmiş ortak görüşler mevcut değilse de

belirlenmiş bazı temel verilerden yola çıkarak net sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bu veriler yoksulluğun ortaya çıkışına dair çeşitli ihtimaller üzerinde durmaktadır. Yoksulluğa nelerin yol açtığı da 3 temel faktörün ele alınmasıyla incelenebilir.

2.1.2.1. Gelir Dağılımı ve Nüfus Faktörü

Gelişmekte olan ülkelerde zaten kıt olan kaynakların, bir de hızla artan bir nüfusa pay edilmek durumunda olması başlı başına bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfus artışı da insanların başta toprak olmak üzere doğal kaynaklara erişimini ve dolayısıyla refah düzeyini önemli ölçüde etkileyen unsurlardan birisi olmaktadır (Şenses, 2001: 153–154). Bölüşümden düşen payında adaletli sağlanıp sağlanamayacağı da düşündürücüdür.

Özellikle; gelişmekte olan ülkelerin özel sektör yatırımlarını artırıp büyümeyi sağladığı durumlarda, büyümeyle gelen gayri safi milli hasıla artışının, dağılım aşamasında bir takım sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Eğer bu durum pazar ekonomisinin etkin olduğu başarılı demokratik kurumları olan bir ekonomiye, büyümeyle gelen gayri safi milli hâsıla artışı bir sorun yaratmamaktadır. Ancak, tam tersi söz konusuysa, yani pazar ekonomisi etkin değilse; o zaman gelir, kendiliğinden dengeli bir şekilde dağılmayacak ve beraberinde daha da vahim bir şekilde yoksulluğu getirecektir. Türkiye’de 1990 ve 1993’de % 8’in üstünde büyüme hızına ulaşılmıştır (Şahin, 2000: 204). Bu durum, kişi başına geliri artırarak, ülke genelinde bir zenginleşme yaratmıştır. Ancak bir süre sonra, bu zenginleşme, savurganca yapılan kamu harcamalarıyla israf edilmiş, ödemeler bilançosu yüksek düzeyde açıklar vermeye başlamıştır. İç ve dış borçlanmalarla kapatılmaya çalışılan bu açıklar, halkın da refah seviyesinde, azalmalar meydana gelmesine sebep olmuştur. Devamında, gelir dağılımında adaletsizlikler yaşanmış, zengin ile fakir arasındaki fark da iyice açılmıştır.

Hızlı nüfus artışının özellikle düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yoksulluk nedeni olduğu konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bunun temelinde yatan sebep de, gelişmekte olan ülkelerin, artan nüfus potansiyellerini düzgün işleyen piyasa kuralları ile büyümeyi sağlayacak yönde kullanamamalarıdır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfus; büyümeyi sağlayacak bir faktör olmaktan çok, ekonomiye fazladan bir yük getirmektedir. Sonuçta işsizlik ortaya çıkmakta, büyük

bir yoksulluk da beraberinde gelmektedir. Zira nüfus, her yönden ekonomiyi etkilemekte bu doğrultuda da kendisi etkilenmektedir (Küçükkalay ve Türkcan, 2004: 72).

Bugün 6,5 milyar olan dünya nüfusunun büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır (Savaş, Han ve Kaya, 1999: 153). Aşağıdaki Tablo 3’te de görüldüğü gibi, 2001 ve 2007 yılı verilerine göre; sadece Doğu Asya Pasifik ve Güney Asya ülkelerindeki nüfus toplamının tek başına, gelişmiş ülkelerdeki nüfus toplamını büyük bir farkla aşması ve gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus toplamının da bu üçünün toplamını bile geçmesi son derece vahim bir görüntü sergilemektedir.

Tablo 3. Dünya Bankası Verilerine Göre Çeşitli Ülkelerdeki Nüfus Artış Hızı

	Toplam Nüfus (milyon)							Yıllık Ortalama Artış (%)						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GOÜ Toplamı	5.295	5.436	5.580	5.726	5.878	6.034	6.188	2,68	2,66	2,64	2,63	2,65	2,65	2,55
Sahra altı Afrika	690	707	725	743	762	781	799	2,61	2,52	2,53	2,49	2,50	2,48	2,37
Doğu Asya ve Pasifik	1.820	1.836	1.852	1.868	1.884	1.898	1.914	0,93	0,89	0,86	0,84	0,86	0,77	0,81
Güney Asya	1.382	1.406	1.429	1.456	1.476	1.499	1.520	1,71	1,74	1,69	1,64	1,59	1,56	1,40
Avrupa ve Orta Asya	444	444	444	444	443	444	445	-0	-0,01	0,06	-0,07	0,07	0,09	0,04
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	281	286	292	297	302	308	313	1,9	1,87	1,83	1,82	1,78	1,78	1,73
Latin Amerika ve Karaibler	521	528	535	542	549	556	562	1,38	1,35	1,33	1,31	1,29	1,28	1,19
Gelişmiş Ülkeler	1.012	1.019	1.027	1.034	1.042	1.049	1.056	0,7	0,72	0,75	0,71	0,71	0,71	0,66
Toplam	6.152	6.222	6.307	6.383	6.461	6.538	6.612	1,27	1,25	1,25	1,21	1,22	1,19	1,13

Kaynak: World Bank, World Development Report, 1995,a. 210-211’den Vural F.Savaş, Ergül Han ve Ayten Ayşen Kaya, İktisadi Kalkınma, Ed: Ergül Han, Eskişehir: A.Ü. İktisat Fakültesi Ders Kitapları, Yayın No: 37 s.153.

Bu durumda Malthus’un nüfus artışına yönelik tezi geçerlilik kazanabilmektedir. Yani Malthus’a göre; geometrik olarak, her 30–40 yılda bir dünya nüfusu 2 katı kadar artmaktadır. Aritmetik olarak artan besin maddeleri ise bu

hıza ulaşamamaktadır. Sonuç olarak, dünya nüfusunun büyük bir açlık yaşaması olasılığı da yüksek bulunmaktadır.

2.1.2.2. Emek Piyasası Faktörü

Yoğun olarak gelişmekte olan ülkelerde yaşanan, emek piyasası ile yoksulluk arasında iç içe geçmiş bağlantının, ekonomik faktörler üzerindeki etkisi belirgin bir biçimde görülmektedir. Özellikle; teknolojinin ilerleme süreci iş gücü piyasalarını derinden etkilemiş, sanayileşmeyle başlayan seri üretim küçük atölye sahiplerini zaman içerisinde yok etmiştir. Zira önceden kendi atölyesinde dikim yapan ustalar, şu an büyük fabrikalarda çalışabilmek için fabrika kapılarını aşındırmaktadırlar.

Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ile birlikte çok uluslu şirketlerin uyguladıkları politikalarla sendikal haklar güç kaybetmiştir. Sendikal hakların güç kaybetmesi, işçilerin çalışma standartlarına etki edemez hale gelmiş, iş güvenliği ortadan kalkmış, tam zamanlı çalışma imkânı da azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde belirgin bir şekilde gözlemlenen bu durum, istihdam açısından olumsuz bir etki yaratmış, iş imkânlarının azalmasıyla birlikte işsiz kesimi çoğaltmıştır.

Özellikle 1980'lerle birlikte gündeme gelen yapısal uyum programları gelişmekte olan ülkelerin işgücü piyasalarındaki bu olumsuz durumunu içinden çıkılması zor bir hale getirerek, zaten artma eğiliminde olan işsizliği daha da yüksek seviyelere ulaştırmıştır. Yapısal uyum programlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan özelleştirmeler, birçok emek sahibinin işten çıkarılmasına sebep olmuş, ayrıca yeniden çalışabilmelerini sağlayacak farklı bir istihdam olanağı da oluşturulmamıştır. Bunun sonucunda; işten çıkarılıp da yeni bir iş imkanı verilmeyen işsizler, geçinebilmek için çalışma standartları düşük olan enformel sektöre kaymak zorunda kalmışlardır.

Pek çok gelişmekte olan ülkede benzeri yaşanmış olan bu durum, uyum programlarının çok uluslu şirketler lehine yaptığı düzenlemelerin bir sonucudur. Yüksek kar kazanmak amacını güden bu şirketlere göre ayarlanan politikalar, gelişmekte olan ülkelerin sendikalarını zayıflatarak işgücü maliyetlerini minimuma çekmektedir. Milyonlarca kişiden oluşan vasıfsız işgücünü uzun çalışma saatleri ve düşük ücretlerle çalıştıran küresel sermaye, nitelikli çalışanlarının da iş güvenliğini

elinden almıştır. Dolayısıyla bu ülkeler, yapısal uyum programlarının çok uluslu şirketler için dayattığı ekonomi politikalarıyla iyice fakirleşmişlerdir. Emek piyasaları ise tüm bunlardan etkilenmiş, geçinebilecek kadar ücret almayan ya da hiç işi olmayan insanlar, yoksulluğu iyiden iyiye hissetmişlerdir.

2.1.2.3. Finans piyasası Faktörü

Kalkınma da önemli rolü olan finans sektörünün, yoksulluğa olan etkisinin inkârı mümkün değildir. Kalkınma hızı genel olarak, finansman ile gerçekleşebilecek nitelikte olduğu için kaynak ayırma konusuna dikkat etmek gerekmektedir. Zira kalkınabilmek için uygun kaynakları ayıran ülkeler bu kaynakları yerinde kullanmak şartıyla bir zaman sonra zenginleşebilmektedir. Yani üretimin hepsini tüketime yöneltmeyip birazının da yatırıma yöneltilmesi, toplumdaki tasarruf miktarının artmasını sağlayarak kalkınma için gerekli kaynakları tahsis edebilmektedir (Şen, Saruç ve Keskin, 2004: 198).

Ancak gelişmekte olan ülkelerde toplum, ürettiğinin büyük bir bölümünü tüketime harcamaktadır. Aslında tüketilen ürünlerin çoğunu da gelişmiş ülkelere ithal edilen bilgisayar, cep telefonu gibi teknoloji içerikli ürünler oluşturmaktadır. Yani gelişmekte olan ülkelerde toplumlar kazandıklarından daha fazla tükettikleri için tasarruf yapmakta zorlanmaktadırlar. Bu ülkeler yoksulluktan kurtulabilmek için ise yoğun sermaye kullanıp verimliliklerini artırmalıdır. Bunun için de yüksek bir gelir düzeyi gerekmektedir. Çünkü bir çeşit kısır döngü gibi gelir düşüklüğü tasarrufların da düşük olmasına yol açarken, tasarrufların düşüklüğü ise yatırımları azaltmaktadır. Yatırımların azlığı ile istihdam olumsuz etkilenmekte, kişisel geliri düşürmekte, bu da beraberinde gelirin tümü ile tüketime yönelmesini getirerek tasarruf yapılmasına olanak tanımamaktadır.

Gelişmekte olan ülkeleri yoksulluğun eşiğine getiren en önemli faktörlerden bir diğeri de iç tasarrufların son derece yetersiz olmasıdır. Tüketimi kısımadan tasarrufların artırabilmesi için gelirin artırılması gerekmektedir. Bunun için örneğin atıl durumda bulunan üretim faktörlerinin, özellikle de emeğin tam istihdamı sağlanmalıdır (Şen, Saruç ve Keskin, 2004: 200). Elde tutulan tasarruf araçlarına, piyasalarda işlerlik kazandırmak suretiyle ekonomi canlandırılmalıdır.

Bunun yanı sıra, atıl sermayenin de tasarruf amacıyla etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Teknik arızalar ve bakımsızlıktan kullanılamaz hale gelen makineler, gelişmekte olan ülkelerde sermaye savurganlığına neden olmaktadır. Bunu önleyebilmek için makinelerin alanında uzman işçilerin kullanımına verilerek maliyetinin azaltılması gerekmektedir (Savaş, Han ve Kaya, 1999: 91). Bunlar gelişmekte olan ekonomilerde tüketimi kısımadan yapılan tasarruf etme yollarıdır. Bir de tüketimi kısarak tasarruf etme yolları vardır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bunu gerçekleştirmek çok zordur. Zaten bu ülkeler, kişi başına gelir düzeyinin minimum seviyelerde olduğu ülkelerdir.

Gelişmekte olan ülkelerde, sermaye birikimini hızlandırması açısından en çok kullanılan yöntemlerden biri de enflasyondur. Enflasyon, üretim faktörlerini uygun bulunan sektörlerle yönlendirir ve tasarrufları artırır. Böylelikle sermaye birikimi hızla sağlanmak suretiyle ekonomiye kazandırılmış olunur (Savaş, Han ve Kaya, 1999: 95). Daha çok para arzını artırmak suretiyle yaratılan enflasyon, yatırımları artırıcı bir etki yapmaktadır. Şöyle ki artan para arzı sayesinde, ucuza fon sağlayan girişimci kesim (tam istihdam da olan bir ekonomi varsayımına göre) yatırımlarını artıracak ve bu yatırımlarında çalıştırılmak üzere başka sektörlerden emek talep edecektir. Talebi artan emeğin ücreti artacak, ayrıldıkları sektörün de faktör fiyatları yükselecektir. Bu durum da ürettikleri malların talebi arttığı için fiyatları yukarı çekecek, bir zaman sonra ise aynı malın talebi yüksek fiyatlardan düşüş eğilimi göstermeye başlayacaktır. Ancak, toplumdaki tasarrufun ortalama ve marjinal eğilimine kıyasla yatırımcıların tasarruflarının ortalama ve marjinal eğilimi daha yüksek olmalıdır. Bunun sebebi ise para arzındaki artış karşısında üreticilerin tüketim yapmayı yatırım yapmaya tercih edebilir olmasıdır.

Diğer bir sorun ise tüketicilerin de fiyatlardaki artışın ücretlerindeki artışı eritecek güçte olduğunu düşünerek, tüketimleri yeterince artırmamasıdır. Bu durumda, fiyat artışını gerçekleştirecek talep artışı olmayacağı için sonuçta olması beklenen talep artışı da gerçekleşemeyecektir. Her iki durumda da hem üretici, hem tüketici boyutunda gerçekleşen gelişmeler sermaye birikiminin sağlanmasına engel olmaktadır. Zaten, enflasyonla sermaye birikimi sağlayabilmek için bütün ekonomide çok ciddi bir fiyat ve ücret kontrolün ile üretim faktörlerinin mobilitesinin tam olması gerekmektedir (Savaş, Han ve Kaya, 1999: 97). Aksi

halde, yani fiyat ve ücrette sağlam bir kontrol sağlanamazsa, bu faktörlerle birlikte devamlı yükselen bir enflasyon tablosu ortaya çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin yoksulluğunda rol oynayan diğer bir unsur da vergi sistemidir. Bu ülkelerde bireyler, kazandıkları gelirlerin büyük bir kısmını vergi olarak verirler ve bu yüzden de vergiye olumlu yaklaşmazlar. Ancak bu vergi; lüks tüketimi kısıacak, yatırımları azaltmayıp arazi mülkiyetini üretime yönlendirecek vergilendirme, olursa faydalı olabilmektedir. Zira gelişmekte olan ülkelerde vergilemede adalet kadar yoksulluğa çare olacak vergilendirme ilkeleri de önem arz etmektedir. Sırf bu sebeple pek çok gelişmekte olan ülkede arazileri üretime teşvik etmek amacıyla güden boş arazinin mülkiyetinde yüksek vergilendirme, yatırımın mülkiyetinde ise düşük vergilendirmeye gitme yöntemi benimsenmiştir. Aynı şekilde sermayenin de yatırıma teşvik edilmesi için pek çok gelişmekte olan ülkede küçük tasarruflardan büyük fonlar yaratacağı düşünülerek kurumlar vergisinde şirketleşmeyi özendirici ayrıcalıklar ve indirimler getirilmiştir (Savaş, Han ve Kaya, 1999: 104). Sonuç olarak, kalkınmanın finansmanı amacıyla hizmet eden pek çok vergilendirme ilkesi benimsenebilir. Ancak bu yolla sağlanan vergiler gelir adaletsizliğini dengeler nitelikte olmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğa neden olan etkenlerden bir diğeri de yabancı özel sermayedir. Vural'a göre yabancı özel sermayenin iki çeşidi vardır. Birincisi; kısa vadeli olan "portföy yatırımı"dır. Bu portföy yatırımı, oynak denecek derecedeki hareketliliği ve bu hareketliliğe rağmen, düşük maliyetli oluşu ile uzun dönem faydası olmadığı gibi ekonomik bunalım ortamlarında da yabancı sermayenin ülkeye girişini zorlaştırmaktadır. İkincisi; Doğrudan Yatırım'dır. Bu yatırım türü eğer yeni tesisler kuruyorsa portföy yatırımlarından farklı olarak, üretimi artırmak suretiyle uzun dönemli fayda getirecek teknik alt yapıyı oluşturabilmektedir. Verimlilik artışı sağlayan donanımı ile de geldiği ülkeye büyüme olanağı sunmaktadır. Bu iki yatırım çeşidi içinde en makul olanı doğrudan yatırım olarak görülmektedir. Ancak bununla ilgili de bazı sakıncalar olduğundan bahsedilebilir. Mesela doğrudan yatırımlarla, yatırımdan elde edilen kârın önemli bir kısmı yurt dışına transfer edileceğinden ulusal ekonomide yatırımdan doğan gelir artışı azalabilir. Bu da iç tasarrufların miktarını düşürmektedir.

Gelişmekte olan ülkeleri yoksullaştıran diğer bir neden de dış borçlanma ve dış yardımlardır. Genellikle Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi çeşitli kuruluşların aracılığıyla sağlanan dış fonların, bazen de bağımsız nitelikteki çeşitli kuruluşlardan temin edildiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardım etmek adı altında verilen bu borçlar, aslında karşı tarafa belli bazı tavizlerin gösterilmesi beklentisi içindedir. Zira genellikle kredi biçiminde olan dış borçlar beraberinde çeşitli ulusal nitelikteki tavizleri de getirmektedir. Bunların, ekonomik ve politik içerikli oldukları da söylenebilir. Zira gelişmiş ülkeler tarafından verilen bu borçların her ne kadar yardım amaçlı olduğu öne sürülse de aslında, ardında başka gizli nedenleri barındırdığı görülmektedir. Borç veren ülkeler, çıkarlarına uygun olarak bir takım hesaplar yapmakta ve bu hesaplara göre de gelişmekte olan ülkelere kredi vermektedir. Bu hesaplar arasında, dış ülkelere sattıkları ihraç malları finanse etmek ve ürettiklerine pazar yaratmak hayali bulunmaktadır (Jones, 1969: 56). Aynı zamanda; her ne kadar dış yardımlar da dış borçlardan farklı olarak karşılıksız nitelikte iseler de gizledikleri özel amaçlar dolayısıyla dış borçlarda olduğu gibi ekonomik veya politik çıkar beklentisi içinde oldukları düşünülebilir. Özellikle yardım yapan ülkelerin, yardım ettikleri ülkelere kendi üretimlerini daha pahalıya satın alma zorunluluğu koymaları da sıkça görülen bir durumdur (Davenport, 1969: 14).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME İLE ARTAN YOKSULLUĞUN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ VE TÜRKİYE

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUK

Son 30 yılda bütün dünyaya yayılan neo liberal politikaların ivme kazandırdığı küreselleşme süreci, yoksulluğun artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler uluslar arası kuruluşlarla yaptıkları anlaşmalarla hızla neoliberal küreselleşme sürecinin içine çekilirken sanayileşmiş ülkelerin dış ticarete özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünlerine yönelik korumacı eğilimlerini ve tarımsal desteklerini sürdürmeleri bu sürecin gelişmekte olan ülkeler aleyhine işlediğini göstermektedir.

1.1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KÜRESELLEŞME VE YOKSULLUK SÜRECİ

“Küresel bolluk, küresel iletişim ve teknolojik kabiliyetler gibi insani koşullar son yüz yılda tarihin geri kalanına kıyasla karşılaştırılmayacak ölçüde ilerleme göstermesine karşın, yoksulluk olanca şiddetiyle devam etmekte, ayrıca küresel kazanımların dağılımının da eşitlikten uzak olduğu görülmektedir” (DPT, 2007: 7).

En zengin 20 ülkenin ortalama geliri, en fakir 20 ülkenin gelirininin 37 katıdır ve bu fark son kırk yılda ikiye katlanmıştır (Wold Bank, 2000/2001: 3).

1.1.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Boyutu ve Gelişimi

Dünya nüfusunun % 10’nu, toplam mal ve hizmetlerin % 70’ini üretip dünya gelirininin % 70’ini elde etmektedir ki, bu yaklaşık kişi başına yıllık ortalama 30,000 \$’a denk gelmektedir (Collier & Dolar, 2001: 1787–1805). Öte yandan 6,5 milyarlık dünya nüfusunun 3,2 milyarı (yaklaşık yarısı) günlük 2 \$’lık yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Zengin ülkelerde 100 çocuk içinde 5 yaşına ulaşamayanların sayısı 1’den az olmasına rağmen, fakir ülkelerde 100 çocuk içinde 5’den de fazlası 5 yaş öncesi ölümle tanışmaktadır. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocuk nüfusunun % 5’i yetersiz beslenme ile karşı karşıyadır, fakir ülkelerde bu oran % 50’nin üstündedir

(World Bank, World Development Report 2000/2001, Attacking Poverty, Washington, 2000: 3).

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) kaynaklarından derlenen veriler ışığında, bölgeler ve seçilmiş ülkeler itibariyle yoksulluğun ve insani gelişimin boyutları incelendiğinde, Dünya'nın farklı bölgelerinde yoksulluk düzeyleri ve yoksulluğun yıllar itibariyle seyrine ilişkin gelişmeler farklılık göstermektedir. Dünya'daki yoksulluğun boyutları ve Dünya'nın belli başlı bölgeleri arasındaki dağılım, 1987 ve 2005 yılları için Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Dünya'nın Değişik Bölgelerinde Yoksul Nüfus ve Yoksulluk Oranları, 1987–2005

Bölgeler	Yoksul İnsan Sayısı (Milyon Kişi) ^a					
	1987 ^c	1990 ^d	2000 ^d	2001 ^d	2002 ^e	2005 ^e
Doğu Asya ve Pasifik (DAP)	417,5	470	261	271	214	316
Çin Hariç DAP	114,1	110	57	60	180	92
Avrupa/Orta Asya	1,1	6	20	17	17	17
Güney Amerika/Karayipler	63,7	48	56	50	47	45
Orta Doğu/Kuzey Afrika	9,3	5	8	7	5	11
Güney Asya	474,4	467	432	431	437	696
Güney Sahra	217,2	241	323	313	303	388
Toplam	1.183,20	1.237	1.100	1.089	1.015	1.374
Çin Hariç	879,8	877	896	877	835	1.166
Yoksulluk Oranı (yüzde) ^b						
	1987 ^c	1990 ^d	2000 ^d	2001 ^d	2002 ^e	2005 ^e
Doğu Asya ve Pasifik	26,6	29,4	14,5	14,9	11,6	16,8
Çin Hariç DAP	23,9	24,1	10,6	10,8	14	7,2
Avrupa/Orta Asya	0,2	1,4	4,2	3,6	2,1	3,7
Güney Amerika/Karayipler	15,3	11	10,8	9,5	8,9	8,2
Orta Doğu/Kuzey Afrika	4,3	2,1	2,8	2,4	1,6	3,6
Güney Asya	44,9	41,5	31,9	31,3	31,2	40,8
Güney Sahra	46,6	47,4	49	46,4	44	50,9
Toplam	28,3	28,3	21,6	21,1	19,4	25,2
Çin Hariç	28,5	27,2	23,3	22,5	21,1	27,1

Kaynak: c. Dünya Bankası, 2000, s.23. d. Dünya Bankası, 2005, s.21. e. Dünya Bankası, 2006.

a. Günde 1 \$'dan az gelire geçinen insan sayısı (milyon) b. Günde 1 \$'dan az gelire geçinenlerin toplam nüfusa oranı (yüzde)

Tablo 4'te görüldüğü gibi, günlük 1 \$'ın altında gelir elde eden yoksulların toplam dünya nüfusu içerisindeki oranı 1987 yılında % 28,3 iken 2005 yılında % 25,2'ye düşmüştür. Doğu Asya ve Pasifik, Güney Amerika ve Karayipler de 1987 yılından 2005 yılına yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı düşmüştür. Bu düşüş

D.Asya ve Pasifik bölgesinde oldukça şiddetlidir. Avrupa ve Orta Asya'da 1987 yılında 1,1 milyon olan yoksul insan sayısı 2005 yılında 17 milyona çıkmıştır. Bu artışa paralel olarak, yoksulların toplam nüfusa oranı söz konusu yıllarda % 0,2'den % 3,7'ye çıkmıştır.

1987 yılında Güney Sahra'da 217,2 milyon kişi yoksulluk sınırı altında yaşamakta iken 2005 yılında bu rakam 388 milyon kişiye çıkmıştır. Bunun aksine Güney Amerika ve Karayipler'de yoksul insan sayısı yaklaşık olarak % 30 oranında azalarak 63,7 milyondan 45 milyona düşmüş ve yoksulların toplam nüfusa oranı % 15,3'den % 8,2'ye gerilemiştir. 1987 yılında 1,183 milyon insan yoksulluk sınırı altında yaşamakta iken 2005 yılında bu rakam 1,374 milyondur. Bu rakamın 1987 yılında toplam dünya nüfusuna oranı % 28,3 iken 2005 yılında % 25,2'ye gerilemiştir. 1987 yılında toplam dünya nüfusunda en fazla yoksul sayısına sahip bölge Güney Asya'dır. 2005 yılına gelindiğinde ise yoksul nüfusunun en kalabalık olduğu bölge Güney Asya ve Güney Sahra'dır. Buna karşın yaşanan ekonomik krizlere rağmen Çin hariç Doğu Asya ve Pasifik bölgesindeki yoksul nüfusunda önemli bir düşüş sağlanmış ve yoksul nüfus sıralamasında 1987'e göre bu bölge üçüncü sıraya gerilemiştir.

Söz konusu yıllarda yoksulluk oranlarına bakıldığında Güney Sahra'nın en kötü durumdaki bölge olduğu görülmektedir. Bu bölgede yaşayanların yarısından fazlası yoksuldur ve yoksulların toplam bölge nüfusu içindeki oranı % 50,9 ile 2005 yılında en yüksek düzeye ulaşmıştır. Bu bölgeyi Güney Asya takip etmektedir. Güney Asya'da toplam nüfus içerisindeki yoksul nüfusun oranı, 2005 yılında % 40,8 olarak gerçekleşmiştir. Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde yoksul nüfusundaki azalma, yoksul nüfusun toplam nüfusa oranında da görülmüştür. 1987 yılında bölgede yaklaşık her yüz kişiden yirmi altısı yoksulken, 2005 yılında yaklaşık her yüz kişiden on altısı yoksuldur.

Burada yoksulluk 1 ve 2 \$ altı diye tarif edilmesine rağmen 20 yıl önce 1 \$'ın alım gücü farklılığına da dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca küresel gelir kat kat artarken bu gelirin oluşumunda pay sahibi olan insanların hala 1 \$'a göre yoksul ve fakir sınıflaması yapılması hiçte ahlaki gözükmemektedir. Yine ayrıca söz konusu ülkeler içindeki gelir dağılımı bozuklukları ve GSYİH ile GSMH arasındaki farkın

dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü birçok gelişmekte olan ülkede yabancı sermayeli şirket üretim yaparak o ülkenin GSYİH'sını arttırmakta fakat kur transferi ile o ülkeye artan gelirden pek bir şey kalmamaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun ölçülmesinde GSYİH değil GSMH dikkate alınmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğun boyutu görelî gelir yoksulluğu yaklaşımı çerçevesinde incelenecek olursa, bölgeler arası farklı perspektifler karşımıza çıkmaktadır. Tablo 5'te günlük 2 \$'lık görelî yoksulluk çizgisi yaklaşımı ile Dünya'nın değişik bölgelerinde yoksul nüfus ve yoksulluk oranları verilmiştir. Buna göre Tablo 4 ve Tablo 5 karşılaştırıldığında dünyadaki yoksulluk profilinin oldukça değiştiği gözlenmektedir. Görelî olarak dünya nüfusu içerisindeki yoksulların oranına bakıldığında, bölgeler itibariyle 1990 yılında yoksulluğun en yoğun olduğu bölgeler sırasıyla D.Asya ve Pasifik, Güney Asya, Çin ve Güney Sahra'dır.

Tablo 5. Dünya'nın Değişik Bölgelerinde Görelî Yoksul Sayısı ve Yoksulluk Oranları, 1987–2005

Bölgeler	Yoksul İnsan Sayısı (Milyon Kişi) ^a					
	1987 ^c	1990 ^c	2000 ^c	2001 ^c	2002 ^d	2005 ^d
Doğu Asya ve Pasifik (DAP)	1.238	1.094	873	864	748	729
Çin	907	800	600	594	533	474
Avrupa/Orta Asya	25	31	101	93	76	42
Güney Amerika/Karayipler	108	121	136	128	123	94
Orta Doğu/Kuzey Afrika	47	50	72	70	61	51
Güney Asya	881	971	1.052	1.064	1.091	1.092
Güney Sahra	351	386	504	516	516	558
Toplam	2.646	2.653	2.737	2.735	2.614	2.564
Çin Hariç	1.739	1.854	2.138	2.142	2.082	2.090
Yoksulluk Oranı (yüzde) ^b						
	1987 ^c	1990 ^c	2000 ^c	2001 ^c	2002 ^d	2005 ^d
Doğu Asya ve Pasifik	81,6	68,5	48,3	47,4	40,7	38,7
Çin	83,7	69,9	47,3	46,7	41,6	36,3
Avrupa/Orta Asya	5,6	6,8	21,3	19,7	16,1	8,9
Güney Amerika/Karayipler	24,8	27,6	26,3	24,5	23,4	17,1
Orta Doğu/Kuzey Afrika	22,7	21,0	24,4	23,2	19,8	16,9
Güney Asya	83,9	86,3	77,7	77,2	77,8	73,9
Güney Sahra	74,0	76,0	76,5	76,2	74,9	72,9
Toplam	64,3	60,8	53,6	52,9	50,0	47,0
Çin Hariç	48,8	57,5	55,7	54,9	52,7	50,1

Kaynak: c. Dünya Bankası, 2005, s.22. d. Dünya Bankası, 2006.

a. Günde 2 \$'dan az gelire geçinen insan sayısı (milyon)

b. Günde 2 \$'dan az gelire geçinenlerin toplam nüfusa oranı (yüzde)

Dünya ortalaması 1990 yılında % 60,8 iken 2005 yılında % 47'ye düşmüştür. 2005 yılında Güney Asya'da 1.092 milyon kişi, Doğu Asya ve Pasifik'te 729 milyon kişi ve Güney Sahra'da 558 milyon kişi görece olarak yoksuldur. Bu bölgelerden sadece Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi'nde yoksul insan sayısında 1990 yılından 2005 yılına düşüş, diğer iki bölgede bir artış görülmektedir. "Uluslar arası yoksulluk çizgisi günde 2 \$'a yükseltildiğinde, yoksulluğun çok daha yüksek oranlara sıçraması, bu oranın yoksulluk çizgisinin civarında önemli bir yığılma olduğunu göstermektedir" (Şenses, 2001: 118).

Tablo 6'da da günlük 1 \$ ve 2 \$ olarak belirlenen uluslararası yoksulluk sınırlarına göre seçilmiş bazı ülkelerdeki yoksulluk profili ve gelir dağılımı gösterilmektedir. Günlük 1 \$ yoksulluk sınırına göre Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Güney Kore, Polonya ve Rusya en düşük oranlara sahiptir. Ancak; Zambiya, Bangladeş, Hindistan ve Endonezya için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir.

Uluslararası yoksulluk sınırı günde 2 \$'a yükseltildiğinde, Zambiya'da yoksulluk % 87,4 olmaktadır. Zambiya'dan sonra görece yoksulluğun en şiddetli olduğu ülkeler Bangladeş, Hindistan ve Endonezya'dır. Bu ülkelerde yaklaşık her on kişiden sekizi yoksuldur. Daha sonra bu ülkeleri % 73,6 ile Pakistan, % 58,3 ile Kenya, % 46,7 ile Çin ve % 43,9 ile Mısır takip etmektedir.

Gelir dağılımı ile ilgili olarak Gini katsayısına bakıldığında ise, gelir dağılımının en bozuk olduğu ülke 0,59 Gini katsayısı ile Brezilya'dır. Bu ülkeyi 0,53 Gini katsayısı ile Zambiya, 0,51 ile Şili ve 0,45 ile Çin takip etmektedir. Türkiye ve Sri Lanka'da ise Gini katsayısı 0,38'dir. Gelir dağılımında en iyi olan ülkeler ise Gini katsayısı 0,25 olan Çek Cumhuriyeti ve 0,27 olan Pakistan'dır. Bu ülkeleri sırası ile Polonya, Bangladeş, Güney Kore ve Rusya takip etmektedir.

Tablo 6. Bazı Uluslararası Yoksulluk Sınırlarına Göre Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Oranı ve Gini Katsayısı

Ülke	Yoksulluk Oranı			Gelir Dağılımı	
	Anket Yılı	Günde 1\$ (%)	Günde 2\$ (%)	Anket Yılı	Gini Katsayısı
Çek Cumhuriyeti	2001	< 2	< 2	2006	0,25
Bangladeş	2000	36,0	82,8	2000	0,31
Brezilya	2001	8,2	22,4	2006	0,59
Şili	2000	< 2	9,6	2000	0,51
Çin	2001	16,6	46,7	2001	0,45
Mısır	2000	3,1	43,9	2000	0,34
Hindistan	2000	35,3	80,6	2000	0,33
Endonezya	2002	35,3	80,6	2000	0,34
Kenya	1997	22,8	58,3	1997	0,44
Güney Kore	1998	< 2	< 2	1998	0,32
Pakistan	2001	17,0	73,6	2001	0,27
Polonya	2002	< 2	< 2	2002	0,31
Rusya	2002	< 2	7,5	2002	0,32
Sri Lanka	2002	5,6	41,6	2002	0,38
Tayland	2000	< 2	32,5	2002	0,40
Türkiye	2002	< 2	9,2	2005	0,38
Zambiya	1998	63,7	87,4	1998	0,53

Kaynak: World Bank, World Development Report 2006, The World Bank and Oxford University Press, 2005, s.294-295.

World Bank, State Institute of Statistics Turkey, Turkey Joint Poverty Assessment Report, 2005, s.8. (Türkiye için)

Tablo 7’de beş yaşından küçük çocuklarda kötü beslenme, ölüm ve kaliteli suya erişim oranı gibi bazı refah göstergeleri görülmektedir. Söz konusu alanlarda, ABD, Fransa, İsveç, Japonya ve Avustralya gibi gelişmiş ülkelerin sorun yaşamadığı anlaşılmaktadır. Güney Kore, Malezya ve Şili gibi ülkelerin bu göstergeler çerçevesinde gelişmiş ülke düzeyine çok yaklaştıkları, buna karşılık kötü beslenme oranının Bangladeş, Endonezya, Sri Lanka gibi ülkelerde, çocuk ölüm oranlarının, özellikle Zambiya, Tanzanya, Kenya ve Gana’da çok yüksek boyutlara ulaştığı, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerin ise her iki gösterge açısından da çok yüksek oranlarla karşı karşıya kaldığı gözlenmektedir. Öte yandan Zambiya, Sri Lanka ve Tanzanya gibi ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğunun kaliteli sudan yoksun olduğu, görülmektedir.

Tablo 7. Seçilmiş Ülkelerde Değişik Refah Göstergeleri, 2006

Ülkeler	Düşük Ağırlıklı Çocuk Oranı ^a	Çocuk Ölüm Oranı ^b	Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişim Endeksi Sıralaması ^c	Kaliteli Suya Erişim Oranı ^d
Avustralya	0	5,60	2	99
Cezayir	13	38	91	...
Bangladeş	56	69,20	121	84
Şili	1	9,26	39	85
Çin	16	23,70	76	90
Çek Cum.	1	3,93	32	...
Mısır	12	35,30	97	98
Gana	27	119,90	108	80
Yunanistan	...	4,38	24	100
Hindistan	43,5	76,40	105	89
Endonezya	34	33,60	92	80
Japonya	...	3,59	11	100
Kenya	23	120,60	112	57
G. Kore	...	4,92	29	83
Malezya	20	11,60	55	99
Pakistan	38	97,20	117	90
Portekiz	...	4,12	28	99
Rusya	3	15,75	52	97
Sri Lanka	38	12,92	70	82
İsveç	...	3,40	5	100
Tanzanya	31	118,20	124	55
Türkiye	10	26	71	97
Fransa	...	4,34	71	100
ABD	1	...	4	...
Zambiya	14	105	127	81

Kaynak: 1. sütun: World Bank, 2000 (Tablo 2) s.276–277, 3. sütun: UNDP, 2001 (Tablo 21), s.210–213, 2. ve 4. sütunlar UNDP, 2008 report.

- a. Beş yaşından küçük çocuklar içinde yüzde pay
- b. Beş yaşından küçük çocuklar için, 1000 kişi içinde
- c. 162 ülke içinde ülkenin sırası
- d. Bu olanaktan yararlananların toplam nüfusa yüzde oranı

Tablo 8’de seçilmiş ülkelerde UNDP’nin İnsani Gelişim Endeksi’nin (İGE) hesaplanmasında kullanılan yaşam kalitesi göstergelerine ve İGE’ne yer verilmiştir. Tablo 8’e göre gelişmiş ülkelerin bu göstergeler açısından oldukça iyi durumda oldukları görülmektedir. Örneğin, İGE Avustralya’da 0,965, İsveç ve Fransa’da 0,955’dir. Gelişmiş ülkelerde bu göstergeler açısından farklılık çok olmamasına karşın, gelişmekte olan ülkelerde oldukça büyük boyutlardadır. Yaşam beklentisi Zambiya’da 41,67 ve Kenya’da 53,44 yıl iken Türkiye’de 71,49, Mısır’da 71,01 ve Bangladeş’te 63,66 yıldır. Toplumun Bangladeş’te % 40,8’i, Pakistan’da % 45’i ve

Hindistan’da % 56,5’i okur-yazar iken bu oran Rusya’da % 99,5, Şili’de % 95,6 ve Sri Lanka’da % 91,4’dür. Bunun yanında okullaşma oranı, Tanzanya’da % 32, Bangladeş’te % 37 ve Pakistan’da % 40 iken bu oran Rusya ve Şili’de % 78 ve Cezayir’de % 72’dir.

Tablo 8. Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme Endeksi, 2006

Ülkeler	Doğumda Yaşam Beklentisi	Okur Yazarlık Oranı (%) ^a	Okullaşma Oranı (%) ^b	Kişi Başına Gelir (\$) ^c	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)
Avustralya	81	...	116	36,225	0,965
Cezayir	71,99	66,6	72	6,538	0,748
Bangladeş	63,66	40,8	37	1,408	0,524
Şili	78,29	95,6	78	14,688	0,874
Çin	72,00	83,5	73	5,943	0,781
Mısır	71,01	54,6	76	5,495	0,716
Yunanistan	79,41	97,1	81	30,661	0,947
Hindistan	64,47	56,5	56	2,563	0,609
Endonezya	68,16	86,3	65	3,728	0,726
Japonya	82,32	...	82	33,596	0,956
Kenya	53,44	81,5	51	1,734	0,532
G. Kore	78,50	97,6	90	24,803	0,928
Malezya	74,05	87,0	66	14,225	0,823
Pakistan	65,21	45,0	40	2,594	0,562
Portekiz	78,38	91,9	96	24,031	0,900
Rusya	65,56	99,5	78	16,161	0,806
Sri Lanka	74,97	91,4	70	4,264	0,742
İsveç	80,77	...	101	42,840	0,955
Tanzanya	51,89	74,7	32	1,255	0,503
Türkiye	71,49	84,6	62	13,447	0,798
Fransa	80,56	...	94	34,262	0,955
ABD	80,42	...	95	47,025	0,950
Zambiya	41,67	77,2	49	1,323	0,453

Kaynak: 3. ve 5. sütunlar: UNDP, 2001, s.141–144

1. 2. ve 4. sütunlar UNDP, 2008 report.

a. Yetişkinler (15 ve daha yukarı yaşlar için) b. İlk, orta ve yüksek öğretim için bileşik oran

c. Satın alma gücü paritesine göre

1.1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğu Artırıcı Faktörler

Devlet Planlama Teşkilatı’nın “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele” başlıklı, özel ihtisas komisyonu raporunda, yoksulluğu artırıcı faktörler şu şekilde sıralanmaktadır (DPT, 2001: 126–132):

- Gelir dağılımında eşitsizliklerin artışı,

- Kır-kent ayrımı,
- Cinsiyete bağılı ayrımcılığın yaygın olması,
- Yaşlılık ve çocuk olmanın durumu,
- Bölgeler arasındaki dengesizlikler,
- Ekonomik küreselleşme,
- Ulus devletin küçülmesi,
- Yolsuzluk,
- Yanlış ekonomi politikaları.

a) Gelir dağılımında eşitsizliklerin artışı yoksulluğu artıran önemli bir konu olmaktadır. 1960 yılında dünya nüfusunun en zengin % 20'si ile en fakir % 20'si karşılaştırması 30'a 1 iken 1994'te bu oran 78'e 1 haline gelmektedir. Yoksulluğun en somut artış gösterdiği bölgeler açısından ise satın alma gücü paritesine göre yoksulluk sınırı Dünya Bankası tarafından 4 \$ olarak belirlenen eski Doğu Bloku ülkeleri dikkat çekmektedir. 1988'de Doğu Bloku ülkelerinin nüfusunun % 4'ü 4 \$ sınırında ve altında gelire sahip iken bu oran 1994'te % 32'ye yükselmektedir.

b) Yaşlılar ve çocuklar açısından bakıldığında da 1989–1994 yılları arasında Bulgaristan'da yaşlı yoksulların % 4'lerden % 28'e, Romanya'da ise çocuk yoksulların % 9'dan % 36'ya çıktığı gözlenmektedir. Yaşlılığın ve çocuk olmanın yoksulluk nedenleri arasında yer aldığına dikkat çeken bir diğer bilgi ise ABD ve İngiltere'deki yoksulların % 20'sinin yaşlılardan oluşmasıdır. Amerika'daki her dört çocuktan biri gelir yoksulu olarak görülürken, Avustralya, Kanada ve İngiltere'de her altı çocuktan biri yoksulluk sınırının altında yer almaktadır.

Yoksulluk ile insani yoksulluk arasında da doğrudan bir ilişkinin varlığına uluslar arası kaynaklar tarafından dikkat çekilmektedir. Örnek olarak, okur-yazar olmayanların oranının % 64 olduğu Pakistan ve Moritanya'da 1 \$'ın altında gelir sahipleri oranı Pakistan'da % 12 olmasına karşın, Moritanya'da % 31 olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde Peru ve Tayland'da okur-yazar olmayanların toplam nüfusa oranı % 12'nin altında olmasına karşın, Peru'da mutlak yoksullar nüfusun %

49'ünü oluştururken, Tayland'da nüfusun ancak % 0,1'i yoksulluk sınırının altında seyretmektedir.

c) Cinsiyete bağlı ayrımcılığın yaygın olduğu toplumlarda kadınların yoksulluğu yoksulluk artırıcı bir diğer unsur olarak görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki okur-yazar olmayanların % 60'ını kadınlar oluşturmaktadır. UNDP tarafından yapılan çalışmalarda kadınlar ile erkekler arasında hiçbir ülkede tam eşitlik koşullarının oluşturulamadığı, 39 ülkede eşite yakın uygulamanın gerçekleştirildiğine dikkat çekilmektedir.

d) Kır-kent ayrımının yoksulluk ile doğrudan bağlantılı olduğu uluslar arası kaynaklarca kabul edilmektedir. Zira 1990 yılında Güney Asya ülkelerinde kentlerde yaşayanların % 36'sı yoksulluk sınırının altında iken kırsal kesimlerde yaşayanların % 47'si yoksul tanımına girmektedir. Latin Amerika ve Karayipler'de de kırsal yoksulluk oranı kentsel yoksulluğun 1,8 katına ulaşmaktadır. Yoksulluğun yaşlılar, çocuklar, tek ebeveynli aileler ile gelir dağılımında adaletsizlik ve kır-kent ayrımının yanı sıra bölgeler arasındaki dengesizliklerle de doğrudan ilişki kurulduğu görülmektedir. Örnek olarak Filipinler'de 1991'de başkentte yoksul oranı % 15 iken Bicol ilinde yoksulluk oranı % 56'lara ulaşmaktadır. Aynı şekilde Endonezya'da Jakarta bölgesinde yoksul oranı % 10'larda kalırken, Yogyokarta ve Bali'de % 40'ın üzerine çıkabilmektedir.

e) Yoksulluğu artıran diğer bir faktör de göçtür. Bu konuyla yakından ilgili olan kurum, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)'dir. Bu kurum asıl olarak başka ülkeye sığınmış olanlarla ilgili olmasına rağmen, mülteci olmadıkları halde mülteci benzeri konumda bulunanlarla (örneğin eski Yugoslavya vatandaşlarına) ve kendi ülkesi içinde göç etmiş olanlarla da ilgilenmektedir. 1995 yılı rakamlarına göre UNHCR, 14,5 milyon mülteci, 3,5 milyon mülteci benzeri durumda olan ve 5,4 milyon da ülke içinde yerini terk etmek zorunda kalmış olanlarla ilgili çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca yine UNHCR'nin belirttiğine göre tüm Dünya'da sadece kendi ülkesi içinde göçe zorlanmış insan sayısı 36 milyon olarak tahmin edilmektedir.

f) Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler açısından yoksulluğu artıran bir başka konu ise "yolsuzluklar" olmaktadır. Yolsuzluklar, kayıt dışı ekonominin varlığını

sürdürmesine yol açarak, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri daha da artırarak, ekonomik kayıplara yol açmaktadırlar.

g) Ayrımcılık da yoksulluğa etki konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Zira bu konuda, ABD'ye ilişkin verilerin daha çok olması sebebiyle ABD'de var olan ayrımcılığın yoksulluğa etkisi üzerinde durulacaktır. Tablo 9'dan da anlaşılacağı gibi Amerika'da siyahların, beyazlara göre ortalama olarak üç kat daha fazla yoksul olduğu görülmektedir.

Tablo 9. ABD'de Yoksulluk Eğilimi, 1980–1990

	1980	1984	1986	1987	1988	1989	1990
Nüfus (milyon)	228	237	242	244	246	248	249
Yoksulluk (%)	13	14,4	13,6	13,4	13,1	12,8	13,5
Beyazlar	10,2	11,5	11	10,4	10,1	10	10,7
Siyahlar	32,5	33,8	31,1	32,6	31,6	30,7	31,9
İspanyol Asıllılar	25,7	28,4	27,3	28,1	26,8	26,2	28,1
Yaşlılar	15,7	12,4	12,4	12,5	12	11,4	12,6
Çocuklar	18,3	21,5	20,5	20,5	19,7	19,6	20,6
H.R Kadın Olan Aileler	36,7	38,4	38,3	38,3	37,2	32,2	33,4

Kaynak: Hunger 1993'ten aktaran, Recep DUMANLI, Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996, s.55.

Tabloya göre hane reisi kadın olan ailelerin yoksulluk olarak en kötü durumda oldukları görülmektedir. Bu çerçevede, ayrımcılığın diğer bir boyutu olan cinsiyet ayrımcılığının yoksullaştırıcı etkileri nedeniyle gelişmiş ülkelerde bile kadın yoksulluğunun önemli boyutlarda olduğu gözlenmektedir. ABD nüfusunun % 12'sini oluşturan siyahların, ülkedeki seçilmiş yönetim kalemlerinde temsil oranları % 5 iken bu oran ABD senatosunda % 1'e düşmektedir. Ayrıca sokakta yaşayan 6 milyon insanın % 48'i siyahlardan oluşurken, New York'ta bu oran % 60'a yükselmektedir (Demirer ve diğer., 1999: 340-341).

Tablo 10. ABD’de Seçilmiş Sağlık Göstergeleri (Siyahlar ve Beyazlar Arasında Bir karşılaştırma)

Göstergeler	Beyazlar	Siyahlar
Doğumda Yaşam Beklentisi (1995)	77 yıl	70,3 yıl
Çocuk Ölüm Oranları	% 6,7	% 15,6
Çocuk Felcine Karşı Aşılana Çocuk Yüzdesi (1993)	% 79,8	% 73,4

Kaynak: Linda MOONEY, David KNOX, Caroline SCHACHT, *Understanding Social Problems*, New York, 1997, s.51.

Tablo 10’a göre 1995 yılında ABD’de doğumda yaşam beklentisi beyazlarda 77 yıl iken siyahlarda 70,3 yıl olarak belirlenmiştir. Çocuk ölüm oranlarında da belirgin bir fark vardır. Siyahlarda çocuk ölüm oranları beyazlara oranla iki katından fazladır. Beyazlarda bu oran, % 6,7 iken siyahlarda % 15,6’dır. Çocuk felcine karşı aşılana çocuk yüzdesinde de siyahlar beyazların gerisinde kalmaktadır. Bu oran beyazlarda % 80’lere yakinken, siyahlarda % 73,4 olarak belirginleşmiştir. Dolayısıyla ırk ve etnik yapıya bağlı olarak gelişen ayrımcılık nedeniyle belirginleşen yoksulluk, temel sağlık hizmetlerinden yararlanılmasını da engellemekte ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır.

1.1.3. Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Yoksulluk İçin Çözüm Arayışları

“Yoksulluğu gidermede uygulanacak politikalar konusunda sosyal refah devletini savunanlar ve liberal devlet felsefesini benimseyenler farklı düşünmektedirler” (Masca ve Karagül, 2008). Sosyal refah devleti yaklaşımını benimseyenler, devletin vergi ve harcama politikaları gibi maliye politikası araçlarını etkin bir biçimde kullanarak yoksulluk sorununu çözebileceği görüşündedirler. Bu çerçevede sunulan çözüm önerileri şunlardır (Aktan, 2002: 553–554):

Vergi politikası ile ilgili öneriler: Negatif gelir vergisi uygulaması, artan oranlı gelir vergisi uygulaması, servet vergilerine ağırlık verilmesi, asgari ücretin vergi dışında bırakılması, gelir vergisi uygulamalarında ücretliler için özel indirim uygulanması.

Kamu harcamaları politikasıyla ilgili öneriler: Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri devlet tarafından ücretsiz sunulması, bölgeler arası dengesizliğin

olduğu yerlerde devlet yatırımlarının ve tam istihdama yönelik kamu harcamalarının artırılması, tarım kesimine sübvansiyonlar verilmesi, tarımsal destekleme alımları yapılması, esnaf ve sanatkârlara teşvikler sağlanması.

Liberal devlet taraftarları ise devletin yoksulluk sorununun çözümü değil, çoğu zaman kaynağı olduğu inancındadırlar. Onlara göre yeniden dağıtıcı politikaların uygulanması hem ağır sosyal maliyetlere hem de israf, savurganlık, verimsizlik ve işsizlik sorunlarına yol açmaktadır. Liberallerin yoksulluğu azaltma konusundaki önerileri ise şu şekildedir (Aktan, 2002: 559):

Piyasa ekonomisini güçlendirerek düşük vergi oranları ile üretimin artırılması böylece işsizliğin azaltılması, zorunlu özel sosyal güvenlik sisteminin oluşturularak devletin sadece prim ödeyemeyecek durumda olanların primini karşılaması, devletin hiçbir sektör ve kesime doğrudan parasal yardım yapmaması ve işsizlik sigortası uygulamalarının kaldırılması.

Görüldüğü üzere liberal yaklaşım tarafından, devlete sadece liberal bir ortam sağlama görevi verilmekte, bu sayede artan üretimin yoksulluk sorununu kendiliğinden düzeltereği savunulmaktadır. Zira liberallerin bu görüşüne şöyle bir eleştiri getirilebileceği kanaatindeyiz. Dünya’da toplam gelir sürekli artmasına rağmen, yoksullukta beklenen azalma gerçekleşmemektedir.

1995 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi’nde de yoksulluk üzerinde durulmuş ve yoksullukla mücadele stratejisi, serbest piyasa modeliyle ilişkilendirilmiştir (Özdek, 2002: 2–3). Yoksulluğu bu ülkelerde önlemek adına programlar hazırlayan Dünya Bankası, programlarını serbest piyasa mekanizmasına göre şekillendirmiştir. Yine IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelerin yoksulluktan kurtulmalarına yönelik, 1980’li yıllarda başlayan neo liberal politikalara uyumu sağlayacak programlara yer verilmiştir. Yapısal uyum adı verilen bu programlar da ülkeleri, kamusal etkinliği azaltıcı tedbirler uygulatarak zayıflatmaktadır (Chossudovsky, 1999: 37). Zira yapısal uyum programlarını uygulayan pek çok ülke ekonomik çöküşün eşiğine gelmektedir. Ulusal paraları da bu programın verdiği kredi adı altındaki borçların ağırlığı altında ezilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarını gösteren Tablo 11’e bakıldığında durum daha net görülmektedir.

Tablo 11. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borcu (Milyar \$)

Yıllar	Toplam Dış Borç	Uzun Vadeli Borç	Kısa Vadeli Borç
1980	658	481	164
1981	672	489	159
1982	745	557	168
1983	807	633	140
1984	743	675	132
1985	990	809	141
1986	1218	996	179
1987	1369	1128	198
1988	1375	1127	213
1989	1427	1151	244
1990	1539	1226	278
1991	1627	1286	303
1992	1696	1328	329
1993	1812	1424	349
1994	1945	1538	366
1995	2043	1614	368
1996	2095	1650	385
1997	2172	1729	381
1998	2321	1971	350
1999	2345	2012	333
2000	2283	1967	316
2001	2280	1943	337
2002	2359	2021	338
2003	2581	2161	420
2004	2755	2261	494
2005	2800	2243	556

Kaynak: Michel CHOSSUDOVSKY, Yoksulluğun Küreselleşmesi, Çev: Neşenur DOMANIÇ, 1. Basım, Çivi Yazıları, İstanbul, 1998, s.154. (1980–1994)

Global Development Finance (1995–2005)

Zira yapısal uyum politikalarını uygulamaya başlayan ülkeler yavaş yavaş ekonomik çöküntüye uğramaktadır. Bir yandan alınan borçlar, hükümetler tarafından boşa harcanmakta diğer yandan da yatırıma yönlendirilerek telafi edilemediği için de katlanarak büyümektedir.

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporlarından alınan veriler, yoksulluğun artış hızının kalkınmakta olan ülkelerin nüfus artış oranları ile (% 1,8) aynı seviyede olduğunu göstermektedir. Yoksulluğun bu tedirgin edici göstergeleri sadece gelişmekte olan ülkelerde sınırlı değildir. Ekonomik olarak kalkınmış ülkelerde de hatta zengin ülkelerde yoksulluk tehlikeli bir şekilde yayılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde 100 milyondan fazla insan resmi yoksulluk çizgisinin altında yaşamaktadır ve bu ülkelerde 5 milyondan fazla evsiz

insan bulunmaktadır. Bu durum Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yoksulluğun azaltılması için gerekli kararların alınmasını zorunlu kılmıştır. Sonuçta Kurul, çevre, gıda güvencesi, temiz su temini, konut, sağlık ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunların yanı sıra yoksulların suça itilmesi, yoksulluğun kadın boyutu, yoksulluk ve göç, yoksulluk ve gelir dağılımı, yoksulluk ve adalet, yoksulluk ve toplumsal politika gibi özel konuların da ele alınması gerekli görülmüştür. Bu çerçevede 1996'da Yoksulluk Stratejisi İnişiyatifi programı başlatılmış ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ve eşitsizliğin giderilmesine yönelik ulusal planlar desteklenmiştir (DPT, 2001: 133–134).

1995 yılında toplanan Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nin temel konusu yoksulluğun giderilmesi olmuştur. Zirvede yoksullukla mücadele “insanlığın ahlaki, sosyal, politik ve ekonomik zorunluluğu” olarak tanımlanmıştır. Zirveye katılan 186 ülke mutlak yoksulluğu yok etmek konusunda kendi plan ve amaçlarını dile getirmiş olmalarına rağmen 1997 yılında UNDP'nin 130 ülke üzerindeki araştırması sonucunda yalnız 38'inin aşırı yoksulluğu yok etme ya da azaltma yolunda hedefler belirlediği, 39'unun da genel yoksulluğu azaltmaya yönelik hedefler koyduğu saptanmıştır. Yine bu 130 ülkeden 43'ünün ulusal yoksulluk planı hazırlamış olduğu ve 35'inin de yoksulluğu ulusal planlama çerçevesinde ayrı bir konu olarak ele aldıkları görülmüştür (DPT, 2001: 134).

1.2. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ

Küreselleşme kavramı, yeryüzü medeniyetleri ve ekonomilerinin kendi niteliklerini ve öz çıkarlarını koruyacak biçimde, bireysel ve toplumsal refahları yükseltmek amacı ile bir araya geldikleri görüntüsü ve imajını yaratıyor olmakla beraber; küreselleşme olgusu ile yaşanan fiili durum bu değildir. “Küreselleşme ile gerçekte yaşanan, hâkim merkez sermayenin sıkışan kar hadlerini yükseltebilmek için kendisine yeni üretim ve tüketim merkezleri oluşturabilmek amacıyla yeryüzünü kaplaması hadisesidir” (Önder, 2008). Küreselleşme hareketi ile birlikte uluslar arası büyük sermayenin sınırsız bir şekilde, yasal bir takım engellerle karşılaşmadan uluslar arası piyasalarda kolayca hareket etmesi ve küçük sermayenin rahat dolaşmasına engel olması da tartışılan bir davranıştır.

Küreselleşmenin yol açtığı birçok olumlu gelişmenin yanında bazı olumsuz ekonomik ve sosyal boyutu da bulunmaktadır. Küreselleşme sonucunda dünya pazarlarında bir rekabet ortamı oluşmuştur. Ülkeler bu rekabet ortamında başarılı olabilmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Bunların başında hükümetlerin uygulamış oldukları gümrük tarifeleri, dampingler ve sübvansiyonlar gelmektedir. Ayrıca bu ülkelerin çoğunda iş gücüne de pek fazla önem verilmemekte, işçiler uygun olmayan kötü çalışma şartları içinde ve düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme ile dünya ticareti ve uluslar arası sermaye hareketlerinde gözlenen artış, mali piyasalardaki entegrasyon ve yeni teknolojilerin yayılmasının yanında, bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu olumsuzluklar gelişmekte olan ülkelere, iç piyasaların liberasyonu, rekabet, ekonomik büyüme hızlarının yavaşlaması, işsizliğin artması ve ülkeler arası gelir dağılımının bozulması şeklinde yansımaktadır.

Küreselleşmenin etkileri, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve bölgesel konumlarına göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, ülkeler üzerinde olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Hiç kuşkusuz ki bu süreçte gelişmiş ülkeler sahip oldukları sosyal göstergeler, teknolojik ve ekonomik üstünlükler nedeniyle gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla avantaj elde etmektedirler.

Küreselleşmenin olumsuz sonuçları, küreselleşme ile dünya ticareti ve uluslar arası sermaye hareketlerinde gözlenen artış, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve bölgesel konumlarına bağlı olmakla beraber, mali piyasalardaki entegrasyon ve yeni teknolojilerin yayılmasının yanında büyüme ve istihdam sorunlarına sebep olmaktadır (Ayaydın, 2003: 95).

Küreselleşmenin diğer yüzü ise yoksulluk tablosunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun yoksullukla beraber gelir dağılımını da bozduğu görülmektedir. 6,5 milyarlık dünya nüfusunun, 5 milyarlık bölümü gelişmekte olan ülkelere; 1,5 milyarlık bölümü ise gelişmiş ülkelere yaşamaktadır. Bu nüfusun 3 milyara yakını günlük 2 dolardan, 1,2 milyarı ise günlük 1 dolardan az bir miktarla yetinmek zorundadır.

Dünya Bankası'nın hane halkı gelir dağılımı tahminlerine ve mutlak yoksulluk sınırı temelindeki tahminlerine göre 1990 yılında gelişmekte olan

ülkelerde yaşayan nüfusun % 30'u yoksulluk içindedir. Yoksulluk olgusu, küreselleşmeden buyana neredeyse aynı kalmıştır. Hatta giderek arttığını söylemek de mümkündür. Bununla birlikte mutlak yoksulluk sınırı da nüfus artışından dolayı sürekli artış göstermiştir.

Yoksullar, ortalama reel gelirin kentsel alanlara göre daha düşük olduğu kırsal alanlarda yoğunlaşmaktadır. Ancak son zamanlarda kırsaldan kente göçün artmasıyla şehirlerde hızla çoğalan gecekonduculuğu ile yoksulluk buralarda da kendini göstermeye başlamıştır.

Bugün gelişmekte olan ülkelerin yarısından fazlasında en zengin % 20, ulusal gelirin % 50'sinin üzerinde gelir elde etmekte, kalan gelir ise nüfusun % 80'i arasında paylaşılmaktadır. En altta yer alanlar, yaşam standartlarında gerçek bir iyileşme sağlayamamış ve hatta gelirlerinde mutlak düşüşlerle karşılaşmışlardır. En zengin % 20'nin payındaki artış, hemen hemen her yerde orta sınıfın payının düşmesiyle ilişkilidir. Kısaca, orta sınıfın yok olmaya başlaması, çoğu ülkede gelir dağılımının en önemli özelliklerinden biri olmaktadır (Akyüz, 2001: 19).

Diğer yandan sermayenin gelişmekte olan ülkelere gittiği halde bile yaratılan katma değer kar transferi yoluyla ülke dışına çıktığı ve gelişmiş ülkelere yaradığı vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2004: 111). Küreselleşme ile birlikte dünya ekonomisinde belli bir ekonomik gelişim söz konusu olsa da bu gelişim dengeli ve simetrik olmamaktadır. Gelişmiş ülkeler kendi potansiyellerinin çok iyi bilincindedirler ve zaten o nedenle yine küreselleşmenin sağladığı olanakları kendi çıkarlarına kullanarak azalan kendi potansiyellerine, gelişmekte olan ülkelerin henüz hayli zengin potansiyellerini eklemek çabasıdadırlar.

Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki bir diğer olumsuz etkisi de Dünya'nın herhangi bir ülke veya bölgesinde ortaya çıkan ekonomik bir krizin, kısa zamanda bu ülkeleri etkisi altına alabilmesidir. Çünkü küreselleşme süreci sonucunda birbirine sıkı sıkıya bağlı, bütünleşmiş hale gelen mali ve finansal piyasalar yoluyla bütün ülke ekonomileri Dünya'nın bir yerinde ortaya çıkan bir krizden çok fazla bir zaman geçmeden etkilenmektedir. Bunun anlamı, "...dünya piyasalarının nispi de olsa birbirleri ile ortak bir etkileşim içerisinde bulunduğudur." "Bu durumda küreselleşmenin öncülüğünü yapan şirketler kriz dönemlerini, sermaye

artırarak veya başka şirketlerle birleşerek aşma yoluna gitmeleri gerekmektedir” (Albeni ve Eroğlu, 2002: 89-90).

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı tehlikeler ise ulus devletlerin güç kaybetmesi ve bunun ortaya çıkarabileceği olumsuz sonuçlar, niteliksiz işgücünün acımasız rekabetin kurbanı olması, gelir dağılımının bozulması, alt köylerin ortaya çıkması ve çevre sorunlarının artması gibi değişik alanlarda oluşmaktadır (Şaylan, 1995: 242).

Gelişmekte olan ülkelerde bazı bakımlardan yaşanan yoksunluklar ise Tablo 12’te gösterilmiştir.

Tablo 12. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bazı Bakımlardan Yoksunluklar

Sağlık 968 milyon insan su kaynaklarına ulaşamıyor (1998) 2.4 milyar insan temel sağlık hizmetlerinden yoksun (1998) 34 milyon insan HIV/AIDS hastalığıyla yaşıyor (2000’in sonu) Yılda 2.2 milyon insan hava kirliliğinden ölüyor (1996)
Eğitim 854 milyon okuma-yazma bilmeyen yetişkin var. Bunların 543 milyonu kadın (2000) 325 milyon çocuk ilk ve orta öğretim dışında, bunların 183 milyonu kız (2000)
Gelir Yoksulluğu 1.2 milyar insan günde 1 doların altında yaşıyor. 2.8 milyar insan günde 2 doların altında yaşıyor (1998)
Çocuk 5 yaşın altındaki 163 milyon çocuk, yetersiz besleniyor (1998) Yılda 5 yaşın altındaki 11 milyon çocuk, önlenebilir nedenlerden ölüyor (1998)

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2001, s. 9.

21. yüzyıla girerken istatistikler dünyada yaşayan insanların beşte dördünün gelişmekte olan ülkelerde yaşadığını ortaya koymaktadır. “Bu bakımdan yenedünya düzeninin gelişmekte olan ülke haklarına ne sağladığını ya da ne tür olanakları gündeme getirdiği üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Çünkü böyle bir tartışma, bir bakıma insanlığın geleceği ile ilgili kestirim anlamına gelmektedir” (<http://www.canaktan.org/> -02.01.2008).

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Uluslar arası bütünleşme süreciyle ilişkili olan küreselleşme, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk ve eşitsizliği artıran çok belirgin riskler taşımaktadır.

2.1. TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Yeni teknolojilerin istihdamı, imalat sanayinden hizmet sektörüne kaydırması, sektörler arası vasıfsız emekten vasıflı emeğe kayış işgücü piyasalarında, işsizliğin artan bir şekilde alt gelir gruplarında birikmesi, gelir dağılımının bozulmasındaki en temel faktördür.

Diğer yandan Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan neo liberal politikalar, kamu harcamalarının kısılarak devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesini öngörmektedir. Bu durum ise gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerine etkisi olduğu bilinen gelirin, yeniden dağıtım sürecini etkilemektedir.

2.1.1. Türkiye’de Gelir Dağılımı

Türkiye’de ilk çalışma DPT tarafından 1963 yılında başlamak üzere, ağırlıklı olarak kişisel gelir dağılımının gelişiminin gözlenmesi için çeşitli kurumlarca yapılmıştır. Bu çalışmaların farklı kurum ve kuruluşlarca yapılması, sonuçların da farklılık taşımasına neden olabilmektedir. 1973’te DPT, 1986’da TÜSİAD, 1987, 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yılları için de DİE tarafından kişisel gelir dağılımı çalışmaları yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar gerek kapsam, gerek yöntem açısından farklılıklar içermektedirler. 1963 yılında yapılan çalışma gelir vergisi beyanlarına dayanmaktadır. Bu çalışmalarda DİE tarafından yapılan hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketleri uygulanmıştır.

2.1.1.1. Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımında kullanılan yöntem nüfusun yüzdeler dilimlere ayrılması ve bu dilimlerin gelirden aldıkları payın belirlenmesine yönelik araştırmalardır. Kişisel gelir dağılımı araştırmaları, bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan gelirin nasıl bölüşüldüğünün ortaya konması ve hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi bakımından önemlidir. Türkiye’de gerek 1961 gerek 1982 Anayasaları ile “sosyal adalet” ve

“sosyal devlet” ilkeleri benimsenmiş, adil bir gelir dağılımının sağlanması yönünde, devlete bu politikaları düzenleme görevi yüklenmiştir. Bugüne kadar yapılan kişisel gelir dağılımı çalışmalarından elde edilen bulgular Tablo 13’de özetlenmiştir.

Tablo 13. Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı, 1963–2005

Hanehalkı Yüzdeleri	1963 (a)	1968 (b)	1973 (c)	1978 (d)	1983 (e)	1986 (f)	1987 (g)	1994 (h)	2002 (i)	2003 (j)	2004 (k)	2005 (l)
En Düşük %20	4,5	3,0	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9	5,3	6,0	6,0	6,1
İkinci %20	8,5	7,0	8,0	7,4	7,0	8,4	9,6	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1
Üçüncü %20	11,5	10,0	12,5	13,0	12,6	12,6	14,1	12,6	14,0	14,5	15,2	15,8
Dördüncü %20	18,5	20,0	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19,0	20,8	20,9	21,9	22,6
En Yüksek %20	57,0	60,0	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3	46,2	44,4
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38

Kaynak: (a) Çavuşoğlu ve Hamur, 1966, (b) Bulutay, Timur ve Ersel, 1971, (c) DPT, 1976, (d) Celasun, 1986, (e) Celasun, 1989, (f) Esmir, Fişek ve Kalaycıoğlu, 1986, (g) DİE, 1990, (h) DİE, 1996, (i) DİE, 2003, (j) DİE, 2004, (k) DİE, 2005, (l) TÜİK, 2006.

İlk kez 1963 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasında, nüfusun en düşük gelirliliği % 20’lik kısmı toplam gelirin % 4,5’ini alırken, nüfusun en yüksek % 20’lik kısmı ise gelirin % 57’sini almaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik 1980 yılı öncesi ve sonrasında izlendiğinde, özellikle 1980 li yıllarda eşitsizliğin arttığı gözlenmektedir. 1987 yılına gelindiğinde DİE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmaları sonucunda Türkiye’de üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru sınırlı bir gelir aktarımı olduğu görülmektedir. Ancak 1994 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasıyla nüfusun en yüksek gelirliliği % 20’lik kısmı gelirin % 55’e yakınına alırken, en alt % 20’lik kısmı % 4,9’unu almıştır. 2005 Hanehalkı Bütçe Anketi’nden elde edilen gelir dağılımı sonuçlarına göre Türkiye geneli için hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre en alt %20’lik dilimin, toplam gelirden aldığı pay % 6,

gelirden en fazla pay alan beşinci dilimdeki hanehalklarının aldığı pay ise % 45,8 olarak gerçekleştiği izlenmektedir.

2002 yılında en zengin % 20'lik grubun gelirden aldığı pay, en yoksul % 20'lik grubun gelirden aldığı payın yaklaşık 9,5 katı iken 2003 yılında bu oran 8,1, 2004 yılında ise 7,7 seviyesine inmiştir. 2004 yılı, 2005 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında; ilk yüzde 20'lik dilimdeki hane halklarının gelirden aldığı pay ve ikinci, üçüncü, dördüncü dilimdeki hane halklarının aldığı payda bir artış, beşinci yüzde 20'lik dilimdeki hane halklarının payında ise bir düşüş söz konusudur. Gini katsayılarında ise 1963'ten (0.55) 1968'e (0.56) kısmi bir kötüleşme olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise sürekli bir iyileşme gösteren Gini katsayısı 1987'de 0.43'e kadar düşmüştür. Ancak 1994 yılına gelindiğinde gelir dağılımında ciddi bir bozulma meydana gelmiştir. 1987'de 0.43 olarak hesaplanan Gini katsayısı 1994'de 0.49 değerini almaktadır. 2002 yılı için hesaplanan Gini katsayısında ise tekrar 1987 yılı seviyesine bir geri dönüş yaşanmıştır. 2003 yılında ise Gini katsayısı 0.42'ye, 2004 yılında 0.40'a 2005'te de 0.38'e düşmüştür.

Türkiye'de kişisel gelir dağılımında 1980'li yılların sonuna doğru gözlenen sınırlı düzelmede, personel kanunundaki değişikliğin, gelir vergisi oranının azaltılmasının, vergi iadesi sağlanmasının ve toplu iş sözleşmeleri ile sağlanan ücret artışlarının etkisi olmuştur. Özellikle 1970'lerin sonlarına doğru ve 1980 yılında üç haneli rakamlara ulaşan enflasyon belli dönemlerde bir ölçüde indirilmekle beraber, yüksek seviyesini korumuş, bu durum ise gelir dağılımını bozucu etkide bulunmuş ve hane halkı satın alma gücünü olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye'de 1980'den sonra uygulanan ekonomi politikaları gelir dağılımını üç yönüyle etkilemektedir. Bunlardan ilki "fiyatlandırma sürecidir". 1980 sonrası uygulandığı gibi ücret ve faiz serbest piyasa koşullarında saptanması ile ücretlerin azalması faizlerin artması sonucunu doğurmuş, bu durum ise sermaye gelirlerinin görece olarak artması ile sonuçlanmıştır. İkinci olarak ise "kamu hizmetleriyle" ilgilidir. 1980 sonrası uygulanan politikaların devletin rolünün olabildiğince azaltmayı amaçlaması; devletin eğitim, sağlık, konut başta olmak üzere sosyal harcamalarında kısıntıya gitmesine veya bu alanlardan tamamen çekilerek bireylerin bu hizmetlerden mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Üçüncüsü ise devletin iç pazarı

yabancı ürünlere açması ile ilkel teknoloji ile çalışan kesimlerin rekabet etmesini engellemesi ve bu kesimlerin gelirinin düşmesine neden olmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2004: 454).

Tablo 14. Türkiye’de Gelir Dağılımı (Kent-Kır Ayrımı), 1994–2005

	Toplam/Yıl	En Düşük %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	En Yüksek %20	Gini Katsayısı
Türkiye	94 yılı	4,9	8,6	12,6	19,0	54,9	0,49
	2002	5,3	9,8	14,0	20,8	50,1	0,44
	2003	6,0	10,3	14,5	20,9	48,3	0,42
	2004	6,0	10,7	15,2	21,9	46	0,40
	2005	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4	0,38
Kent	94 yılı	4,8	8,2	11,9	17,9	57,2	0,51
	2002	5,5	9,7	13,9	20,5	50,4	0,44
	2003	6,1	10,3	14,5	20,8	48,3	0,42
	2004	6,4	10,8	15,2	21,4	46,4	0,39
	2005	6,4	11,5	16,0	22,6	43,5	0,37
Kır	94 yılı	5,6	10,1	14,8	21,8	47,7	0,41
	2002	5,2	10,3	14,7	21,7	48,0	0,42
	2003	6,4	11,0	15,0	21,2	46,3	0,39
	2004	6,3	11,2	15,8	22,7	43,9	0,37
	2005	6,1	11,3	15,9	22,6	44,2	0,38

Kaynak: DİE, Hanehalkı Bütçe Anketleri

Tablo 14’te de kişisel gelir dağılımının kent ve kır olarak dağılımı incelendiğinde, ilk % 20’lik grubun gelirden aldıkları pay Türkiye geneli ve kentlerde artarken, en üst gelir grubunun aldıkları payda gerileme olduğu görülmektedir. Kırsal kesimde ise birinci % 20’lik grubun gelirden aldığı pay azalmış, en üst gelir grubunun payı artmıştır. Gini katsayısı da Türkiye genelinde 0,49’dan 0,40’e kentlerde 0,51’den 0,39’e, kırsal kesimde ise 0,41’den 0,37’ye gerilemiştir.

2.1.1.2. Türkiye’de Sektörel Gelir Dağılımı

Mili gelirin üretime katkıda bulunan sektörler arasındaki dağılımı da önem arz etmektedir. Buna göre Tablo 15 incelenecek olursa 1994 DİE gelir dağılımı sonuçlarına göre Türkiye’de tarım kesiminin milli gelirden aldığı pay % 24,6 ticaret kesiminin payı % 26,1 hizmet sektörünün payı % 24,2 tarım dışı üretimin payı ise % 24,9 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 15. Türkiye’de 1973- 2007 Yılları İtibariyle Karşılaştırmalı Sektörel Gelir Dağılımı

	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1973 ¹	43,82	16,22	38,83
1987 ¹	31,58	19,94	26,23
1994 ¹	24,62	26,19	24,2
1999 ²	12,28	27,16	60,12
2000 ²	12,29	28,13	58,42
2001 ²	12,28	29,11	58,41
2002 ²	12,26	30,07	58,41
2003 ²	12,24	31,04	58,39
2004 ²	12,22	32,01	58,38
2005 ²	12,21	32,98	58,37
2006 ²	12,18	33,95	58,36
2007 ²	12,16	34,92	58,35

Kaynak: ¹ Sıdık ENSARİ, “Son Yirmi Yılda Gelir Dağılımı”, Ekonomik Forum Dergisi, 15 Nisan 1997,s.20

² World Development Report, 2008.

1973 araştırması, 2003 ve 2007 yılı araştırmaları ile karşılaştırıldığında otuz yıllık süre içerisinde Türkiye’de tarım kesiminin milli gelir içerisindeki payının önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. (1973 yılında % 43,8’lik pay, 2007 yılında % 12,16’ya düşmüştür.) İkinci olarak Türkiye’de sanayi sektörü giderek büyümektedir. 1987 DİE araştırmasına göre ticaret sektörünün milli gelirden aldığı pay yaklaşık % 20 iken bu oran 2007 yılında % 34,92’ye yükselmiştir. Hizmet sektörünün payı ise otuz yıllık dönem içerisinde artmıştır. 1973 yılında hizmet sektörünün payı DPT tarafından % 38,83 olarak hesaplanmış; 2007 araştırmasında ise bu pay % 58,35 olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıda Tablo 16 incelendiğinde ise 1987 yılı faktör fiyatlarına göre 1996–2006 yılları arasında tarım sektörünün GSYİH içindeki payının azaldığı görülmektedir. Hizmetler sektörünün payı ise artmaktadır. 1990–1994 döneminde tarım sektörünün payı ortalama % 16,6 iken 1995–1998 döneminde yıllık ortalama % 14,6, 1999–2001 döneminde % 13,4 olmuştur. Bu durum istihdam edilen nüfus başına katma değer görelisi olarak azaldığını, gelir dağılımının tarım sektöründe çalışanlar aleyhine değiştiğini ve tarım sektörünün halen fert başına gelirin en düşük olduğu sektör olduğunu göstermektedir.

Tablo 16. Türkiye’de Sabit Fiyatlarla GSYİH Faaliyet Kolları Payları (1987 Yılı Faktör Fiyatlarına Göre), 1990–2006

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1990	17,3	25,2	56,1
1991	17,2	26,0	56,1
1992	16,8	26,1	56,0
1993	15,6	27,0	56,2
1994	16,2	26,8	56,6
1995	15,4	27,6	55,7
1996	15,1	27,5	56,1
1997	13,7	28,3	55,8
1998	14,4	27,7	55,0
1999	13,4	27,9	58,7
2000	13,1	27,8	59,0
2001	13,7	28,5	57,8
2002	13,0	19,7	67,3
2003	13,4	18,5	68,2
2004	12,9	18,9	68,2
2005	11,9	19,2	69,0
2006*	5,2	22,7	72,1

Kaynak: TÜİK, DPT Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

(*) Geçici

Tarım sektörünün toplam gelirden aldığı payın gittikçe azalmasının nedeni, tarım politikalarının ve tarım dışı politikaların, tarım sektörünün gelirden aldığı payı etkilemesidir. Tarım politikaları genel olarak ürünün fiyatını destekleme politikaları, girdi sübvansiyonları ve dolaylı destekler şeklinde gerçekleşmektedir (Dumanlı, 1995: 224). 1990 yılından 1999 yılına gelindiğinde birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de tarım ve sanayi sektörünün payının giderek azaldığı, buna karşılık hizmetler sektörünün payının arttığı görülmektedir.

“Gelirin sektörel dağılımının bu şekilde gelişimi, imalat sanayi gibi yüksek ortalama ücret ödeyen kesimlerden, hizmetler gibi genellikle düşük ücret yapısına sahip sektörlerle doğru bir gelişim göstermektedir. Sanayi kesimindeki bu daralma, vasıflı olarak nitelendirilen işgücünün işsiz kalması sonucunu doğurarak gelir eşitsizliğine neden olmaktadır” (Yüceol, 2005: 503).

2.1.1.3 Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Emek, sermaye, müteşebbis ve doğal kaynaklardan oluşan üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları pay, fonksiyonel gelir dağılımını göstermektedir. Türkiye’de 1994 DİE gelir dağılımı araştırmasına göre ücretli kesimin milli gelirden aldığı payın % 31,48, ücretlilerin dışında kalan kesimlerin toplam milli gelirden aldığı payın ise % 68,52 olduğu görülmektedir. 1973 ve 1987 DİE araştırmaları ile 1994 yılı DİE gelir dağılımı araştırması sonuçları karşılaştırıldığında ise ücret ve

ücret dışı gelirden çok önemli bir değişim olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, 1994 yılı araştırması sonuçları ücretli kesimin milli gelirden aldığı payın bir ölçüde arttığını göstermektedir.

Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımının ne ölçüde dengeli olduğunu görebilmek için 1987 ile 2006 yılları arasında GSYİH içersindeki faktör ödemelerinin paylarına bakmak gerekmektedir. Tablo 17 incelendiğinde gelir yöntemi ile hesap edilen GSYİH sonuçlarına göre; iş gücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı 1987 yılında % 20,7 iken bu oran 1991 yılında % 31,9’a kadar yükselme göstermiş, daha sonraki yıllarda ise azalarak 2006 yılında % 26,2’ye inmiştir. Sermaye gelirlerinin ise yıllar itibariyle GSYİH’ya katkısında bir azalma olduğu görülmektedir. 1987 yılında sermaye gelirlerinin GSYİH içindeki payı % 64,2 iken bu oran 2006 yılında % 50,1’e inmiştir.

Tablo 17. GSYİH İçindeki Faktör Ödemelerinin Payı (%)

Yıllar	İşgücü Ödemeleri	Sermaye Gelirleri (Faiz, Kar, Kira)	Sabit Sermaye Tüketimi	Üretim ve İthalat Vergileri
1987	20,7	64,2	7,0	8,1
1988	21,5	63,2	7,4	7,8
1989	24,0	61,8	6,5	7,6
1990	27,2	58,3	5,9	8,6
1991	31,9	53,3	6,2	8,6
1992	31,7	53,5	6,1	8,7
1993	30,9	54,2	5,7	9,3
1994	25,5	59,0	7,0	8,5
1995	22,7	61,4	6,5	9,9
1996	23,9	59,8	6,3	10,0
1997	25,8	57,1	6,1	11,1
1998	25,6	57,9	6,2	10,3
2000	29,2	50,8	6,6	13,5
2001	28,3	49,4	8,3	14,0
2002	26,3	50,0	8,6	15,1
2003	26,1	50,0	7,6	16,3
2004	26,3	49,8	7,0	16,9
2005	26,6	49,0	6,5	17,8
2006	26,2	50,1	6,2	17,5

Kaynak: 1987–1998 arası, DİE, (DPT, 2001, s.41’den aktarılmıştır)

200-2006 arası, TÜİK: 2007

Yine DİE, hanehalkı işgücü anketi sonuçları, araştırması verilerine göre Tablo 18'den Türkiye'de 1990 ile 2004 yılları arasında ücret gelirlerinin GSYİH içindeki payı ve ücretli çalışanların toplam istihdam içindeki payına bakıldığında, 1990–1994 döneminde ücret gelirinin payının görece olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. 1990–1994 döneminde ücretlerin payı % 29,4 iken 1995–1998 döneminde % 24,4 olmuştur. İstihdam içinde ücretli işgücünün payına bakıldığında ise 1995–1998 döneminde önceki döneme göre artış görülmektedir. Ücretli çalışanların toplam istihdam içindeki payı % 39'dan % 41,8'e yükselmiştir. Buna göre 1995–1998 döneminde daha fazla işgücü istihdama katıldığı halde, GSYİH'dan daha az oranda pay aldığı görülmektedir. 1994–1998 döneminde gerek 5 Nisan 1994 krizi, gerekse 1997-98'de yaşanan uluslararası krizlerin etkisi Türkiye'de gelirler üzerinde bir baskı oluşturmuş ve işgücü ödemelerinin payı % 24,6'ya gerilemiştir. 2001 krizi ile gerileme eğilimi gösteren işgücü ödemelerinin dönem boyunca ortalama ağırlığı % 28,2 olarak gerçekleşmiştir. Ancak Ücretlilerin toplam istihdam içindeki payı sürekli olarak artmış, 2003 yılında % 50,6'ya yükselmiştir (Çelik, 2004: 73). 2004 yılında ise % 48,7 olarak gerçekleşmiştir. Burada ücretlilerin payının artması, insanların kendi işini bırakıp ücretli olmaya mecbur kalmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 18. İstihdam İçindeki Ücretli-Yevmiyeli İşgücünün Durumu ve GSYİH İçinde Ücretlilerin Durumu, (1990–2004)

Yıllar	İşgücü Öd. GSYİH'daki Payı (%)	Üc. Çalış. Top. İstihdamdaki Payı (%)
1990	27,2	38,5
1991	31,9	37,2
1992	31,7	39,7
1993	30,9	39,9
1994	25,5	39,7
1990–1994	29,4	39,0
1995	22,2	39,0
1996	23,9	41,2
1997	25,8	43,9
1998	25,5	43,3
1995–1998	24,4	41,8
1999	30,7	45,0
2000	29,2	48,6
2001	28,3	47,2
2002	26,7	49,8
2003	26,1	50,6
1999–2003	28,2	48,2
1990–2003	27,7	43,6
2004	26,0	48,7

Kaynak: DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, DİE Gelir Yöntemiyle GSYİH

1980 öncesi dönemde gelir dağılımında meydana gelen değişmelerin sebebi, öncelikle 1963 yılından itibaren toplu iş sözleşmeleri uygulamaları ve sendikaların ücret artış taleplerinin yüksekliğidir. 1973 yılından itibaren ise petrol fiyatlarının yükselmesi ve dünya konjonktürünün ekonomik yapılar üzerine etkisi, imalat sanayinde kişi başına düşen katma değerde düşüş yaşanmasına neden olmuş, bu durum da toplu pazarlık sisteminin etkisiyle 1977'ye kadar ücretlere yansımamıştır. Ancak 1980'den sonra sendikal faaliyetlerin askıya alınması, izlenen düşük ücret politikaları, ücretli kesimin fonksiyonel dağılımındaki payının düşmesi sonucunu doğurmuştur (Yumuşak ve Bilen, 2000: 81).

2.1.2. Düünden Bugüne Türkiye'de Yoksulluk Profili

Türkiye'de yoksulluğun boyutu ile ilgili önemli çalışma DİE tarafından yapılan ve sonuçları 2004 yılında açıklanan, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi ile birlikte yapılan 2002 yoksulluk çalışmasıdır. Bu çalışma ile Türkiye'de ilk kez yoksulluk sınırı ve oranı resmi olarak açıklanmıştır. Yoksullukla ilgili en son açıklanan istatistik ise 2006 Hanehalkı Bütçe Anketi kapsamında yapılan yoksulluk çalışmasıdır.

Tablo 19'de 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında yapılan yoksulluk çalışmalarında; hanehalkı büyüklüğüne göre aylık ortalama açlık ve yoksulluk sınırları verilmiştir. 2002 yılı yoksulluk çalışmasında dört kişilik bir hanenin aylık yoksulluk sınırı gıda için 133 YTL, gıda ve gıda dışı harcamalar için ise 310 YTL olarak belirlenmiş, 2003 yılında bu rakamlar sırasıyla 168 YTL ve 417 YTL, 2004 yılında ise sırasıyla 182 YTL ve 429 YTL' ye yükselmiştir. 2006 yılında ise yine sırasıyla 205 YTL ve 549 YTL seviyelerine ulaşmıştır.

Tablo 19. Hane halkı büyüklüğüne göre aylık ortalama açlık ve yoksulluk sınırları

Hane Halkı büyüklüğü	2002		2003		2004		2005		2006	
	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yok. sınırı ⁽²⁾	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yok. sınırı ⁽²⁾	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yok. sınırı ⁽²⁾	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yok. sınırı ⁽²⁾	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yok. sınırı ⁽²⁾
	(YTL)	(YTL)	(YTL)	(YTL)	(YTL)	(YTL)	(YTL)	(YTL)	(YTL)	(YTL)
1	59	137	75	186	81	190	84	216	91	244
2	90	208	113	280	122	288	127	327	138	368
3	113	262	143	354	154	363	161	414	174	466
4	133	310	168	417	182	429	190	487	205	549
5	152	353	192	476	207	488	217	557	235	627
6	170	395	214	531	230	543	242	620	261	697
7	187	433	235	582	253	597	264	679	287	766
8	201	466	253	629	275	649	287	737	311	831
9	215	498	271	672	294	692	306	786	331	884
10	230	535	288	714	315	742	325	836	351	938

Kaynak: TÜİK, 2002–2006, Hanehalkı Bütçe Anketi

(1) Gıda harcamalarından oluşan yoksulluk sınırıdır.

(2) Gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırıdır

Tablo 20 de ise 2002–2007 yılları arasındaki gıda yoksulluğu, gıda ve gıda-dışı yoksulluk, görelî yoksulluk ve günlük geliri 1, 2,15 ve 4,3 dolar sınırlarına göre yoksulluk oranları verilmiştir. 2002 rakamlarına göre Türkiye’de fertlerin % 1,35’i; 2007 rakamlarına göre ise % 0,54’ü gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırının altındadır. Gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı altındaki nüfusun oranı ise 2002 yılında % 26,96 iken 2007 yılında % 18,60 olarak tespit edilmiştir. Medyan değerinin % 50’sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda (görelî yoksulluk), 2002 için yoksulluk oranı % 14,74, 2004 yılı için bu oran % 14,18 iken 2007 yılında % 14,43 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 20. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Oranları (%)

	Türkiye						Kent						Kır					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Gıda yoksulluğu	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,54	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,09	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,32
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,8	18,6	22	22,30	16,57	12,83	9,31	10,6	34,5	37,1	40	33	31,98	32,18
Kişi başı günlük 1\$'ın altı (1)	0,20	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	0,03	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,46	0,01	0,02	0,04	0,00	0,00
Kişi başı günlük 2,15\$'ın altı (1)	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,63	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,10	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,53
Kişi başı günlük 4,3\$'ın altı (1)	30,30	23,8	20,89	16,36	13,33	9,53	24,62	18,31	13,51	10,50	6,13	4,89	38,8	32,2	32,6	26,6	25,35	17,45
Görelî yoksulluk (2)	14,74	15,5	14,18	16,16	14,50	14,43	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,20	19,9	22,1	23,5	26,4	27,06	25,89

Kaynak: DİE, 2002–2003–2004–2005, Hanehalkı Bütçe Anketi

2007 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK

(1) 1 \$'ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için ise 780 121 TL; 2005 yılı için 0,830400 YTL kullanılmıştır.

(2) Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

Kır, kent ve bölgesel yoksulluk oranları ise oldukça farklıdır. 2007 yılı rakamlarına göre, kentte yoksulluk oranı (gıda ve gıda-dışı harcamaları içeren) % 10,6 iken kırdaki bu rakam % 32,18'e ulaşmaktadır. Kırsal alanda istihdam faaliyetlerinin kısıtlı olması ve ailelerin çok çocuklu olması bu durumun en önemli sebebidir. Bununla beraber, Türkiye'deki yoksulluğun boyutu ve profiliyle ilgili yapılan birçok çalışma vardır. Bunlar:

Dağdemir (1992): Bu çalışmada Türkiye'de 1968, 1973 ve 1987 yıllarına ait yoksulluk sınırları ve oranları ile yoksulluğun sosyoekonomik yapısına ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Çalışmada ortaya konulan yoksulluk oranları Tablo 21'de gösterilmektedir.

Tablo 21. Yoksul Hanehalkı Oranları (%) 1968, 1973, 1987

	1968	1973	1987
Ortalama gelirin yarısından az gelir elde eden yoksul hanelerin oranı	49,1	41,6	34,2
Mutlak yoksulluk sınırına göre yoksul hanelerin oranı	51,5	38,4	22,5

Kaynak: Güzin ERDOĞAN, Editör C. Can AKTAN, “Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.381.

Çalışmada, Tablo 21’den yola çıkarak 1968–1987 yılları arasında yoksulluğun azaldığı sonucuna varılmıştır.

Dumanlı (1996): Dumanlı bu çalışmasında, bir topluluğa ait yoksulluğun irdelenmesinde ilk hareket noktasının o toplum için geçerli olan bir yoksulluk sınırının tespiti olduğunu söylemektedir. Bu nedenle çalışmasında aynı hareket noktasından yola çıkmış ve Türkiye için yoksulluk sınırını hesaplamıştır. Dumanlı çalışmasında kişi başına günlük kalori ihtiyacı tablosu oluşturmuştur. Bu tablo, kişilerin kalori ihtiyaçlarını, faaliyetler itibarıyla az faal, orta derecede faal, oldukça faal ve çok faal olarak gruplandıran Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü ile Dünya Sağlık örgütü’nün yapmış oldukları hesaplardan orta derecede faal olanların seçilmesiyle oluşturulmuştur. İnsanların faaliyetleri yönünden yapılan bu gruplandırma, kadın, erkek, çocuk ve çeşitli yaş grupları itibarıyla da yapılmıştır. Ancak Dumanlı, on yaş altı olanların günlük kalori ihtiyaçlarını, çalışmanın dışında tutmuştur. Seçilen tabloda yer alan her bir yaş grubundaki kadın ve erkeklerin günlük kalori ihtiyaçlarının ortalaması alınmış ve 10–20 yaş arasındakiler genç grup, 20 yaş üstündekiler yetişkin grup kabul edilerek bu iki grubun ayrı ayrı ortalamaları alınmıştır. Ardından da genç ve yetişkin grubun günlük kalori ihtiyaçlarının ortalaması alınmış ve ortaya çıkan rakam 2.444,5 olarak bulunmuş ve bu yuvarlatılarak 2450 kabul edilmiştir.

Kabul edilen günlük 2450 kalori alınması gereğinden hareketle çeşitli besin gruplarından bu kaloriyi verecek miktarlar gramlandırılmakta ve günlük değerler bulunmaktadır. Günlük gramlamalar, fiyatlarla çarpılarak toplam parasal değere ulaşılmaktadır. Bu değerler ise kişi başına yoksulluk sınırını vermektedir.

Tablo 22. Türkiye’de Kişi Başına Yoksulluk Sınırı

Yıllar	Günlük		Aylık		Yıllık	
	TL	ABD \$	TL	ABD \$	TL	ABD \$
1987	780	0.91	23.400	27.30	284.700	332.2
1988	1.297	0.91	39.910	27.30	473.405	332.2
1989	2.129	1.00	63.870	30.00	777.085	365.0
1990	3.804	1.46	114.118	43.76	1.388,433	532.4
1991	5.851	1.14	175.540	42.20	2.135,740	543.4
1992	10.495	1.52	314.861	45.71	3.830,809	556.2
1993	17.626	1.60	528.780	48.13	6.433,490	585.6
1994	40.264	1.48	1.207,920	44.50	14.696,360	541.4

Kaynak: Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, DPT Yayınları, Ankara, 1996, s.325.

Yapılan çalışmada 1987–1994 yılları arasındaki yedi yıllık dönemde yoksulluğun % 31,84 oranında artış gösterdiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada, Türkiye’deki yoksulluk sınırı, kişi başına yıllık olarak 1987’de 284.700 TL, 1994’te 14.696,360 TL olarak bulunmuştur. Yüzde beşlik hanehalkı dağılımları dikkate alındığında Türkiye’de 1987 yılı itibariyle hanelerin % 15,27’sinin, nüfusun da % 14,24’ünün, 1994 yılı itibariyle de hanelerin % 17,27’sinin, nüfusun ise % 16,24’ünün yoksul olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde yoksul sayısı yaklaşık olarak 7,5 milyondan 10 milyona yükselmiş ve yıllık ortalama yoksulluk artış hızı % 4 civarında olmuştur. 1987–1994 dönemi içinde ayrı ayrı yoksulluk göstergeleri irdelenmek istenmiş fakat 1987 yılı sonrasına ait benzer yapıda gelir dağılımı araştırmaları bulunmadığından bu mümkün olmamıştır.

Dansuk (1997): Bu çalışmada, mutlak ve göreceli yoksulluk ile tüketim harcamalarına göre yoksulluğun zaman içindeki değişimi ve bölgesel dağılımı üzerinde durulmaktadır. Çalışmada, mutlak yoksulluğun gıda harcamalarına göre toplumdaki en düşük yaşam standardını ortaya koyması, göreceli yoksulluğunda gelir dağılımı eşitsizliğini en açık şekilde vermesi bakımından faydalı olduğu ileri sürülmüştür. Çalışmada ayrıca tüketim harcamasına dayalı olarak yapılan yoksulluk sınırı hesaplarının, tüm tüketim kalıbını hesaba katarak hem mutlak hem de göreceli yoksulluğun boyutlarını ortaya koyduğu, hem de mutlak ve göreceli yoksulluğa dayalı olarak yapılan yoksulluk sınırı hesaplarından çok daha gerçekçi olduğu ileri

sürülmüştür. Ancak Dansuk'un çalışmasındaki önemli bir nokta, mutlak yoksulluğun sadece gıda harcamasına dayanılarak hesaplandığının ileri sürülmüş olmasıdır.

Çalışmada, tüketim harcamalarına dayalı iki farklı yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır. Yoksulluk sınırlarından ilki *tüketim harcamalarına dayalı mutlak yoksulluk sınırı*, ikincisi *tüketim harcamalarına dayalı göreceli yoksulluk sınırıdır*. Tüketim harcamalarına dayalı mutlak yoksulluk sınırı, tüketim harcamaları en düşük olan bölgedeki değer üzerinden hesaplanmaktadır. Ülke genelinde en düşük tüketim harcamaları ortalaması Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olduğundan, bu bölgelerin kişi başına ortalama aylık tüketim harcaması yoksulluk sınırı olarak seçilmiş ve 1987 yılı için ülke nüfusunun % 24,36'sının *tüketim harcamasına göre mutlak yoksulluk sınırının* altında yaşadığı hesaplanmıştır.

Çalışmada, tüketim harcamasına dayalı göreceli yoksulluk sınırı, her bölgenin kendi içindeki ortalama tüketim harcamaları üzerinden hesaplanmaktadır. Ancak ortalama tüketim harcamaları, her bölgenin kır ve kenti için ayrı olarak hesaplanmıştır. Bir bölgede kır ya da kent temelinde yoksulluk oranına, o bölgenin kır ya da kentinde belirlenen sınırın altında yaşayanlardan hareketle ulaşılrken, bir bölgenin bütünündeki yoksulluk oranına, o bölgenin kır ve kentindeki yoksulların toplanması yoluyla ulaşılmıştır. Bu yolla, nüfusun % 47,62'sinin *tüketim harcamasına göre göreceli yoksulluk sınırının* altında yaşamakta olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmada tüketim harcamasına dayalı mutlak ve göreceli yoksulluk sınırlarının yanı sıra salt mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk sınırlarına da yer verilmiştir. 1987 yılı için mutlak yoksulluk sınırı olarak, Dumanlı tarafından kişi başına aylık temelde hesaplanan yoksulluk sınırı, 1973 yılı için de Derviş ve Robinson tarafından hane başına yıllık temelde hesaplanan yoksulluk sınırı veri alınmıştır. Bu değerlerden yola çıkılarak, 1987 yılı için kişi başına mutlak yoksulluğun ülke geneli, kır-kent ve bölgesel dağılımı ile 1973–1987 yılları arasındaki değişimi hem ülke geneli hem de kesimler arası (tarım-tarım dışı) düzeyde verilmiştir. Çalışmada, bu bilgiler ışığında mutlak yoksulluğun kentlerdeki artışa rağmen 1973–1987 yılları arasında azalmış olduğu sonucuna varılmıştır.

Erdoğan (1999): 1994 DİE verileri esas alınarak yapılan araştırmada, minimum gıda harcaması maliyetine göre fertlerin öğrenim durumu için 6 ve daha yukarı yaştaki fertler incelenmiştir. Türkiye'de toplam fertlerin % 90'ı 6 ve daha

yukarı yaşıdır. Fertlerin öğrenim düzeyi arttıkça, yoksul fert oranı da azalmaktadır. Yerleşim yeri bazında ise kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlar kentte yaşayanlara göre daha fazla yoksullukla karşı karşıya kalmaktadırlar. (Tablo 23)

Tablo 23. Minimum Gıda Harcaması Maliyetine Göre Yoksul Fertlerin Öğrenim Durumu ve Cinsiyet Dağılımı (1999)

Yerleşim Yeri	Öğrenim Durumu	Toplam Yoksul Sayısı	Toplam Yoksul (%)	Kadın Yoksul Sayısı	Kadın Yoksul (%)	Erkek Yoksul Sayısı	Yoksul Erkek (%)
TÜRKİYE	Toplam	4.189.600	100,00	2.166.153	51,70	2023.447	48,30
	Okuryazar Değil	1337.853	31,94	913.784	42,16	424.069	20,96
	Okuryazar Olup Bir okul Bitirmeyen	1023.134	24,42	451.032	20,82	572.102	26,27
	İlkokul	1630.185	38,91	754.597	34,84	875.558	43,27
	Ortaokul ve Dengi	136.981	3,27	29.060	1,34	107.921	5,33
	Lise ve Dengi	57.147	1,36	17.538	0,91	39.609	1,96
	Yüksekokul	3.325	0,08	142	0,01	3183	0,16
	Üniversite, Master, Doktora	975	0,02	0	0,00	975	0,05
KIR	Toplam	3.042.707	72,63	1.562.222	72,12	1.480.485	73,17
	Okuryazar Değil	1.021.683	33,58	694.294	44,43	327.389	22,11
	Okuryazar Olup Bir okul Bitirmeyen	725.683	23,85	307.722	19,70	417.961	28,23
	İlkokul	1.190.776	39,13	546.088	34,96	644.688	43,55
	Ortaokul ve Dengi	74.494	2,45	9.661	0,62	64.833	4,38
	Lise ve Dengi	27.470	0,90	4.457	0,29	23.013	1,55
	Yüksekokul	2.601	0,09	0	0,00	601	0,18
	Üniversite, Master, Doktora	0	0,00	0	0,00	0	0,00
KENT	Toplam	1.146.893	27,37	603.931	27,66	542.962	26,83
	Okuryazar Değil	316.170	27,57	219.490	35,34	96.680	17,81
	Okuryazar Olup Bir okul Bitirmeyen	297.451	25,94	143.310	23,73	154.141	28,38
	İlkokul	439.409	38,30	208.509	34,53	230.900	42,52
	Ortaokul ve Dengi	62.487	5,45	19.399	3,21	43.088	7,94
	Lise ve Dengi	29.677	2,59	13.081	2,17	16.596	3,06
	Yüksekokul	724	0,06	142	0,02	582	0,11
	Üniversite, Master, Doktora	975	0,09	0	0,00	975	0,18

Kaynak: ERDOĞAN, 1999, DİE

Dağdemir (1999): Bu çalışmada 1987–1994 döneminde yaşanan ekonomik gelişmelerin, yoksulluğun boyutlarını ne yönde etkilediği araştırılmakta ve yoksulluğun boyutlarında meydana gelen değişimler kafa sayısı endeksi, yoksulluk açığı oranı, yoksullar arası gelir eşitsizliği katsayısı ve Sen endeksi ile ortaya konulmaktadır. Dağdemir'in yoksulluk açığı oranı diye adlandırdığı ifade, bu çalışmadaki yoksulluk açığı oranı ile aynı değildir. Bu çalışmada yoksulluk açığı

oranı, toplam yoksulluk açığının yoksulluk sınırı altındaki nüfusa oranı şeklinde ifade edilmektedir. Yoksulluk açığı endeksi birçok çalışmada aynı açılımla ifade edilirken, yoksulluk açığı oranı farklı açılımlarla ifade edilebilmektedir. Çalışmada öncelikle, Erdoğan'ın (1996) yedi coğrafi bölge kır kent ve ülke geneli için en az gıda maliyeti ve temel gereksinimler maliyetine göre hesaplanmış olduğu yoksulluk sınırları veri kabul edilerek, 1994 yılına ait yoksulluk sınırları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Ardından coğrafi bölgeler, kır kent ayrımında kişi başına nominal gelir artışları temel alınarak, 1994 yılı yoksulluk sınırı, 1987 yılına deflate edilmiş ve 1987 yılına ait yoksulluk sınırları tahmin edilmiştir. Veri seti olarak, 1987 ve 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi (HGTHA) sonuçları kullanılmıştır. Yoksulluk sorununun bölgesel düzeyde analizi amacıyla, 1994 yılı gelir dağılımı araştırmasında ayrı tanımlanmış bölgeler birleştirilerek, 1987 yılı bölge tanımlarına uygun hale getirilmiştir.

Çalışmada ülke geneli ile kır-kent ayrımında minimum gıda maliyeti ve temel gereksinimler maliyeti yöntemlerine göre, yoksulluk oranı, yoksulluk açığı oranı, yoksullar arası gelir eşitsizliği katsayısı ve Sen endeksi hesaplanmıştır. Bu yoksulluk ölçütleri Tablo 24'de gösterilmektedir.

Tablo 24. Yoksulluk Ölçütlerine Göre Türkiye'de Yoksulluk, 1987,1994

	Sen Endeksi		Kafa Sayısı Endeksi		Yoksulluk Açığı Oranı		Yoksullar arası Gelir Eşitsizlik Katsayısı	
	MGM	TGM	MGM	TGM	MGM	TGM	MGM	TGM
Türkiye								
1987	0,06	0,14	11,5	27,0	0,34	0,31	0,15	0,14
1994	0,05	0,16	11,5	29,5	0,38	0,31	0,17	0,14
Kent								
1987	0,02	0,06	6,9	14,3	0,13	0,24	0,06	0,08
1994	0,03	0,11	8,7	20,0	0,19	0,26	0,06	0,10
Kır								
1987	0,12	0,26	21,2	41,5	0,36	0,40	0,18	0,21
1994	0,11	0,25	20,2	42,5	0,32	0,38	0,14	0,19

Not: MGM: minimum gıda maliyeti, TGM: temel gereksinimler maliyeti

Tablo 24'den hareketle, Türkiye'de 1987–1994 yılları arasında, yaşam düzeyindeki artışa paralel olarak yoksulluk sınırlarının değişmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 1987–1994 döneminde, minimum gıda maliyetine göre yoksulluk oranı Türkiye genelinde aynı düzeyde kalırken, kentsel yerlerde % 6,9'dan % 8,7'ye artmış, kırsal yerlerde ise % 21,2'den % 20,2'ye gerilemiştir.

1987–1994 döneminde temel gereksinimler maliyetine göre yoksulluk oranı Türkiye genelinde % 27'den % 29,5'e, kentsel yerlerde % 14,3'ten % 20'ye, kırsal yerlerde ise % 41,5'ten % 42,5'e artış göstermiştir. Çalışmada, kırsal yerlerdeki yoksulluğun genel yoksulluk içindeki oranının azalması, kentsel yerlerdeki yoksulluğun genel yoksulluk içindeki oranının artmasıyla açıklanmış ve yoksulluk sorununun kırdan kente taşınmakta olduğu öne sürülmüştür.

Pamuk (2000): Bu çalışmada, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi'nin kırsal yerleşim yerlerine ait verileri kullanılarak kırsal yerlerde görece yoksulluk profilinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kırsal yerlerdeki yoksulluk profili yoksulluk oranları, yoksulluk açığı, yoksulluk açığı endeksi (yoksulluğun derinliği) ve FGT endeksi (yoksulluğun şiddeti) dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmada kırsal yerlerdeki yoksulluk kendi içinde değerlendirilmiş, kentsel yerler ile karşılaştırılması yapılmamıştır. Kırsal yerlerdeki yoksulluk profili, bölgeler ve nüfus gruplarına, hanelerin yaşam koşullarına, hanelerin gelir kaynaklarına, hanelerde uğraşılan tarımsal faaliyetlerin türüne, hanehalkı reisinin sosyo-ekonomik durumuna ve kırsal yerlerde yaşayan bireylerin özelliklerine göre ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca, farklı yoksulluk sınırlarına göre hesaplanan yoksulluk oranlarının (kafa sayısı endeksi) karşılaştırması da yapılmıştır.

TÜSİAD (2000): Bu çalışmada, yoksulluk tanımları ile Türkiye'de yoksulluk üzerine mevcut çalışmalar ve sonuçları kısaca ele alındıktan sonra, 1987'den 1994'e yoksulluğun nasıl bir değişim geçirdiği incelenmektedir. Çalışmada, yoksulluğun geçirdiği değişim, görece yoksulluk yaklaşımıyla ortaya konulmaktadır. Görece yoksulluk yaklaşımı, AB üyesi ülkelerle yoksulluk karşılaştırması yapılmasını mümkün kıldı ve Türkiye'de yeterince ele alınmadığı gerekçesiyle tercih edilmiştir. Görece yoksulluk sınırları 1987 yılı için bireysel eşdeğer kullanılabilir gelir medyanının % 40'ı ve % 50'si, 1994 yılı için % 50'si ve % 60'ı alınarak

oluşturulmuştur. Farklı oranlar kullanılarak hesaplanan görelî yoksulluk sınırlarından hareketle kafa sayısı endeksi, yoksulluk açığı endeksi, Sen endeksi ve FGTE hesaplanmıştır. Hesaplanan yoksulluk endeksleri Tablo 25'de gösterilmektedir.

Tablo 25. Türkiye'de Görelî Yoksulluk Ölçütleri (%) 1987,1994

	1987 %50	1987 %40	1994 %50	1994 %60
Kafa Sayısı Endeksi	15,5	7,9	14,5	22,3
Yoksulluk Açığı Endeksi	4,6	-	3,7	-
Sen Endeksi	6,6	-	5,2	-
FGT Endeksi	2,2	-	1,4	-

Tablo 25 incelenerek 1987'den 1994'e yoksulluk ölçütlerinde bir gerileme olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, gelir medyanının farklı oranlarından hareketle oluşturulan görelî yoksulluk sınırları kullanılarak hesaplanan kafa sayısı endeksindeki değişimin, yoksulların yoksulluk sınırlarına karşı duyarlılığını gösterdiği öne sürülerek, kafa sayısı endeksinin ani değişiminin Türkiye'de yoksulların çoğunlukla yoksulluk sınırına yakın bir konumda yoğunlaştığı gerçeğini ortaya koyduğu belirtilmiştir.

Çalışmada son olarak, yoksullara ilişkin şu değerlendirmelere yer verilmiştir: Yoksul tanımına girme olasılığı en yüksek olan bireyler, buldukları hanenin geliri, ağırlıklı olarak tarım girişimci geliri, transfer geliri ile ücret ve maaş geliri olan bireylerdir. Toplumsal özelliklerine göre yoksulluk tanımlamasına giren bireyler, eğitim düzeyi düşük, çalışmayan, çok çocuklu büyük ailelerden gelmektedir. Bölgesel düzeyde incelendiğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan bireylerin üçte birinden fazlasının yoksul olarak tanımlandığı görülmektedir.

Dumanlı ve Bulutay (2000): Bu çalışmada hem gelir hem de tüketim harcamaları refah göstergesi olarak kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle Dumanlı'nın (1996) ulaştığı yoksulluk sınırından hareketle 1984 HGTHA verileri kullanılarak, yoksulluk profili incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Türkiye genelinde yoksulluk oranı birey temelinde % 14,24, hane temelinde % 15,17'dir. Yoksulların % 30,9'u kentsel yerlerde, % 69,1'i kırsal yerlerde yaşamaktadır. Mesleki durum

açısından bakıldığında yoksulluk oranı, tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık ile uğraşanlar arasında oldukça yüksektir. Hanehalkı reisinin durumu açısından bakıldığında yoksullar içinde kendi hesabına çalışanların payının yüksekliği dikkati çekmektedir. Son olarak, yoksulluk kadınlar arasında erkeklere oranla daha şiddetli yaşanırken, kadınlar arasındaki yoksulluğun, özellikle tarım kesiminde oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Ayrıca bu çalışmada, Dumanlı'nın çalışmasının dışında, iki farklı yöntem kullanılarak 1987 yılı için yoksulluk sınırı hesaplanmıştır. Bu yöntemlerden ilki, medyan tüketim değerinin yarısının dikkate alındığı hesaplama yöntemidir. Bu yöntemle yoksulluk sınırının altında tüketim yapan hanelerin, toplam haneler içindeki oranının % 16,8 olduğu hesaplanmıştır. 1987 yılı için yoksulluk sınırının belirlenmesinde kullanılan ikinci yöntem, hanelerin medyan tüketimlerinin yarısı yerine medyan gelirlerinin yarısının dikkate alındığı hesaplama yöntemidir. Bu yöntemle, yoksulluk sınırı altında geliri olan hanelerin, toplam haneler içindeki oranı % 16 bulunmuştur. Bu çalışmada Türkiye genelindeki medyan tüketim ve gelir değerlerinin yarısından hareketle, Türkiye genelindeki yoksulluk oranının yanı sıra bölgesel yoksulluk oranları da incelenmiştir. Dahası, her bölge için o bölgenin bölgesel ortalama medyan tüketim ve gelir değerlerinden hareketle bölgesel yoksulluk sınırı ve oranları da ortaya konmuştur.

Çalışmada son olarak, hanehalkı-yoksulluk ilişkisinden hareketle yoksulluk profili incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Hanehalkı büyüklüğü ortalamadan küçük olan hanelerde yoksulluk görülmezken, hanehalkı büyüklüğü ortalamadan büyük olan hanelerde yoksulluk görülmektedir. Çalışan birey sayısı artan hanelerde, yoksulluk azalmaktadır. Hanehalkı reisi, okuryazar olmayan, kırsal kesimdeki hanelerde yoksulluk yaygındır. Üniversite ve üstü eğitim almış hanehalkı reislerinin bulunduğu hanelerde yoksulluk görülmemektedir. Hanehalkı reisi tarım, hayvancılık ve ormancılık ile uğraşan hanelerde ve hanehalkı reisi ücretli olan hanelerde yoksulluk yaygın olarak görülmektedir.

Akder (2000): Bu çalışma, insani gelişme ve kırsal yoksulluk üzerine odaklanılmıştır. Çalışmada, bir yöre kırsal ve kentsel bölümlere ayrılarak değil, alternatif bir yaklaşım kullanılarak ele alınmıştır. Bir kırsallık hiyerarşisi

hesaplanmış ve yoksulluğun analizi, yörelerin kırsallık derecesiyle yapılmıştır. Kırsallık hiyerarşisi çoğunlukla kırsal bölge, kayda değer bir oranda kırsal bölge ve çoğunlukla kentleşmiş bölge olmak üzere üçe ayrılarak ele alınmıştır. Bu ayırım DİE tarafından tanımlanan kırsal nüfus payından hareketle elde edilmiştir. Bu ayırmadan hareketle de nüfusun % 30,8'inin çoğunlukla kentleşmiş olan alanlarda, % 31,5'inin kayda değer oranda kırsal olan alanlarda, % 37,7'sinin de çoğunlukla kırsal olan alanlarda yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. İnsani gelişme endeksine göre incelendiğinde, Türkiye nüfusunun % 26,6'sının yüksek, % 59'unun orta, % 14,3'ünün ise düşük düzey insani gelişme kategorisinde yer aldığı belirtilmiştir. Türkiye'de sıralamada insani gelişmişlik endeksi en düşük olan bölgelerde yer alan 9 milyona yakın insanın, % 35,7'si kayda değer bir oranda kırsal olan bölgede, % 59,7'si ise çoğunlukla kırsal olan bölgelerde yaşamaktadır. Çalışmada ayrıca, okuryazarlık derecesi, doğumda yaşam beklentisi, ortalama nüfus büyüklüğü ve gelir göstergeleri, kırsallık derecesi ile insani gelişme düzeyine göre gruplandırılmış ve analiz edilmiştir.

Tokathoğlu ve Başaran (2001): Bu çalışmada ise bir ülkede, gelir eşitsizliği ne kadar yüksekse, tehlikenin de o kadar yüksek olduğuna değinilmiştir. Bununla beraber sadece gelirin nasıl dağıldığı değil, yoksulluğun dağılımına da önem verilmiştir. Genel anlamda yoksulluğun gelir dağılımının bozulmasından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Bu anlamda Türkiye'deki yoksulluğun profili, hanehalkı büyüklüğü, öğrenim durumu gibi değişkenlerle 2001 yılı için % 20'lik dilimlerde analizi yapılmıştır.

Tablo 26. Yoksulluğun Dağılımı (%)

	Yoksul Haneler % 20'lik Dilimler						
		1	2	3	4	5	Toplam
Türkiye Geneli % 20'lik Dilimler	1	24,45	22,14	18,74	19,94	6,11	91,38
	2	0,00	0,00	0,00	0,00	8,42	8,42
	3	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20
	4	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	5	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Kaynak: TOKATLIOĞLU, DİE 1994 ve 2001 hanehalkı işgücü anketleri

Tablo’da medyan gelirin yarısı yaklaşımına göre yoksulların % 91’i Türkiye genelinde ilk % 20’lik dilimde yer almakta, % 8’i ise Türkiye geneli ikinci % 20’lik dilimde yer almaktadır. Yoksulların hanehalkı büyüklükleri incelendiğinde ise hanehalkı büyüklüğü arttıkça, gelirden alınan pay artmakta ve yoksulluğun şiddetinin azaldığı gözlenmektedir.

Tablo 27. Yoksulların Yaş Kompozisyonu

	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	Yoksul Toplamı
0–14 Yaş Arası	41,37	43,96	44,84	38,64	25,61	38,91
15–35 Yaş Arası	33,97	32,19	31,15	35,22	33,38	33,19
36–64 Yaş Arası	21,78	21,35	20,32	22,61	32,10	23,62
65+	2,88	2,50	3,69	3,52	8,92	4,29
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
0–14 Yaş/Toplam Yoksul	21,3	22,7	23,0	20,0	13,1	100,00
15–35 Yaş/Toplam Yoksul	20,5	19,5	18,7	21,4	20,0	100,00
36–64 Yaş/Toplam Yoksul	18,5	18,1	17,2	19,3	27,0	100,00
65+ /Toplam Yoksul	13,4	11,7	17,2	16,5	41,2	100,00

Kaynak: TOKATLIOĞLU, DIE, 1994 ve 2001 Hane halkı İşgücü Anketleri

Yine aynı çalışmada, yoksul nüfus içinde 0–14 yaş arası grubun yüzde olarak oldukça fazla olduğuna değinilmiştir. Tablo 27 incelendiğinde, 65 üstü yaş grubunda, toplam yoksul nüfusu içindeki dağılımında 5’inci yüzdeler dilimde yoğunluk görülmektedir. Bu ise “transfer ödemesindeki emeklilik maaşlarının 4’üncü ve 5’inci dilimlerde yoğunlaştığı anlamına gelmektedir.”

Erdoğan (2002): Bu çalışmada, Erdoğan’ın (1996) çalışmasında minimum gıda harcaması maliyeti ve temel gereksinimler maliyeti yöntemlerine göre hesaplanan yoksulluk sınırları veri kabul edilerek, Türkiye geneli, kır kent ve yedi coğrafi bölgedeki yoksulluk profilinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın veri kaynağı, 1994 HGTHA sonuçlarıdır.

Bu çalışmada hanelerin tüketim harcamaları yerine toplam gelir düzeyleri dikkate alınmış ve belirlenen yoksulluk sınırları hane halklarının gelirleriyle karşılaştırılmıştır. Çalışmada yerleşim yerlerine ve hanehalkı büyüklüklerine göre

yoksulluk sınırları hesaplanmıştır. Dört kişilik hanehalkı için hesaplanan yoksulluk sınırından hareketle basit orantı kullanılarak diğer hanehalkı büyüklükleri içinde yoksulluk sınırları hesaplanmıştır. Farklı hanehalkı büyüklüğüne göre oluşturulan yoksulluk sınırları yerleşim yerlerine göre verilmektedir. Hanehalkı gelirleri hanehalkının büyüklüğüne ve bulunduğu yerleşim yerine göre uygun yoksulluk sınırlarıyla karşılaştırılarak hanehalkının yoksul olup olmadığına karar verilmiş ve her bir hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları bulunmuştur. Ancak bu çalışmada yoksulluk oranı ile ilgili her bir hanehalkı büyüklüğüne göre ayrı ayrı gösterilen oranlara değil, genel sonuçlara yer verilmektedir. Bu sınırlara eşit ve bu sınırlardan daha az, aylık ortalama gelire sahip hanehalkları ile o hanehalkındaki bireyler yoksul kabul edilmiştir. Minimum gıda harcaması maliyeti yöntemine göre, Türkiye'de hanelerin % 5,66'sının, bireylerin % 8,37'sinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kır ve kent ayırımında birey temelinde bu oran sırasıyla % 11,82 ve % 4,60 olarak hesaplanmıştır. En fazla yoksul bireyin, % 19,31 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi kırsal yerleşim yerlerinde yaşadığı belirtilmiştir.

Temel gereksinimler maliyeti yöntemine göre, Türkiye'de hanelerin % 19,31'inin, bireylerin ise % 24,30'unun yoksul olduğu hesaplanmıştır. Kır ve kent ayırımında birey temelinde bu oran sırasıyla % 25,40 ve % 21,73 olarak hesaplanmıştır. Bölge ayırımında ise en fazla yoksul bireyin, % 36,32 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi kırsal yerleşim yerlerinde yaşadığı belirtilmiştir.

2.1.3. Türkiye'de Küreselleşmeye Dönük Politikaların Yoksulluğa Etkisi

Yukarıdaki çalışmalarda da görüldüğü şekliyle Türkiye, son 20 yılda gelişen ve geliştiği oranda da giderek yaygınlaşan küreselleşmenin etkisiyle yoksulluğu hissetmektedir. Ayrıca Türkiye, küreselleşme ile birlikte IMF ve Dünya Bankasının istekleri doğrultusunda uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığı ile neo liberal politikaların uygulama alanı içine çekilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte Türkiye, temel ekonomi politikaları üzerindeki hâkimiyetini kaybederek yetkilerini büyük ölçüde bu kuruluşlara devretmiştir.

Bu durumu küreselleşmenin baş aktörleri olan kuruluşlar da kabullenmektedir. Öyle ki, IMF eski başkanı Michael Camdessus, 2000 yılında yapmış olduğu Bangkok veda konuşmasında, küreselleşmenin zamanımızın en ciddi

sorunu olan yoksulluk karşısında yeterince duyarlı olmadığını söylemektedir. Yine aynı yıl Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, “Biz Dünya Halkları, 21. yüzyılda Birleşmiş Milletlerin Rolü” raporunda küreselleşme sürecinin Dünya nüfusunun ve ülkelerinin çoğunu kulvar dışında bıraktığı ve artık uluslar arası topluluk için reddedilemez olduğuna işaret etmektedir (Oruç, 2001: 73). 2000’li yıllara geldiğimiz bu günlerde küreselleşmenin aktörleri, küreselleşme sürecinin yoksulluğu önleyemediği, tam tersine çevre ülkelerde giderek derinleştirdiği gerçeğini kabul etmektedirler. Ancak buna rağmen yoksulluğun önlenmesi konusunda söz konusu olan çözümler iyi niyete dayalı tavsiyeler ve borç vermenin ötesine geçememiştir. Bütün bu çözüm yolları içerisinde sendikalaşma ve siyasi partilerin üstleneceği rolden söz edilmemesi ise soruna yeterince ciddi ve içtenlikle yaklaşmadığını göstermektedir.

1980’li yıllardan sonra Türkiye’de küreselleşme ile birlikte sosyal refah devleti anlayışı çerçevesinde geliştirilen kamusal alan, yerini piyasa ekonomisine dayalı alana bırakmıştır. Bu süreçle bağımlı olarak, toplumsal kesimlerin sosyal haklardan yoksun kalması, yoksulluk kavramını da değiştirmiştir. Bu sürecin işleyişine bakıldığında Dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun hızla yoksullaştığı, Dünya’daki gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı görülmektedir.

Küreselleşmenin temel koşulu sermayenin karlılığı, kaynak dağılımının sağlanması ve ekonomik refahın artırılmasıdır. Bu koşulun sağlanması ise ancak tümüyle kuralılaştırılan “serbest” pazar ekonomisiyle mümkün olmaktadır. Türkiye ekonomisinin de dünya pazarlarına açılması 1980–83 dönüşümü ile başlamış, 1989–90’da daha da hızlanmıştır. Bu süreçte, öncelikle mal piyasaları dış piyasaya açılmış ve ticaret kotalarının korunması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. Döviz kuru yüksek bir devalüasyonu takiben esnekleştirilmiş ve dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevi görmüştür. Daha sonra ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesiyle, 1990’lı yıllardan sonra küreselleşme sürecini daha hızlı yaşayan Türkiye ekonomisi, dönem içerisinde yapılan bütçelerle sürece uygun bir yapıya entegre edilmiştir. Örneğin, sosyal amaçlı harcamalar ağırlığını kaybederken, finansal piyasalar öne çıkmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte, sosyal refah devleti ekseninde gelişen dolaylı transfer yerine,

finansal piyasalar vasıtasıyla doğrudan toplumsal kaynakların transfer edilmesi süreci başlamıştır.

Küreselleşme ile gelişen finans, iletişim, reklâmcılık gibi sektörlerin ortaya çıkardığı yeni orta-üst gelir grubu ve yönetici kesimi ile kent yoksulları kıyaslandığında toplum gittikçe arası açılan ve kutuplaşan bir sınıf yapısına doğru kaymaktadır. İşgücü piyasasında ve ücretlerde esneklik ve düzensizlik, taşeronlaşma, emek yoğunundan makina yoğun sisteme geçmenin yarattığı işsizlik, son yirmi yılda yaşanan yüksek enflasyon, kamu finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik sürekli büyüyen borç yapısı ve vergi sisteminde var olan sorunlar, Türkiye’de küreselleşme ile yaşanan yoksulluk ve gelir dağılımının sebepleri olarak sıralanabilir.

2.1.4. Uluslararası Kuruluşlar ve Türkiye’deki Yoksulluk ilişkisi

Uluslar arası kuruluşlar tarafından önerilen yapısal uyum programları sonucunda Türkiye’de binlerce insan yoksullaşma sürecine girmiştir. Bu süreçle birlikte açlık, zorunlu göç ve bulaşıcı hastalıklar da kendini göstermiştir. Türkiye genelinde işsiz sayısı 2,5 milyon sınırına ulaşmışken, yapısal uyum programlarının niteliği gereği sosyal programların ve fonların kesilmesi, eğitim ve sağlık harcamalarında azaltılma sürecine girilmesiyle beraber birçok insan evsiz yaşama, yetersiz beslenme ve sağlık problemleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Uluslar arası kuruluşlarla birlikte yapısal uyum programlarının son yirmi yıllık uygulaması sonucunda Türkiye’de ortaya çıkan yoksullukla bağlantılı etkilerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Soyak, 2004: 36-45):

- Büyük ölçekli işten çıkarmalar neticesinde kamu sektöründe kitlesel işsizliğin ortaya çıkması,
- Arızı, esnek ve düşük ücretli yeni tip işlerde artış,
- Sendikaların faaliyetlerinin zayıflaması,
- Bedava ve erişebilir kamu hizmetlerinin azalması ve devletin sosyal rolünün zayıflatılması,
- Sosyal programlara yönelik bütçelerin kesilmesi ve kamu hizmet sektörlerinin özelleştirilmesi,

- Tarımın çökertilmesinden kaynaklanan temel besin maddelerinde kıtlık,
- Çevrenin ve doğanın bozulması,
- Temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması,
- Nüfusun önemli bir kısmında özellikle de kadın ve çocuk nüfusunda sağlığın bozulması.

IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kurumlar tarafından Türkiye'ye dayatılan yapısal uyum programları temel olarak bütçe açığını küçük tutarak enflasyonu kontrol etmek ve ödemeler dengesi sorunun önüne geçmek amacıyla uygulanmaktadır. Fakat önerdiği politikalar temel olarak kamunun küçültülmesine ve ücretlerin düşüşüne yol açmaktadır. Dolayısıyla bu programlar Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki üretim yapısını ve işgücü piyasalarını köklü bir biçimde etkilemiş ve bu ülkelerde işsizlik oranlarında artış, reel ücretlerde ciddi düşüşler ve bunun sonucunda yoksulluğun artışı gözlenmeye başlamıştır (Şenses, 2001: 170).

Türkiye'de küreselleşme dönemi içinde uluslar arası kuruluşlar sayesinde ekonomik büyümeler de gözlenmiştir. Fakat büyümenin gelir dağılımının düzelmesine etkisi olamayınca yoksulluk sorunu önemini korumaya devam etmiştir. Üstelik uluslar arası kuruluşların ön gördüğü yapısal uyum programları asıl olarak eğitim, sağlık, barınma gibi temel kamusal ihtiyaçların giderilmesindeki görevi devletin elinden alıp bunları piyasanın denetimine bırakmayı hedeflediği gözlenmekte ve bütün bu politikalar Türkiye'de refah devletine özgü politikaların ve hizmetlerin daha doğmaya başlamadan ölmesine neden olmaktadır.

Yoksulluğun kriteri olarak bazı uluslar arası kuruluşların benimsediği yaklaşım esas alındığında, yaklaşık 70 milyon insanın bulunduğu Türkiye'de en yoksul kesimin, halen günde 1 \$'ın altındaki bir gelire yaşamak zorunda olduğu görülmektedir. Öte yandan Türkiye nüfusunun yaklaşık altıda birinin içecek su ve doyacak yemek sıkıntısı çekmekte olduğu; sağlık ve eğitim hizmetlerinden yoksun yaşadığı görülmektedir (Kaskin, 2002). Türkiye'de uluslar arası kuruluşlarca uygulanan politikalarla birlikte hem zengin ve yoksullar arasında uçurum açılmakta, hem de gelir grupları arasında adaletsizlik artmakta yani zengin daha zengin, yoksul

daha yoksul hale gelmektedir. Yoksullar için de hayatı idame ettirmenin temel koşullarını yerine getirmek giderek imkânsızlaşmaktadır.

Birleşmiş Milletlerin 2002 yılı İnsani Kalkınma Raporuna göre Türkiye’de 13 milyona yakın insan günlük 2 \$, 1,5 milyona yakın insan ise günlük 1 \$’ın altındaki bir gelirle geçinmek zorundadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik ise hat safhaya ulaşmış; ülke genelinde nüfusun en zengin olan % 20’si ile en yoksul % 20’si arasındaki fark tam 17 katına çıkmıştır. Çalışanların ulusal gelirden aldığı pay 1991 yılında 31,9 iken 1995’te 22,2’ye gerilemiş, günümüze kadar da bu düşüş devam etmiştir. 2001 yılında Türk-İş Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre Türkiye’deki yoksulluk sınırının hızla yükseldiği tespit edilmiştir (www.tumgazeteler.com/haberleri/is-arastirma-merkezi/?start=50-18.04.2008).

DİE’nin 2002 yılı Yoksulluk Çalışması sonuçlarına göre Türkiye’de fertlerin % 1,35’i (yaklaşık 926 bin kişi) gıda harcamasını içeren yoksulluk sınırının altında yaşarken, % 26,96’sı (yaklaşık 18,4 milyon kişi) gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Yoksulluk kriterleri açısından yoksulluk sınırı (Satın Alma Gücü Paritesine göre) kişi başına günlük 1 \$ olarak kabul edildiğinde, Türkiye geneli için yoksulluk oranı % 0,20, sınır 2,15 \$ olarak kabul edildiğinde % 3,04 ve sınır 4,3 \$ olarak kabul edildiğinde ise % 30,3 olarak belirlenmektedir. Çalışma sonucunda kırsal yerleşim yerlerinde yoksulluğun kentsel yerlere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Türkiye genelinde hanehalkı büyüklüğü ile yoksulluk arasında doğru yönlü, eğitim oranının yükselmesiyle yoksulluk arasında ise ters yönlü bir ilişki ortaya konmuştur. Yine Türkiye genelinde işteki durum ve işsizlik ilişkisi açısından yevmiyeli işçiler, tarımdaki ücretsiz aile işçisi ve işsizler, yoksulluk riski en yüksek gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlar uluslar arası kuruluşların politikalarının yoksulluk açısından hangi grupları ve iktisadi faaliyetleri daha derinden etkilediğini ortaya koymaktadır.

Yine son dönemde Maliye Bakanlığı, Teftiş Kurulunun hazırladığı “Kamu Açıklarının Azaltılmasına Yönelik Model Önerisi” başlıklı raporda; sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte son 20 yıllık süreçte yurtdışına 200 milyar \$’lık bir kaynak transferinin gerçekleştiği, uluslar arası kuruluşlar tarafından

uygulanan programların borç tasfiyesi yerine borç riskini yönetmeyi amaçladığı, daraltıcı para ve maliye politikalarının sosyal boyutu ihmal ettiği gibi konulara dikkat çekilmektedir. Ayrıca raporda bu politikaların halkı yoksulluğa sürüklediği, ahlaki çöküntüyü derinleştirdiği ve gelir dağılımını hızla bozduğu tespiti yapılmaktadır (Soyak, 2004: 36-45).

Şimdiye kadar aktarılan tüm deneyimler uluslar arası kuruluşlar tarafından uygulanan programların yoksullaştırıcı ve gelir dağılımını bozucu etkilerini gözler önüne sermektedir.

2.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞU AZALTICI POLİTİKALAR

Türkiye'de yoksullukla mücadele için ilk önce yoksulluk sınırlarının anlamlı ve gerçekçi bir biçimde saptanması gerekmektedir. Buna göre yoksulluk bütün boyutları ile ele alınmalı ve buna uygun yöntemlerle azaltılmalıdır. Aktan ve Vural'a göre yoksulluğu azaltma stratejisi 5 aşamayı içermektedir (Aktan ve Vural, 2002: 563):

- i. Yoksulluğun tüm boyutları ile tanımlanması;
- ii. Yoksulların, yoksulluk sınırının ve sosyal kategorilerin tanımlanması;
- iii. Yoksulluğun ölçümünde kullanılan metot ve yöntemlerin seçilmesi;
- iv. Yoksulluğa yol açan yapısal ve dinamik faktörlerin analiz edilmesi;
- v. Uygulanacak politika ve programların formüle edilmesi ve seçimi.

2.2.1. Milli Ekonomik Düzenlemeler

İktisadi büyüme yoksulluğun azaltılmasında son derece önemli bir faktördür. Ulusal gelirin adaletli bir şekilde dağılması, gelir yoksulluğunu önemli ölçüde azaltmaktadır. Yoksulluğu azaltmada sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması için şunlar yapılmalıdır (Aktan ve Vural, 2002: 564):

- Belirli sektörlerde emek yoğun üretim şekli teşvik edilmeli,
- Tarım arazisi, finansman ve beşeri olanaklar gibi kaynaklara yoksul kesimin güvenli bir şekilde erişimi sağlanmalı,
- Özel sektör için teşvik edici bir ortam oluşturulmalı,

- İktisadi faaliyetleri canlandıran, sosyal hizmetlere erişimi artıran ve istihdam yaratma olanağı yüksek olan altyapı yatırımları artırılmalıdır.

Türkiye’de yoksulluğu azaltmaya yönelik gerekli bir diğer şart da gelir dağılımındaki adaletsiz yapının ortadan kaldırılmasıdır. Bunun için de devletin adaletli gelir dağılımını sağlayan politikaları uygulaması gerekmektedir. Ama öncelikle ülkedeki mevcut durumun tespitine yönelik olarak (Dumanlı, 2002: 353-355);

- Belli zaman aralıklarıyla fakat birbirini izleyen araştırmalar yapılmalıdır. Yapılacak araştırmada bölge, il, ilçe ve hatta daha küçük yerleşim birimleri seviyesinde mevcut sosyal ve ekonomik harita çıkartılmalı ve bilgi tabanı oluşturulmalıdır.
- Mevcut şartlar dahilinde, yoksullukla mücadele amacıyla kullanılabilir her türlü kaynağın envanteri çıkarılmalıdır.

Ayrıca vergi politikaları ile çalışan kesim üzerindeki vergi yükünü azaltmak gerekmektedir. Bunun bir engeli kamu gelirlerinin azalmasıdır. Çözümü de her türlü kayıt dışı üretimin önlenmesi ile kamu gelirleri kaybının telafi edilmesiyle mümkündür. İstihdamın artırılması kayıt dışı ve açık işsizlikten doğan yoksulluğun giderilmesinde temel koşuldur. Türkiye’de bunun çözümü için uygun olan küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi gerekmektedir.

Kamu harcamalarının bölüşümünün alt gelir gruplarını hedeflemesi gereklidir. Özellikle eğitim, sağlık hizmetleri ve konut üretiminde alt gelir grupları hesaba katılmalıdır. Yoksulluğun azaltılmasında kırsal yapının değiştirilmesi de önemli bir unsurdur (Dansuk, 1997: 103-104).

Özet olarak yoksulluğu azaltmak için gerekli milli ekonomik düzenlemeler üç unsuru içermektedir. Birincisi, üretken ve emek yoğun iş olanaklarının gelişmesini sağlamak ve özellikle küçük ölçekli girişimcileri desteklemek; ikincisi, altyapı, sermaye toprak ve teknoloji yatırımlarında, alt gelir gruplarını göz önünde bulundurmak. Son olarak ise üretici faaliyetleri desteklemek; teknik eğitim, fiyat politikaları, ticaret ve üretimin genişlemesi için yasal ve idari çerçeveleri hazırlamaktır (Dansuk, 1997: 101).

2.2.2. Sosyal ve Kültürel İçerikli Politikalar

Yoksulluğu etkin ve sürdürülebilir bir şekilde azaltmayı hedefleyen bir strateji aşağıda yer alan sosyal ve kültürel içerikli politikaları içermelidir:

i. Sosyal kalkınmaya önem verilmesi:

Yoksulluğun etkin bir şekilde azaltılabilmesi için kapsamlı bir sosyal kalkınma programının oluşturulması gereklidir. Beşeri sermayenin geliştirilmesinin yanı sıra, özellikle sosyal dışlamaya maruz kalmış kişiler olmak üzere, sosyal sermayenin güçlendirilmesini amaçlamalıdır (Aktan ve Vural, 2002: 567).

- Beşeri sermayenin güçlendirilmesi için eğitim ve sağlık hizmetlerine bütçede yeterli tahsisat yapılmalıdır;
- Başta yoksullar olmak üzere herkes sosyal hizmetlerden yararlanabilmelidir;
- Cinsler arasındaki ayrımcılık ortadan kaldırılmalıdır;
- Etkin bir nüfus politikası yürürlüğe konulmalıdır;
- Sosyal koruma politikaları devreye konulmalıdır ve
- Yoksulların ve dezavantajlı konumda olanların güçlendirilmesi ile iyi yönetim teşvik edilmelidir.

ii. Kamu yönetiminin iyileştirilmesi:

İyi yönetim yoksulluğun azaltılmasında son derece önemlidir. Zira iyi yönetim yoksullar lehine politikaların oluşturulmasını, sağlam bir makroekonomi yönetimini, kamu hizmetlerinin daha etkin bir şekilde sunumunu ve özel kesimin büyüme hızını artırır. İyi yönetim ayrıca küreselleşen dünyada iktisadi krizlerin şiddetini azaltır ve bu tip krizlerden kaçınılmasını kolaylaştırır (Aktan ve Vural, 2002: 568-569).

- Kamu yönetimi her seviyede etkinleştirilmeli ve kamusal hizmetlerin sunumunda sorumluluk ve yetki en uygun devlet birimine aktarılmalıdır;
- Yoksulluğu azaltma çabalarına kamu ve özel kesimin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da aktif bir şekilde katılmaları sağlanmalıdır;

yoksullara sunulan hizmetlerin türü, kalitesi ve sunumu üzerinde yoksullara söz hakkı ve denetim yetkisi verilmelidir;

- Kamu yönetimi demokratikleştirilmeli, hesap verme sorumluluğu ve saydamlık artırılmalıdır;
- Kamu yönetiminde toplumdaki belirli kişi ve gruplara yönelik her türlü ayrımcılık ortadan kaldırılmalıdır;
- Demokratik katılım geliştirilmeli, sivil toplum kuruluşları güçlendirilmelidir;
- Kamu yönetiminde işe alma ve terfi işlemlerinde her türlü ayrımcılık ortadan kaldırılmalıdır.

iii. Kırsal yoksulluğun azaltılması:

Kırsal yoksulluğun azaltılmasında tarım kesimindeki büyümenin artırılması en etkin yollardan biridir. Tarım kesimindeki büyümeden kentlerde yaşayan yoksullar da büyük ölçüde istifade eder. Zira tarımsal sanayi ilave iş olanakları yaratır, kentlere göç azalır ve bu nedenle kentsel alanlardaki kalifiye olmayan işgücünün reel ücretleri artar. Tarım kesimindeki üretimin artması hem yoksulların sayısını hem de yoksulluğun şiddetini azaltır. Bu etkinin güçlü olabilmesi için şu koşulların yerine gelmesi gereklidir (Aktan ve Vural, 2002: 567-568):

- Miras hukuku ve adaletsiz kira ile doğal kaynakların mülkiyetinin belirli ellerde toplanması nedeniyle, işlenmesi verimli olmaktan çıkan işletmelerin faaliyetlerini sürdürmelerini sağlayacak önlemler alınmalı ve kamu arazileri yoksul kesime aktarılmalıdır;
- Fiyatlar, vergiler ve döviz kuru ile ilgili politikalar tarım kesimini cezalandırıcı etkiler oluşturmamalıdır;
- Çiftçilerin eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanabilmeleri halinde tarımsal üretim artacağından bu kesime yönelik temel eğitim ve sağlık hizmetleri (temiz su ve aile planlaması) ile ilgili yatırımlar artırılmalıdır ve bu tip hizmetler makul bir fiyatla sunulmalıdır;

- Kırsal alanlarda yer alan sulama sistemleri güçlendirilmelidir;
- Kırsal alanlarda yaşayan aşırı derecede yoksul kişiler için güvenlik ağları ve sosyal yardım programları yürürlüğe konulmalı ve özellikle topraksız işçiler ve kadınlar kamu iş programları, mikro-finans ve gıda sübvansiyonları ile korunmalıdır.

iv. Kentsel yoksulluğun azaltılması:

Kentsel alanlarda yaşayan yoksulların karşılaştıkları en önemli problemlerin başında barınma yoksulluğu, işsizlik ve güvenliğin olmaması gelmektedir. Bu nedenle büyümeyi hızlandıran siyasal ve ekonomik istikrarın sürdürülebilir olmasını sağlayan tüm politikalar kentsel yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, kentsel yoksulluğun azaltılması için şu önlemler alınmalıdır (Aktan ve Vural, 2002: 570-571):

- Kentlerdeki barınma probleminin çözülmesi için yerel yönetimlerin yetkileri artırılmalıdır;
- Kamu kurum ve kuruluşlarına ait lojmanlar kentsel alanlardaki yoksulların ve dezavantajlı bir konumda bulunan kişilere tahsis edilmek üzere ilgili kamu birimine veya belediye yönetimlerine devredilmelidir;
- Köyden kente göçü önleyecek aktif politikalar yürürlüğe konulmalıdır.

v. Kadınların yoksulluğunun azaltılması:

Hanehalkı üyeleri arasında çocuklar, kadınlar ve yaşlılar daha güçsüz bir konumdadırlar ve daha yoksuldurlar. Yoksulluğu azaltmaya yönelik stratejilerde ve genel olarak tüm makro-ekonomik politikalarda kadın-erkek arasındaki eşitsizlikler ve kadın yoksulluğu dikkate alınmalıdır. Kadın yoksulluğunun azaltılması için şunlar yapılmalıdır (Aktan ve Vural, 2002: 570):

- Eşi ölmüş, boşanmış veya yalnız yaşayan kadınların karşı karşıya kaldıkları yoksulluk riskini ve yoksulluğu azaltmak için kadın sivil toplum örgütleri güçlendirilmeli; barınma yoksulluğunu azaltacak

tedbirler (kadın sığınma yerleri, kira yardımı v.b.) alınmalı; kadınların sağlık ve eğitim hizmetleri ile temiz su ve enerjiye erişimleri güçlendirilmelidir;

- Kadınların iktisadi varlıklara erişimlerini artırıcı hukuki düzenlemelere gidilmeli ve kadınların sosyal ve kültürel hayata katılım süreci hızlandırılmalıdır;
- Kadınların çalışma hayatına aktif bir şekilde katılmalarını temin için çalışan kadınların haklarını artıracak ve çalışma hayatında kadın-erkek eşitsizliğini önleyecek tedbirler alınmalıdır.

vi. Çocuk yoksulluğunun azaltılması:

Çocuk yoksulluğunun önlenmesi için şu önlemler alınabilir:

- Zorunlu eğitim süresi uzatılmalı; zorunlu eğitim mesleğe yöneltilmelidir;
- Çocuk işçi çalıştırma yaşı uluslararası anlaşmalara uygun bir şekilde 15 yaşa yükseltilmelidir;
- Parasız yatılı uygulamaları eğitimde yaygınlaştırılmalı ve temel eğitimin etkinliğinin artırılması ve daha kaliteli eğitimin daha az maliyete gerçekleştirilebilmesi için belediyelerin temel eğitim alanında faaliyet göstermelerine olanak tanınmalı ve özel kesimin bu alandaki faaliyetlerini zorlaştıracak her türlü engel ortadan kaldırılmalıdır;
- Özellikle yoksul bölgelerde ve kent varoşlarında olmak üzere beslenme yetersizliğini önlemek için “okul beslenme programları” yürürlüğe konulmalıdır.

vii. Sosyal sorumluluğun geliştirilmesi

Sosyal sorumluluk; kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getiren bir amaç için birlikte yaşamaya yönlendiren, olumlu sonuçlarının birlikte paylaşıldığı çok önemli bir kavramdır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan

ülkelerde, yoksullukla mücadelede, sivil toplum kuruluşlarının (STK) sorumluluk üstlenerek halka hizmet götürmesi, sosyal sorumluluğun en önemli işlevidir.

Yoksullukla mücadele için bilgi ve beceri bağlantılarını geliştirebilecek kişi ve kuruluşların bir araya gelmesi gerekmektedir. Ama bunun için önce yoksulluk profilinin çıkarılması gerekmektedir. Sonra ise yoksulluk ve sosyal dışlanmışlıkla mücadele için bu göreve uygun örgütlenme gerçekleştirilmelidir. Böylelikle toplumun ve kentsel yerleşimin birbirinden yabancılaşmış kesim ve bölgeleri ortadan kaldırılabilmektedir (Birgili ve Banger, 2007).

Ayrıca yoksulluğu azaltmak için kurulan STK'ların katkılarıyla toplumda sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi yönünde konferanslar, sempozyumlar, paneller ve çalıştaylar düzenlenmeli ve eğitim-kültür politikalarına ağırlık verilmelidir.

2.2.3. Eğitim İçerikli Politikalar

Yoksullukla mücadelede eğitim, bilgi ve beceri kazandırma son derece önemlidir. Zira yetersiz eğitim yoksulluğa yol açan faktörlerin başında gelmektedir. Yoksul konumda olanlara kaliteli bir temel eğitimin sağlanması bu kesimin iktisadi büyümeye katkıda bulunmalarını ve iktisadi büyümeden elde ettikleri yararların artmasını sağlar.

Eğitim, yoksul kişilerin gelir elde etme kabiliyetlerini ve emeğin mobilitesini artırır, doğurganlığı ve çocuk ölümlerini azaltır ve dezavantajlı konumda olanların toplumsal yaşamda ve siyasi sistemde söz sahibi olmalarını sağlar. Yoksulların en temel varlığı olan beşeri sermayenin geliştirilmesi için eğitim alanında aşağıda yer alan temel stratejiler benimsenmelidir (Aktan ve Vural, 2002: 565-566):

i. Okul çağındaki tüm çocukların temel eğitimden yararlanması için eğitim arzı artırılmalıdır:

- Uzak ve kırsal bölgelerde yeterli sayıda öğretmenin görev almasını sağlayacak tedbirler alınmalıdır. Gönüllük esasına dayanan teşvik edici tedbirlere öncelik verilmelidir;
- Mevcut fiziki altyapının maliyet-etkinliğinin artırılması için fiziki altyapının yetersiz olduğu alanlarda ikili öğretim ve çok programlı

okullar yaygınlaştırılmalı ve mevcut sınıf kapasitesi etkin bir şekilde kullanılmalıdır;

- Okul yapımına özel sektörün katılımının artırılması teşvik edilmelidir.

ii. Eğitim kalitesi artırılmalıdır:

- Eğitim ve öğretime yönelik amaçlar eğitimin kalitesini artıracak şekilde gözden geçirilmelidir;
- Öğretmenlerin pedagojik yeteneklerini ve kullandıkları kaynakları artırıcı düzenlemelere gidilmelidir;
- Öğretim malzemelerinin kalitesi artırılmalı ve eğitim süresi uzatılmalıdır;
- Eğitim ve öğretimde katılımı artırılmalıdır;
- Yüksek öğrenimin kalitesini artıracak düzenlemelere gidilmelidir. Bunun için öğrencilere meslek seçiminde özgürlük tanıyan yöntemler yeğlenmeli, ara eleman yetiştirmeye önem verilmeli ve üniversite çalışanlarının yönetime katılımı artırılmalıdır.

iii. Eğitime yönelik talep artırılmalıdır:

- Kız öğrencilerin eğitimlerinin teşvik edilmesi için kız öğrencilere verilen burslar artırılmalı, kız çocuklarının okula gönderilmeme nedenlerini sivil toplum kuruluşları ve ailelerin katılımı ile ortadan kaldıracak tedbirler alınmalı ve kadın-erkek eşitliğini sağlayıcı önlemler uygulamaya konulmalıdır;
- İlköğretimde okul masraflarını karşılayacak gelire sahip olmayan kesimler mali açıdan desteklenmelidir;
- İlköğretimde okul kitapları ve eğitim malzemelerini satın alamayacak yoksul kesimlere kitap ve malzemelerin temininde yardımcı olunmalıdır.

SONUÇ

Ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel boyutlarıyla kendisini gösteren küreselleşme, 1980’lerde tüm Dünya’da belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Küreselleşme ile ulus devletle birlikte sosyal devlet anlayışı tartışmaya açılmış merkez ülkelerin kültürleri çevre ülkelerin kültürleri üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Bununla birlikte, ekonomik küreselleşme açısından rekabet çok fazla önem kazanmış ve bu rekabet ülkeleri yenilik yapmaya zorlamıştır.

Bu yenileşme hareketleriyle dünya bugün, iletişim ağlarının, teknoloji kapasitesinin, sağlık hizmetlerinin gelişmesi ile birlikte yoksulluğun ve eşitsizliğin en çok arttığı dönemi yaşamaktadır. Küreselleşmenin farklı platformlarda yaygın bir biçimde tartışılmasının en önemli nedeni ise Dünya’nın geleceğe yönelik belirsizliğinin gittikçe artmasıdır. Dünya’nın içinde bulunduğu küreselleşme adı verilen sürecin gelecekte nasıl bir hal alacağına dair birçok tahmin yapılabilir. Ancak geleceğe ilişkin tahminlerden önce bulunduğumuz zaman dilimi içerisinde tüm Dünya’yı özellikle geliştirmekte olan ülkeleri etkisi altına alan yoksulluk sorunu üzerinde yoğunlaşmalar artmıştır.

Yoksulluk üzerine yapılan bu yoğunlaşmalar, pek çok uluslar arası kuruluşun da bu konuya ilgisini artırmıştır. Örneğin Birleşmiş Milletler, her yıl 17 Ekim tarihini “Yoksulluğun Sona Erdirilmesi” günü ilan etmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların borç verme, borçların ertelenmesi, ticari anlaşmalar yapması ve kaynak sağlamasına yönelik girişilen faaliyetlerin temelinde, bu yardımlara bağlı olarak geliştirmekte olan ülkelerin gelişmiş olan ülkelere bağımlılıklarını artırmak ve yoksullukla mücadele hareketlerine gelişmiş ülkeler tarafından yön verilmesi yatmaktadır. Yoksulluğun, uluslar arası kuruluşlarda bu ölçüde gündeme gelmesinin temel nedenleri arasında; kapitalizmin sürekliliğinin sağlanması, yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir olmasına bağlı oluşu yatmaktadır.

Küreselleşme çabalarının hız kazanmasıyla yoksulluğun niteliği de değişme göstermiştir. Geleneksel yoksulluğun yanı sıra küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği yeni yoksulluk da gündeme gelmiştir. Bu çerçevede yoksul olmak, bir maldan yeterince tüketemiyor olmakla aynı anlamı taşımıştır. Yoksulluğun küresel seviyede artmasıyla birlikte, dışlama olgusu belirginleşmiştir. Dolayısıyla

küreselleşme süreci, yoksulluk anlamında demokrasinin önünde de bir engel oluşturmuştur.

Küreselleşme sürecinin ön gördüğü neo-liberal politikalar çerçevesinde, harcama politikalarının belirgin bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Bu bağlamda küreselleşme ile birlikte kamu harcamalarının sosyal alanlara yöneliminde bir azalış yaşanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bunun temel nedeni; pek çok ülkenin, IMF politikalarının dayatması sonucu, bütçelerinde faiz dışı fazla vermeye zorlanmalarıdır. Dolayısıyla bütçe açıklarının azaltılması, harcamaların sınırlandırılması yoluyla gerçekleşmektedir. Sınırlandırılan harcamaları ise çoğunlukla yoksullara yönelik hizmetler ve alt yapı yatırımları oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, resmi kalkınma yardımları yıllar itibariyle düşüş eğilimi göstermektedir. Yardımda bulunan gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerdeki kurumsal zayıflık nedeniyle yardımların etkin kullanılmadığını düşünmekte ve yardım miktarının azaltılmasını istemektedir. Ancak yardım alan ülkelerde, yardımın etkin bir şekilde kullanılmayışının temel nedeni; bu ülkelerdeki borç yüklerinin fazlalığıdır.

Günümüzde ciddi bir sorun haline gelen küresel yoksulluğun azaltılabilmesi için Dünya Bankası'nın daha geniş bir sorumluluk üstlenmesi gerektiği söylenebilir. Ayrıca küreselleşmenin neden olduğu bu yoksulluk sorununu aşmak için çağın gereklerine uyarak, enformasyon toplumu olma yolunda ilerlemek ve bireyleri buna uygun bir biçimde donatmak gerekir.

Yoksulluğun önlenmesine ilişkin Milton Friedman tarafından negatif gelir vergisi önerilmiştir. Bu öneriye göre, belirli bir gelir seviyesinin altında bulunan hane halkları, hükümetten nakit transferi sağlayacaklardır. Bu önerinin savunucularına göre, negatif gelir vergisi tüm yoksullar üzerinde çalışma isteğini artırıcı bir etki yaratacaktır. Bununla birlikte, piyasaya müdahale olarak görülen transfer programlarının elimine edilebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla negatif gelir vergisi önerisi, daha çok düşük ücret esnekliğini teşvik etmektedir.

Yoksulluğun önlenmesine yönelik diğer bir vergisel önlem de Tobin vergisi'dir. Tobin vergisi, özel döviz işlemleri üzerine düşük oranlı küresel bir vergi konulmasını öngörmektedir. Böylelikle, piyasalardaki spekülasyon azalacak ve

hükümetlerin kendi ekonomi politikalarını benimseme ve uygulama kapasiteleri artacaktır. En önemlisi ise dünya yoksulluğu ile savaşmak için dikkate değer bir kaynak yaratacaktır.

Yoksullukla mücadelede göz ardı edilmemesi gereken diğer bir araç ise servet vergilerinin arttırılması olmalıdır. Bu uygulama insanları servet biriktirmekten ziyade üretime yönlendirecektir ki bu da istihdamın artışına dolayısıyla yoksulluğun azalışına neden olacaktır.

Küreselleşme; daha ziyade merkez ülkeler için artıları ve çevre ülkeler için ise eksileri yoğun olan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Mevcut gelir dağılımı ve yoksulluk istatistiklerine baktığımızda zengin ile yoksul arasındaki açığın arttığını ve bunun da ekonomik küreselleşme içinde gözlemlenen en belirgin özellik olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Türkiye’de ise küreselleşmenin gündeme geldiği 1980 yılları ile beraber yoksulluk sorunu ağırlaşmıştır. Daha öncede Türkiye’nin gündeminde olan yoksulluk sorunu küreselleşme ile artış göstermiştir. Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlar da küreselleşme ve yoksulluk arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu gösterir niteliktedir.

Özellikle yoksulluğun kırsal ve kentsel alanda farklılıklar gösterdiğini ve ciddi sorunları da beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz. Türkiye’de küreselleşmenin önem kazandığı günümüzde piyasa-devlet işbirliği içinde hızlı bir ihracata dayalı sanayileşme hamlesini gerçekleştirmek; böylece uluslar arası rekabet gücünü arttırmak zorundadır. Bunun için ise öncelikle devlet ve piyasanın ekonomideki işlevlerinin yeniden tanımlanması gereği açıktır. Bununla birlikte yoksulluk kavramının gerek siyasal; gerekse akademik alanda daha sık dile getirilmesi ve planlı bir çalışmanın politika üreticileri tarafından gündeme taşınması gerekmektedir.

Türkiye’de küreselleşme sürecini reddetme ya da onu tümüyle kabullenmenin ötesine geçip, şu vakitten sonra lehimize çevirmenin yollarını aramalıyız. Enformasyon toplumuna uyum sağlamak ve içinde yer alabilmek içinse; insana yatırım yapıp eğitimde yeni atılımlar gerçekleştirerek, araştırma-geliştirme çalışmalarını desteklemek gerekmektedir. Böylelikle küreselleşme sürecine koşulsuz bir biçimde teslim olmak yerine; toplumsal kalkınmayı amaç edinerek yoksulluk sorununu azaltmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2002). Ekonomik, Siyasal, Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı?. *Liberal Düşünce Dergisi*, S.25–26, Kış-Bahar.
- Açıkgöz, Ö. ve Karagül, M. (2007). Küreselleşme, Uluslar arası Ekonomik Örgütler ve Yoksulluk. *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, 19–21 Ekim 2007, Bildiriler Kitabı*. Çanakkale.
- Adalı, C. (1997). *Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine*. İstanbul: Sarmal Yayınevi
- Akder, A. H. (2000). *Türkiye'deki Bölgesel Eşitsizlikler ve Kırsal Yoksulluk, Devlet Reformu, Yoksulluk*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Aktan, C. C. (Ed.). (2002). *Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-iş Konfederasyonu yayını.
- Aktan, C. C ve Şen, H. (1999). *Globalleşme Ekonomik Kriz ve Türkiye*. Ankara: Tosiöv Yayınları.
- Aktan, H. O. (1994). *GATT Anlaşmaları: Analitik Tarihi, GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri*. Ankara: TÜİSAV.
- Akyüz, Y. (2001). Küreselleşme, Kutuplaşma ve Kalkınma. *İktisat Dergisi, İFMC Yayını*, Sayı.416.
- Alagöz, M. (1998). IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1.
- Albeni, M. ve Eroğlu, Ö. (2002). *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Isparta: Bilim Kitabevi.
- Atahan, D. (2006). *Yoksulluk: Temel Kavramlar, Ölçüm Yöntemleri ve Türkiye'de Kırsal Yoksulluğun Belirleyenleri*. (Yayınlanmış YL Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Atalay, Y. (2003). Yoksulluğun Tüketilmesine Katkı ve Sunuş. *Yoksulluk Sempozyumu (31 Mayıs- 1 Haziran)*, İstanbul.
- Avcı, N. (2003). Yükselen Bir Değer Olarak Yoksulluk ve Türkiye. A. E. Bilgili ve İ. Altan, (Der.), *Yoksulluk Yazıları içinde (--)*. İstanbul: Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.
- Ayaydın, A. (2003). *Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri*. Ankara.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi*

Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt.137, Sayı.2.

- Başkaya, F. (1997). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Baştürk, Ş. (2003). Bir Olgu Olarak Küreselleşme. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt.3, Sayı.2. 1 Ocak 2008, <http://www.isgucdergi.org>
- Birdsdall, N. (1999). Hayat Adil Değil. *İTÜ Vakıf Dergisi*, Sayı.29.
- Birgili M. ve Banger G. (2007). *Üniversite Gençliğinin Sosyal Sorumluluk Anlayışı Çerçevesinde Kentsel Dışlanmışlık ve Yoksulluk ile Mücadeleye Katılımı*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 4. Uluslar arası STK Konferansı.
- Bozkurt V. (2000). *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Brecher, J. (1993). Global Village or Global Pillage. *Nation*, Cilt.257, Sayı.19, (Aktaran: Masca).
- Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. (N. Domaniç Çev.). İstanbul: Çiviyazıları.
- Clark, J. (1996). *Kalkınmanın Demokratikleşmesi, Gönüllü Kuruluşların Rolü*. (S. Ural Çev.). Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Collier, P.& Dolar, D. (2001). Can The World Cut Poverty Half? How Policy Reform and Effective Aid Can Meet International Development Goals. *World Development Report 2001*, Vol.29, No:11.
- Çelik, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2004/3.
- Çıtır H. *Küreselleşme ve Türkiye’ye Etkileri*. 2 Ocak 2008, <http://www.caginpolisi.com.tr/17/28-29.htm>
- Çiloğlu B. *Arjantin Ekonomik Krizi*. 9 Mayıs 2008, <http://www.haberbilgi.com/haber/ekonomi/sta-0202/arjantin.html>
- Dağdemir Ö. (2002). Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987–1994. C. C. Aktan, (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde (--)*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Dansuk E. (1997). *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*. Ankara: DPT Uzmanlık Tezleri.
- Davenport, M. W. S. (1969). *Yardım Dağılımı İle İlgili İktisadi Siyaset, İktisadi*

Gelişme ve Dış Yardım, (Ö. Arı Çev.). İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Demirer, T., Demirer, G. N., Orhangazi, Ö., Duran, M., Görgün, T., Özgür G. ve Yapıcı K. (1999). *Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsanlık*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Doros, P. & Sahn, D. (2000). *A General Equilibrium Analysis of the Effect of Macroeconomic Adjustment on Povert in Africa*. Journal of Policy modeling, Vol:22, No:6. 17 Ocak 2008, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=Publication

DPT (1995). *Dünya'da Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar*. Ankara.

----- (2007). *Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele*, 9.Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.

----- (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

----- (2000). *Küreselleşme, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.

Dumanlı, R. (1995). Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri. *Yeni Türkiye*, Sayı.6.

----- (1996). *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*. Ankara: DPT Yayınları.

Dumanlı, R. ve Bulutay, T. (2000). *Türkiye'de Yoksulluk ve Azörgütlü Kesim*. Ankara: DİE, Enformel Kesim II.

Dumanlı, R. (2002). Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ve Boyutları. C. C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde (--)*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eğilmez, M. (1997). *Uluslar arası Para Fonu Dünya Bankası Grubu ve Türkiye*. İstanbul: Creative Yayıncılık.

Ekin, N. (1996). *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Ensari, S. (1997). Son Yirmi Yılda Gelir Dağılımı. *Ekonomik Forum Dergisi*.

Erbay, Y. (1998). Kavram Olarak Küreselleşme, Yeni Türkiye. *21. Yüzyıl Özel Sayısı-I*, Sayı.19.

Erdoğan, G. (2002). Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine

- Değerlendirmeler. C. C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde* (--) Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Erdoğan, G. (1996). *Türkiye’de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma*. Ankara: DİE, Uzmanlık Tezi.
- Erol, N. (2006). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları*. (Yayınlanmış YL Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ertürk, E. (2001). *Uluslararası İktisat*. Bursa: Alfa Kitabevi.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gültekin, S. (2005). *DTÖ Kapsamında Tarım Ürünleri Ticareti ve Türkiye*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Güran, N. ve Aktürk, İ. (1997). *Uluslar arası İktisadi Kuruluşlar*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Güzelcik, E. (1999). *Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- İlkin A. (1983). *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları.
- İyibozkurt, E. (1999). *Küreselleşme ve Türkiye*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- (1994). *Türkiye-AT Gümrük Birliği*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Jones, L. (1969). *Zamanımızda Sanayileşmiş ülkeler Tarafından Yapılan Yardımlar, İktisadi Gelişme ve Dış Yardım*. (Ö. ARI Çev.). İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Kaplan, M. (2004). Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri. S. Taban ve M. Kar, (Der.), *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Kar, M. ve Günay, E. (2003). *Küreselleşme, Bölgeselleşme Ekonomik Bütünleşmeler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Karaca, N. (2003). GATT’ tan Dünya Ticaret Örgütüne. *Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Dergisi*, Sayı.144.
- Karadeniz, H. (2003). *Gelir Dağılımdaki Adaletsizlik Sorununun Çözümüne Yönelik Alternatif Kamu Politikaları- Türkiye Örneği*. (Yayınlanmış YL Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Karluk S. R. (1995). *Küreselleşen Dünyada Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

- (2002). *Uluslar arası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar*. Ankara: Turhan Kitabevi
- Kaskin, H. (2002). *Dünya Gelir Dağılımında Artan Kutuplaşma ve Tahrip Edilen Doğanın İsyanı*. Hürriyet Gazetesi, 2 Eylül 2002.
- Kaya, M. (2005). *Küreselleşme Olgusu, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Üzerindeki Olası Yansımaları*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kaya S. (2002). Dünya Bankası ve Türkiye. *Sayıştay Dergisi*, Sayı.46–47.
- Kepek, Y. ve Yentürk N. (2004). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kevük, S. (2006). Küreselleşme Paradoksu. *Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekodialog Makaleler*.
- Koçdemir, K. (2000). Atatürk Dönemi Kültür Politikası ve Küreselleşme. *Türk İdare Dergisi*, Yıl.72, Sayı.429.
- Kongar, E. (2000). Yüzyılın Üçüncü Büyük Dönüşümü Yaşanırken. *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 2000.
- (1999). *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Körükmez, L. (2007). Yoksullukla Mücadele ve Dünya Bankası Projeleri. *Küresel Yoksulluk*. Çanakkale: IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi.
- Köse, H. Ö. (2003). Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, Sayı.49.
- Kutlu, E. (1998). *Günümüzde Ortaya Çıkan Ekonomik Oluşumlar ve Türk Dünyasına Etkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basım Evi.
- Küçükkalay, A. M. ve Türkcan, K. (2004). *Nüfus ve Kalkınma. Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, S. Taban ve M. Kar (Der.), Bursa: Ekin Kitabevi
- Lanjouw, J. O. (1997). *Poverty Reduction Poverty Measurement: Behind and Beyond the Poverty Line*. Technical Support Document, Prepared by SEPED-BPPS, UNDP.
- Masca, M. (1996). *Ekonomik Açından Dünya 'da Globalleşme ve Türkiye 'ye Etkileri*. (Tamamlanmış YL Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Masca, M. ve Karagül M. (2008). Küreselleşmenin Aktörleri, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. İstanbul: Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi, *Uluslar arası Yoksulluk Sempozyumu*.

- Money, L., Knox D. & Schacht C. (1997). *Understanding Social Problems*. New York.
- Oruç, Y. M. (2001). Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı.89.
- Önder, İ. (1995). *Globalleşme Yeni Sömürgecilik*.
- *Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu*. 7 Şubat 2008, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale3.htm>
- Özdek, Y. (2002). Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları. Y. Özdek (Der.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ankara: TODAİE.
- Özel, M. (1995). *Mustafa Özel İle Küreselleşme ve Bloklaşma Üzerine, İlim ve Sanat*. İstanbul: Vefa Yayıncılık.
- Özgüç, N. Ve Tümertekin, E. (1999). *Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Pakhuy, N. Ö. (2005). *Küreselleşen Dünyada Güçlü Devletlerin Müdahale Aracı Olarak Dünya Ticaret Örgütü*. (Tamamlanmış YL Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Pamuk, M. (2002). Türkiye’de Kırsal Yerlerde Yoksulluk. C. C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Parasız, İ. (1998). *İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- (1996). *Kriz Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayını.
- Savaş, V., Han, E. Ve Kaya, A. A. (1999). *İktisadi Kalkınma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Savaş, V. (1986). *Kalkınma Ekonomisi*. İstanbul.
- Seyyar, A. (2003). *Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele; Yoksulluk*. İstanbul: Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği yayınları.
- Solmaz, A. (2005). *Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Çabaları Bağlamında Dünya Bankası*. (Tamamlanmış YL Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Soyak, A. (2004). Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilim ve Ütopya Dergisi*, Sayı.125.
- (2002). *Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*. İstanbul: Om Yayınevi.

- Sönmez, M. (2001). *Gelir Uçurumu; Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Sönmez, S. (1998). *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şahin, H. (2000). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şaylan, G. (1995). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şen H., Saruç, N.T. ve Keskin, A. (2004). İktisadi Kalkınmanın Finansmanı. S. Taban ve M. Kar (Der.), *Kalkınma Ekonomisi. Seçme Konular*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Şenses, F. (2004). *Neo-Liberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?*. ERC Working Paper in Economic, 04/09, Economic Research Center. Ankara: METU.
- (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1995). *Küreselleşme Bir Aldatmacadır*.
- Tokathoğlu, İ. ve Başaran A. Türkiye’de Yoksulluğun Dağılımı, Yapışkanlığı ve Transfer Politikaları. *Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt.14, Sayı.49.
- Tutar, H. (2000). *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Tümer, M. (2007). *Küreselleşme Kavramı, Türkiye Ekonomisine ve Savunma Sanayine Etkileri*. (Tamamlanmış YL Tezi). Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Türe, İ. (2005). Küreselleşme, Kapitalizm ve Ulus Devlet. *Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.3, Sayı.1.
- TÜSİAD, (2000). *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*. İstanbul.
- Ulagay, O. (1999). *Quo Vadis? (Nereye Gidiyoruz)*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Uluç, G. (2002). Küresel-Yerel Kültürler Üzerinde Yeniden Düşünmek: Melez Kültürler. *Liberal Düşünce Dergisi*.
- Uludağ, İ. (1975). *Uluslar arası Para Sorunu*. İstanbul: Dizer Konca Matbaası.
- UNDP, (2001). Human Development Report.

- Üçer, E. (1996). *Para ve Finans*. İstanbul: Emlak Bankası Yayınları.
- Ülman, H. (1992). *Dünya Nereye Gidiyor? , Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*. S. Şen (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Vural, İ. Y. (2002). *Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler*. C.C. Aktan, (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde (---)*. Ankara: Hak-iş Yayınları.
- Yapıcı, M. (2000). *DTÖ Anti-Damping Anlaşması ve Türk İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi*. (Tamamlanmış YL Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yenidoğan, U. (2005). *Vatandaşlık Bilgisi*. Trabzon.
- Yıkılmaz, N. (20004). *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Yılmaz, A. (2004). *İkinci Küreselleşme Dalgası; Kavram, Süreç ve Sorunlar*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Yumuşak, İ.G. ve Bilen, M. (2000). *Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*. *K. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl.1, Sayı.1.
- Yüceol, H. M. (2005). *Küreselleşme, Yoksulluk ve Emek Piyasası Politikaları*. *Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.14, Sayı.2.
- Zurn M. (1996). *Global Dangers and International Co-Operation: Are We on the Way to a World Risk Society?*. *Law and State*, Volume:53/54.
- Waters, M. (1995). *Globalization, London and New York*.
- World Bank, (2000). *World Development Report 2000/2001, Attacking Poverty*, Washington,
- (2005). *Annual Report*, Washington.
- (2005). *State Institute of Statistics Turkey, Turkey Joint Poverty Assessment Report*.
- (2005). *World Development Report 2006*, The World Bank and Oxford University press.
- <http://hazine.gov.tr>- (13.05.2008)
- <http://www.canaktan.org/> (02.01.2008)
- <http://www.guardian.co.uk/business/2001/apr/29/business.mbas> (09.03.2008)

<http://www.kuzeyyildizietut.net/uploads/1170438917.doc> (01.02.2008)
http://www.sodev.org.tr/okullar/sdo/ders_notlari/kuresellesme.htm (28.01.2008)
<http://www.yoksulluklamucadele.org/icerik.php?id=1> (25.02.2008)
www.dpt.gov.tr (12.10.2007)
www.ekodialog.com/konular/gelistmekte_olan_ulkeler.html (05.03.2008)
www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_ekonomik_kriz.html (02.01.2008)
www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_paradoks_1.html (02.01.2008)
www.tumgazeteler.com/haberleri/is-arastirma-merkezi/?start=50 (18.04.2008)

